

Ett välförrättat livsverk

Om kommunalrådet
C.G. Sundell
och en stiftelse

Andreas Granberg

Ett välförrättat livsverk

Om kommunalrådet

C.G. Sundell och en stiftelse

Andreas Granberg

Utgiven av

i samarbete med

LIBRARIA

Innehåll

Författarens förord	5
Styrelseordförandes förord	7

Carl Gustaf ”C.G.” Sundell – från skepparson till fabriksledare	9
Skoltiden i Åbo	11
Introduktionen till Barker	13
Tiden i England 1872–1889	17

Copyright © 2025 Skribenten Andreas Granberg och utgivaren
Kommunalrådet C. G. Sundells stiftelse sr.

Utgivare: Kommunalrådet C. G. Sundells stiftelse sr. i samarbete med Libraria
Skribent: Andreas Granberg
Redaktör: Christoffer Holm

Layout och ombrytning: Piritta & Juuso Savolainen / Oy Hausa Ab

Omslagsbild (fram): Carl Gustaf Sundell sittande vid sitt skrivbord. Tavlan är målad av Elin Danielson-Gambogi år 1913. Stiftelsen för Åbo Akademis konstsamling
Omslagsbild (bak): Kaskisgatan 15 A i Åbo där Kommunalrådet C. G. Sundells stiftelse har sin hemvist. Till höger ses en del av Åbolands sjukhus. Foto: Andreas Granberg
Pärmdesign: Juuso Savolainen / Oy Hausa Ab

Tryck: BALTO print, Vilnius, Litauen, 2025

Alla rättigheter förbehållna

ISBN 978-952-94-9971-7 (hårda pärmar)
ISBN 978-952-94-9972-4 (PDF)

Författarens förord	5
Styrelseordförandes förord	7

Carl Gustaf ”C.G.” Sundell – från skepparson till fabriksledare	9
Skoltiden i Åbo	11
Introduktionen till Barker	13
Tiden i England 1872–1889	17

Åbo – från trött småstad till industriellt centrum	22
John Barker & C:o Efterträdare	24
Sundells tid på Barker 1889–1898	29
Arbetet på fabriksgolvet	31
De sista åren på Barkers	33
Sundell som Åboprofil	35

Avskedet från Åbo och början på ett nytt liv i Björneborg 1898–1919	38
Björneborgs Bomullsmanufaktur Ab	42
Sundell bidrar med behövlig expertis	43
Fabriken reser sig 1898–1902	47
Fabrikens sociala skikt	50
Sundell som fabriksledare	58
Ofärdstid	62
Krigsutbrottet 1914 och storstrejken 1917	65
Sundells främsta politiska frågor	68
Bomullsringen	72
1917–1918 års händelser	76
Avskedet från Björneborg – ”känslor av erkänsla och saknad”	81
Återkomsten till Åbo 1919–1924	86

Donatorn Sundell – ett välförrättat livsverk	88
Åbos donatorer	89
Sundells önskan - ett sanatorium för folkskolebarn	92
Löftet om en andra donation	96
Kankare I och II	97
Sanatorieplanerna	98
Övriga donationer	101
Brofrågan och brofonden	103
Åbo Akademis stiftelseurkund	109
En vän av idrotten	113
Intresset för sjuka och barn	114
 Stiftelsen efter Sundell	 118
Sundells testamente	120
Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse	122
Folkskoledirektionen ifrågasätter donationen	124
Styrelsens verksamhet	130
Svårigheter att förverkliga Sundells vision	131
Köpet av Brahegatan 18b	134
Industriskolan i Åbo	137
Sanatorieplanerna slopas och stiftelsen får nya stadgar 1968	140
Nya möjligheter	144
Kapitalet växer	145
Stöd till förmån för barns sjukvård	146
Åbolands sjukhus	148
 Slutnoter	 151
Förteckning över nuvarande och tidigare styrelsemedlemmar	157
Käll- och litteraturförteckning	160
Personregister	165

Författarens förord

Carl Gustaf Sundell levde ett mycket anspråkslöst och tillbakadraget liv sett till hans samhällsposition. Eftersom han heller inte har efterlämnat något personligt arkiv är det inte så mycket mer vi vet om honom än vad som finns att läsa i den tidens dagstidningar, vilka i stor utsträckning enbart berör hans affärsverksamhet, eller engagemang på politikens område. Det är med andra ord inte helt enkelt att närma sig Sundell som privatperson. I stället träder han fram genom sina kontakter och sin roll som fabriksledare och lokalpolitiker. Detta präglar även bilden av Sundell i den här texten.

Sundell ingick heller aldrig något giftermål och efterlämnade enligt offentliga källor inga arvingar. Det han i stället lämnade efter sig var en mindre förmögenhet, som han önskade att bland annat skulle användas för instiftandet av ett sanatorium för folkskolebarn. Sundell glömde nämligen aldrig bort sin enkla uppväxt, vilket synliggörs i det flertal donationer han gjorde för olika ändamål.

Som en röd tråd i hans donationer syns framför allt en önskan om att också andra skulle ges en möjlighet att få det bättre ställt, oavsett språk eller klasstillhörighet. Därmed försökte Sundell i mån av möjlighet hålla sig över språkfrågan, som debatterades intensivt vid 1900-talets början.

Men under de hundra år som har förflutit sedan Sundells bortgång har också mycket annat hunnit ske. Både socialt och på medicinens områden gjordes stora framsteg i Finland under 1900-talet, något som i sin tur påverkade och ännu i dag påverkar möjligheten att förverkliga Sundells dröm.

Redan under sin livstid hade Sundell gjort två donationer med syfte att grunda ett sanatorium för folkskolebarn. Dessa två donationer utgjorde tillsammans med hans testamente grunden till Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse som inledde sin verksamhet 1925. Denna text är

ändå ingen regelrätt historik över stiftelsen, utan ska ses som en levnadsberättelse över dess grundare, vad han hade för mål med sin donation samt vad stiftelsen är i dag. Samtidigt öppnar detta upp för frågor om vad vi egentligen firar och uppmärksammar då vi står inför ett minnesår kring Sundell och hans stiftelse. Varför är det just 1925 som uppmärksammas, och inte 1914, då Sundell gjorde sin första donation till förmån för ett sanatorium för folkskolebarn?

Denna text speglar även svårigheterna med att förvalta ett arv över 100 år. Donationer har ofta särskilda mål som donatorn har ställt upp i ett donatorsbrev eller testamente, och som denne önskat att ska uppnås. Men som denna skrift visar är det inte alltid möjligt. Här spelar både tiden och den samhälleliga kontexten en viktig roll, och detta gäller inte enbart Sundells donation. Därför har den här historiken också försökt knyta samman Sundell med Gustav Albert Petrelius och Carl Gustaf Eschner, deras växelverkan och påverkan på varandra. Samtliga tre har i dag stiftelser som bär deras namn.

Oavsett hur mycket eller lite vi slutligen kan säga om Sundell är jag tacksam för att Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse gav mig möjligheten att skriva den här något annorlunda historiken. Det har varit ett nöje att sätta sig in i Sundell, hans livsresa samt miljöerna han vistades i. Vi vet inte vad Sundell skulle säga om sin donation i dag. Jag har fått bilden av en man som ville ha kontroll, men som också visste vikten av att uppgifterna sköttes av dem som var mest kapabla till det. Detta ger hans donationsbrev från 1914 sken av och det kan nog konstateras att han hade varit nöjd med slutresultatet, trots att hans dröm om ett sanatorium inte kunde uppfyllas fullt ut.

Åbo den 28.10 2024

Andreas Granberg

Styrelseordförandes förord

Stiftelsen C.G. Sundells styrelse beslöt att en historik över Kommunalrådet Sundell skulle skrivas inför hundraårsfirandet av stiftelsens ursprung. Redaktör Christoffer Holm tog sig an uppgiften och historieforskaren FD Andreas Granberg startade skrivandet. Granbergs uppsökande arbete i diverse arkiv, tidskrifter och otaliga källor ger oss läsare en värdefull inblick i vem Sundell var, samhället han levde i och hur han blev en betydelsefull donator inom flera områden.

Vi i styrelsen är imponerade över det digra material som skribenten insamlat och riktar honom ett stort tack för den intressanta läsupplevelse han bjuder oss på.

Åbo den 13.12.2024

Styrelseordförande Marita Waris

*Carl Gustaf Sundell (1853–1924)
Porträtt från cirka 1880.*

Carl Gustaf ”C.G.” Sundell – från skeppar- son till fabriksledare

Den 3 november 1853 födde Clara Sofia Johansdotter Sundell (1825–1897) ett barn i Åbo. Barnet som sedan döptes i Kimito fyra dagar senare fick namnet Carl Gustaf Sundell.

Om fadern Carl Andersson Sundell (1819–1903), efter vilken Carl Gustaf fick sitt förnamn, känner vi inte till så mycket mer utöver att han var kustskeppare. Detta kan ha att göra med att det är modern som har tillskrivits en större roll i C.G. Sundells liv och då framför allt i hans kommande val av yrke. Modern var nämligen en skicklig hemväverska som sysselsatte flera väverskor på orten, något som kunde ge en tacksam inkomst till familjen då det var vanligt att sådana alster sedan såldes i den egna boden samt på de närliggande marknaderna. Genom sin mor fick Sundell alltså redan i unga år en inblick i textilhantverk, något som skulle bana väg för hans insatser på textilindustrins område i Finland.¹

Carl Gustaf var Carl och Claras förstfödde barn och äldst i en syskonskara om sex. De lär ha vuxit upp i Elmdal på Kimitoön, men utöver detta är det inte mycket som är känt om Carl Gustaf Sundells barndomsår. Utifrån hans föräldrars yrken kan det ändå konstateras att han växte upp under vad som får ses som ganska så enkla förhållanden, något som Sundell också senare skulle betona.

Detta gör Sundells resa från skepparson till fabriksledare så mycket mer anmärkningsvärd, särskilt då det inte var alltför vanligt med motsvarande klassresor under det förra sekelskiftet. Att enbart Carl Gustaf

och brodern John Wilhelm nådde vuxen ålder säger också en hel del om den tid som de växte upp i.

Sundell föddes samma år som Krimkriget bröt ut, en konflikt som uppstod mellan Kejsardömet Ryssland – till vilket storfurstendömet Finland hörde – och en koalition av Storbritannien, Frankrike och det Osmanska riket. I huvudsak utspelade sig konflikten på Krimhalvön, ett område som gång på gång visat sig vara ursprunget till konflikter mellan olika intressenter, men som också kom att få återverkningar på den tidens samhällsliga förhållanden i Finland. Särskilt märkbart blev detta under sommaren 1854 då de franska styrkorna angrep Åland och Bomarsunds fästning totalförstördes.

Någon större fara för befolkningen i Åboland utgjorde Krimkriget inte, men i krigets fotspår följde en rad sjukdomar. Oavsett bakgrund eller inkomst var dödligheten stor under det som vi ofta kallar den förindustriella perioden. Olika epidemier och farsoter, såsom tyfus och difteri, slog med jämna mellanrum till mot befolkningen, varpå siffrorna för antalet döda kunde nå höjder som redan samtidens människor upplevde som exceptionella. Efter den svåra hungersnöden på 1860-talet föddes

Syskonen Sundell

Carl Gustaf Sundell (1853–1924)

Johan August Sundell (f. 1856)

Olga Charlotta Sundell (f. 1858)

Frans Emil Sundell (f. 1860)

Matilda Sofia Sundell (f. 1862)

John Wilhelm Sundell (1865–1911)

Sundells barndomshem i Elmdal förevisat på bild. Privat

därför också många barn, dels för att kompensera för dem som dött, dels i och med att förhållandena igen var bättre. Barndödligheten var hur som helst mer närvarande än vad den är i dag och har lämnat ett tydligt spår i Sundells syskonskara.

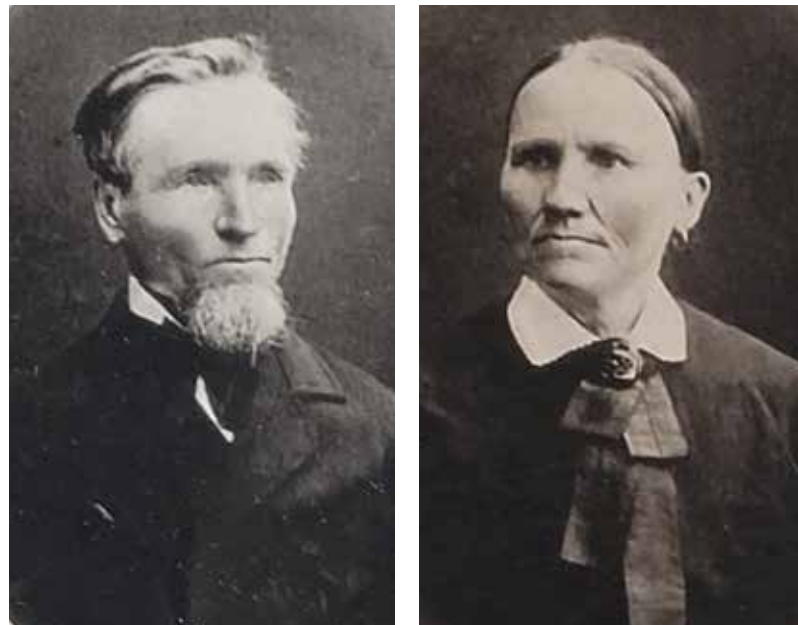
Skoltiden i Åbo

Följande gång vi stöter på Sundell i källorna är år 1869 då han som knappt 16 år fyllda har utexaminerats från Tekniska Realskolan i Åbo. Sundell gavs alltså en möjlighet att fortsätta sin skolgång, något som inte var en självklarhet under 1860-talet.

Intresset för folkskolan, det vill säga utbildningen av den större allmänheten, hade väckts i Finland på 1840-talet, men det skulle dröja till 1866 innan Finland fick sin första folkskolförordning. Innan det hade barnen undervisats privat, om ens det, då de fattigare familjerna varken hade tid eller råd att låta sina barn gå i skola. Eftersom folkskolan inledningsvis inte blev obligatorisk – det blev den 1921 – fanns det dessutom fortfarande många familjer vars barn inte gick den 4-åriga allmänna folkskolan under 1800-talet.

Tekniska Realskolan i Åbo, där Sundell fortsatte sin skolgång, hade inlett sin verksamhet 1849 och skulle svara på det industrialiserade samhällets behov av utbildad arbetskraft. Motsvarande skolor fanns i Helsingfors och Vasa, och här gavs eleverna framför allt undervisning i teknik.² Undervisningsspråket var av tradition svenska, även om det fanns elever med finska som modersmål.³ Några särskilt höga krav sattes det däremot inte på eleverna som antogs till realskolan. Det räckte med att sökandena var tolv år fyllda, kunde läsa innantill, skriva behjälpligt och kände katekesens huvudkapitel.

Skolan bestod av två klasser som bägge var tvååriga. Att utbildningen sammanlagt tog fyra år var en av de främsta anledningarna till att eleverna ofta avbröt sina studier i förtid. Det var nämligen vanligt att föräldrarna behövde barnen för annat arbete. Antalet studerande på skolan kunde alltså variera, men under Sundells tid uppgick elevantalet till drygt femtio.

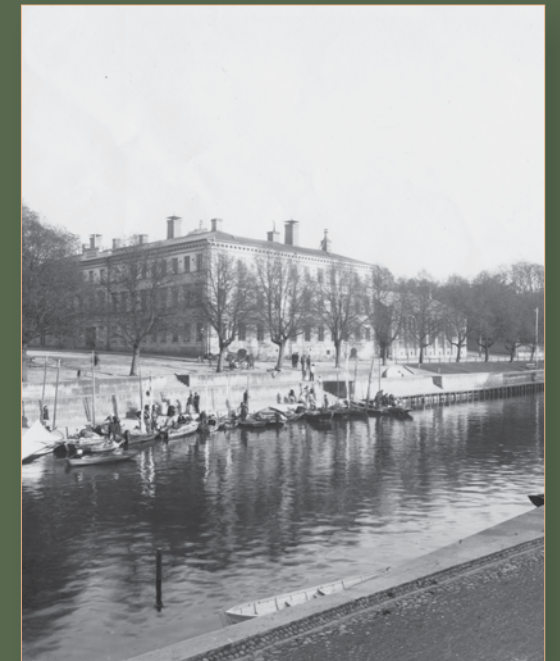

Carl Gustaf Sundells far och mor, Carl Andersson Sundell och Clara Sofia Johansdotter Sundell. Privat

Tekniska realskolan i Åbo

Undervisningen vid Tekniska Realskolan ägde rum i det Tryggska huset vid Gamla Stortorget, som fram till branden 1827 hade varit hjärtat i Åbos historiska centrum. Namnet härstammar från Carl Henric Trygg som hade låtit uppföra huset på 1830-talet efter ritningar av Åbos stadsarkitekt Pehr Johan Gylich.

År 1860 inköptes huset av staten för skolbehov. Förutom Tekniska Realskolan inhyste byggnaden också den Högre elementarskolan, som för en nutida läsare är mer känd som Katedralskolan i Åbo, medan Tekniska Realskolan, också känt som "Teku" i folkmun, numera är en del av Åbo yrkesskola.⁴

Vy från ån mot Vårdberget med Katedralskolan. Åbo Akademis bildsamlingar.

Introduktionen till Barker

Kort efter sin examen fick Sundell anställning som ritare vid John Barker & Co:s bomullsspinneri. Tillvaron såg således ljus ut för Sundell och det är troligt att man på Barkers sett något i den unge Sundell, som snabbt avancerade till underverkmästare och biträde åt den på fabriken dåvarande tekniske ledaren och ingenjören Karl Emil Stigzelius.

Detta hade ändå inte varit Sundells första jobb. Under sin tid som elev vid Tekniska Realskolan hade Sundell arbetat som tidningskolportör vid *Åbo Underrättelser*. Han hade alltså delat ut tidningen till förbipasserande människor, troligen på någon livligt trafikerad gata i Åbo.

Att Sundell leddes in på textilbanan kan alltså förutom hans mor även tillskrivas just Karl Emil Stigzelius, som hade varit Sundells lärare i maskinbyggnad vid realskolan. Stigzelius blev något av en förebild för Sundell och mycket talar för att han hade stor betydelse för Sundells fortsatta karriär.

Stigzelius var en uppskattad man i Åbo, både för sina insatser på industrins område och inom skolväsendet. Sin utbildning hade Stigzelius, såsom många andra som vid den tiden ville förvärva sig kunskap på det tekniska området, tillskansat sig utomlands. Han hade studerat vid Tekniska Högskolan i Stockholm och hade efter avslutade studier övertagit den tekniska ledningen på Barkers bomullsspinneri, som då ägdes av hans far: apotekaren Lars Evert Stigzelius (1793–1871).

Vid den här tiden var Barkers ännu ett familjeföretag med släkten Stigzelius som största ägare. Lars Evert Stigzelius hade ingått som delägare i fabriken 1851, då den ännu ägdes av John Barker, och hade sedan övertagit fabriken av Barker vid dennes död 1854.

Barkers fabrik var en viktig arbetsgivare i Åbo, men ett litet företag jämfört med motsvarigheten Finlaysons i Tammerfors. Något lukrativt företag var det inte heller och det brukar sägas att anledningen var att John Barker var mer tekniskt än ekonomiskt lagd. Detsamma tycktes gälla släkten Stigzelius. Efter Lars Evert Stigzelius död 1871 övergick fabriken i hans arvingars ägo och skötseln övertogs av hans son samt Nils Johan Sundahl.

Karl Emil Stigzelius kom att leda fabriken i 18 år, men det var framför allt som lärare han skulle utmärka sig. I 34 års tid ägnade sig Stigzelius åt läraryrket, först vid Tekniska Realskolan och efter skolans indragning

1887 som lektor i mekanisk industri på den nygrundade Industriskolan i Åbo. Stigzelius blev också Industriskolans första rektor, en tjänst som han innehade fram till sin pensionering 1903.

När Stigzelius dog fyra år senare, i en ålder av 70 år, uppmärksammades hans frånfalle av stadens ledande industriella skikt. Stigzelius dödsruna ger också en inblick i hans betydelse för stadens industriella utveckling och det

nätverk som han, men också Sundell, då var en del av. Många var nämligen de elever ”som under Stigzelius erfarna, kunskapsrika och humana ledning förts in på den tekniska banan”.⁵ Till dessa kan också Sundell räknas, då mycket tyder på att Sundell och Stigzelius upprätthöll kontakten efter att Sundell lämnade sin tjänst på Barkers bomullsfabrik 1872.

Och även om det inte kunnat bekräftas är det mycket troligt att Sundell deltog vid sin tidigare mentors begravning. Åtminstone deltog representanter från föreningen Åbo Teknici, som såväl Sundell som Stigzelius var medlemmar i. Åbo Teknicis krans nedlades av arkitekt Alexander Nyström (1869–1926), som senare skulle ha en viktig roll i den stiftelse som Sundell tog initiativ till 1914.

Karl Emil Stigzelius (1837–1907). Fotografiet taget av Johan Jakob Reinberg. Åbo museicentral.

Den finländska bomullsindustrin och John Barkers bomullsmanufaktur i Åbo

Textilier hade vävts i Finland alltsedan 1700-talet, men någon regelrätt produktion i industriell skala var det då inte frågan om, utan en mer småskalig produktion, möjligtvis lik den som Sundell introducerades till via sin mor.

Ännu under 1800-talet sysselsatte hemväveri en inte helt obetydlig mängd utövare i såväl städerna som på landsbygden. Med manufakturindustrins ankomst flyttade ändå produktionen från hemmen till fabriker. Först ut med liknande planer i Finland var skotten James Finlayson, som på 1820-talet lade grunden för detta med sin bomullsmanufaktur i Tammerfors. Men John Barker var inte sen att följa efter i Åbo.

Barker var född i Lancashire i Nordvästra England, ett område känt för sin gruvdrift och många industrier. Sin karriär skapade Barker sig ändå utanför England och hade innan sin ankomst till Finland arbetat på fabriker i såväl Belgien som Sverige.

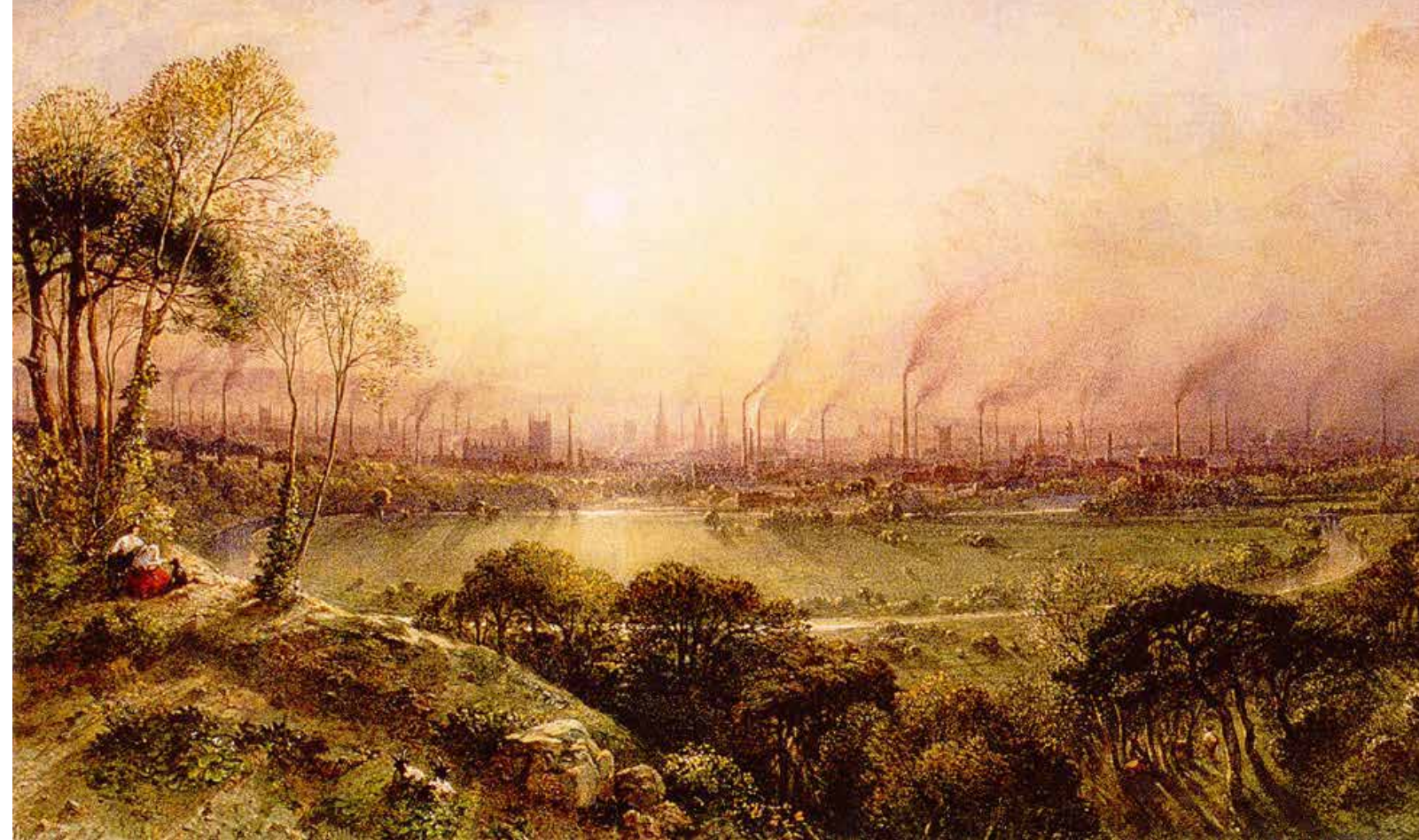
Det var Finlayson som förde honom till Finland, men Barkers mål var att grunda en

egen fabrik, något som han fick möjlighet till i Åbo efter att han erhållit privilegier att driva en fabrik för mekanisk bearbetning av bomull. Åbo valde han för dess läge vid kusten samt på grund av närheten till de större europeiska marknaderna för bomull.

Arbetet på fabriken inleddes 1843 och tre år senare kunde produktionen på John Barker bomullsmanufaktur i Åbo köra i gång.⁶ Fabriken fick ändå länge kämpa med lönsamheten. Utan statligt stöd samt villiga delägare hade etableringen av en bomullsfabrik i Åbo knappast varit särskilt lyckad.

John Barker (1791–1854). Vapriikis fotoarkiv

Engelska Manchester sett från Kersal Moor. Målning av William Wyld, 1857. Vyn domineras av skorstenar som en konsekvens av den industriella revolutionen.

Tiden i England 1872–1889

Sundells tid på Barkers fabrik i Åbo blev inte särskilt långvarig och det är troligt att han redan tidigt hade siktat inställt på högre poster. För detta räckte däremot inte den utbildning som han tillskansat sig på Tekniska Realskolan. År 1872 blev således ett viktigt år för Sundell som då erhöll det vid den tiden enda statliga resestipendiet för tekniker.⁷

Här går det återigen att spekulera i hur valet föll på just Sundell och den roll som Karl Emil Stigzelius möjligtvis kan ha haft i beslutet. Sundell blev nämligen tilldelad stipendiet genom rekommendation av Manufakturdirektionen.

Ellesmeres kolgruva, 1940-tal eller tidigare. Wikimedia Commons

Stipendiet både möjliggjorde och förpliktade Sundell till en två års vistelse utomlands. Valet föll på England och Lancashire, det vill säga John Barkers födelsestrakter, som var vida kända för sin bomullsindustri. Sundell var 19 år när han gav sig i väg på sin utlandsresa och det är tydligt att vi har att göra med en driven och målmedveten ung man som ville ta sig fram i världen.

Vistelsen skulle ändå bli betydligt längre än de två år som hans stipendium förutsatte. Två år blev slutligen sjutton och Sundell hann arbeta vid ett flertal fabriker i Bolton och Manchester där han skaffade sig såväl teoretiskt som praktiskt kunnande inom bomullsindustrins område.

Utöver dessa uppgifter finns det i Finland och digitalt tillgängligt sparsamt med information gällande Sundells tid i England, men det är möjligt att det kan finnas material om honom och hans vistelse i England i något av de många industriarkiv och museer som finns i trakterna av Manchester. Utan en djupdykning i dessa får vi förlita oss på Sundells egna återgivelser från tiden i England, något som han har delat med sig av i intervjuer och artiklar. Ett exempel är den artikel som publicerades i *Satakunnan Sanomat* med anledning av Sundells 60-årsdag 1913.

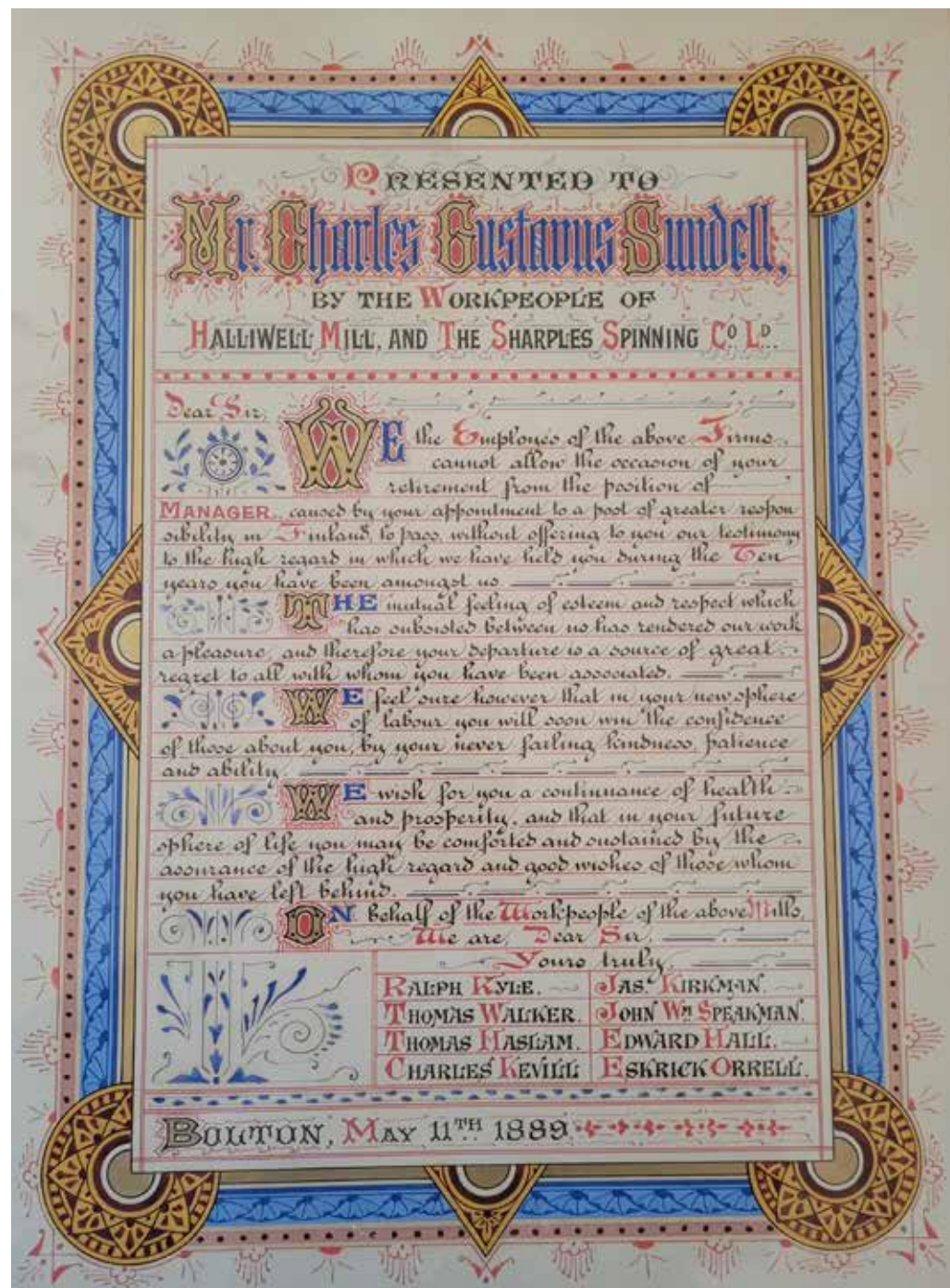
Under sina första år skaffade sig Sundell framför allt arbets- erfarenhet på ett flertal fabriker och gruvor i Manchester, däribland Ellesmeres stenkolsgruva i Walkden. Sundell fick alltså finna sig i att arbeta sig upp från botten, och särskilt gruvorna var ingen trevlig plats, mycket förstås beroende på vilka uppgifter man hade. Lönerna var heller inget vidare och gruvarbetarna fick utstå tuffa arbetsförhållanden varje dag.

I början av 1800-talet arbetade även kvinnor och barn i kolgroparna. Barn så unga som åtta år kunde få arbeta tolv eller fler timmar om dagen i totalt mörker, medan kvinnor och äldre barn ofta arbetade med att köra ut vagnarna med kol från gruvorna.

Det dröjde ändå inte länge innan arbetet som Sundell lade ner började ge resultat. Redan 1876 fick han sin första chefsposition på Howe Bridge Spinning C:o i Atherton, där han verkade som underchef. Särskilt långvarig blev han däremot inte. Sundell bytte tjänst med några års mellanrum och sökte sig ständigt till nya företag.

Karriärstegen pekade emellertid uppåt. Sundell blev arbetsledare på P. Gaskell C:o i Horwich år 1877 och 1879 uppnådde Sundell sin första direktörstjänst, då han valdes till teknisk direktör för en gummi- och stärkelsefabrik i Manchester. Senare skulle Sundell inneha en motsvarande position vid Greenhalgh & Shaw i Haliwell, Bolton.⁸

År 1880 uppger Sundell att han ska ha genomgått en kurs vid en fackskola för bomullsmanufaktur i Bolton.⁹ Det är möjligt att detta skedde vid Bolton Mechanics' Institute, men detta är uppgifter som inte har gått att bekräfta. En teknisk utbildning var något som länge hade efterfrågats i Bolton, främst för att kunna konkurrera med bomulls- industrierna på kontinenten och i Amerika, men en regelrätt teknisk utbildning fick staden först 1895, då The Bridgeman Place Technical School for Engineering and Textile Subjects inledde sin verksamhet.¹⁰ Då hade Sundell redan lämnat England bakom sig.

Diplom givet till C.G. Sundell vid hans avsked från Sharples Spinning Co. Limited & Haliwell Mill år 1889. Foto: Privat

Främst kan man alltså redogöra för de olika tjänster som Sundell innehade, men han tycks ändå ha haft tid för vissa nöjen under sin tid i England. Bland Sundells intressen märks framför allt cricket och Sundell uppges ha deltagit i ett flertal tävlingsmatcher i denna för engelsmännen kära sport, möjligtvis för något fabrikslag, då det var vanligt att fabriker hade egna lag för att uppmuntra till en hälso- sam livsstil hos sina arbetare. Detta kan säkert ha sått ett frö hos Sundell, då han senare skulle ge mycket tillbaka till idrotten i sin roll som donator.¹¹

Vi vet också med säkerhet att Sundell under sina sista år i England verkade som direktör samt var delägare i Sharples Spinning Co. Limited & Haliwell Mill 1886–1889. Detta vet vi eftersom det var härifrån som han tog avsked efter att ha tagit emot en tjänst vid Barkers fabrik i Åbo 1889. Detta rapporterades det om i den brittiska tidningen *Cotton Factory Times*, som var en veckotidning riktad till fabriksarbetare i Lancashire och Cheshire. I denna går det att läsa att Sundell varit uppskattad bland såväl personal som fabriksens ägare och att han skulle bli djupt saknad. I tidningen uppgavs det att 250 personer samlats för att ta farväl av Sundell under en tillställning som inkluderade en tebjudning och tal av såväl Sundell som fabriksens styrelseordförande. Som gåva för sin tid vid fabriken fick Sundell en promenadstav med skaft i silver och en guldklocka, graverad med en hälsning från fabriken. Dessa fina gåvor skulle enligt Sundell påminna honom om tiden i England och de vänner som han lämnade efter sig.¹²

Det kan alltså konstateras att det stipendium som Sundell erhöll 1872, som möjliggjorde hans utlandsvistelse, inte bara gagnade Sundell utan också Finlands industri. För även efter sin avfärd höll Sundell kvar sina kontakter till England och återvände så gott som årligen för att hålla sig uppdaterad gällande bomullsindustrins utveckling.

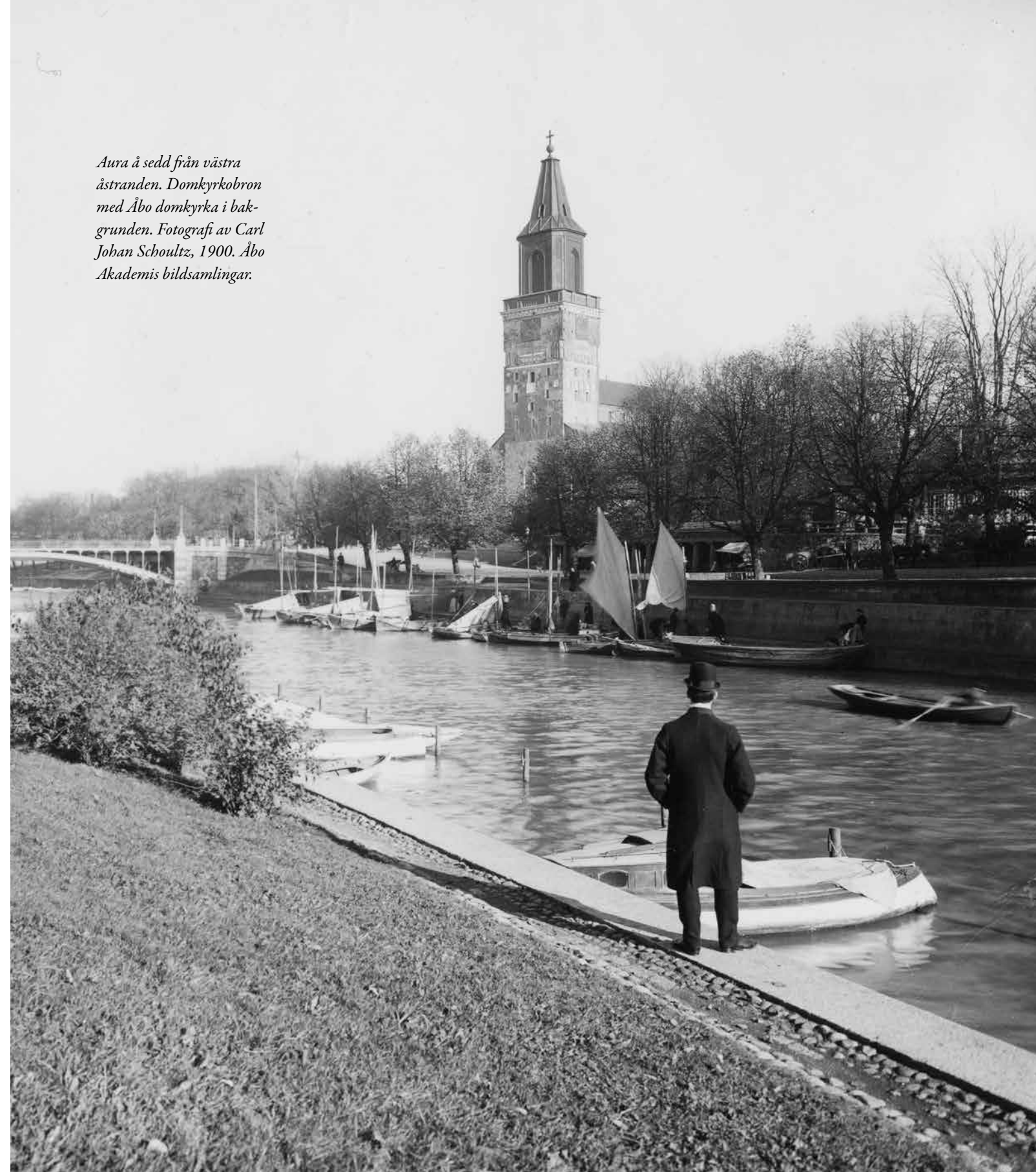
Åbo – från trött småstad till industriellt centrum

Även om Sundell tillbringade många år utomlands var Åbo hans hemstad, men hurdant var det Åbo som Sundell hade fötts och vuxit upp i? Under 1840-talet, decenniet innan Sundell föddes, var Åbos glansdagar sedan länge över. Branden 1827 hade ödelagt stora delar av staden och det enda mer prestigefulla som fanns kvar efter att universitetet flyttat till Helsingfors var hovrätten och domkyrkan. För Zacharias Topelius, som återbesökte sin gamla studiestad 1845, var domkyrkan ändå tillräcklig. Enbart denna gjorde det i hans mening värt att bo i Åbo.¹³ Åbo var dessutom på uppgång och starkt närvarande i Finlands industrialiseringssträvanden under 1800-talets senare hälft.

Under 1850-talet utvecklades Åbo från vad man kan kalla en trött småstad till ett av landets ledande industriella centrum. Detta kan i hög grad tillskrivas sockret, tobaken och varven, men inte att förglömma den växande bomullsindustrin. Utseendemässigt skedde det däremot inte några större förändringar i stadsbilden under 1800-talet. Liksom innan branden var staden utspridd över ett stort område, något som också hade sina fördelar, då detta minskade risken för att sjukdomar skulle spridas.

Det Åbo som hade byggts upp efter branden kännetecknades av gator i ett schackrutigt system. Systemet tillskrivs den tyskfödde arkitekten Carl Ludvig Engel – som också anlätades för omformandet av Helsingfors till storfurstendömet Finlands huvudstad – och är kännetecknande för många av Finlands städer, vilka precis som Åbo blev tvungna att genomgå en pånyttfödelse till följd av förödande bränder under detta århundrade. Till skillnad från återuppbyggnaden av Vasa

Aura å sedd från västra åstranden. Domkyrkobron med Åbo domkyrka i bakgrunden. Fotografi av Carl Johan Schoultz, 1900. Åbo Akademis bildsamlingar.

och Björneborg vållade detta system ändå vissa problem för Åbo, som på grund av sin ojämna terräng, inte helt lät sig omformas enligt Engels önskemål.

Även om det nya sytemet gav stadsbilden en något sänkt enhetlig prägel letade Åbo således länge efter sin slutgiltiga form. Kring domkyrkan och längs åstranden mellan broarna höjde sig stenhus i två våningar, vid Auragatan fanns stenhus i tre eller fyra våningar, medan staden i övrigt bestod av låga hus i trä. Några större undantag från den av Engel fastslagna stadsplanen gjordes det inte förrän järnvägens ankomst till staden.

John Barker & Co Efterträdare

John Barkers bomullsfabrik, som utgör skådeplatsen för större delen av detta kapitel, var belägen på Aura ås västra strandbank och stod färdig 1845. Sundell hade lämnat fabriken 1872 och på många sätt markerade detta början på en tyngre period för det av Stigzelius ledda företaget, som var i stort behov av modernisering.

Bomullsfabriken Ab John Barker & Co. Vy av fabriksbyggnaderna från andra sidan ån. Fotografi av Carl Johan Schoultz, 1900. Åbo Akademis bildsamlingar.

Stigzelius var en anrik släkt i Åbo, men efter över trettio år i branschen, utan några större investeringar, mognade beslutet att sälja fabriken till nya krafter.¹⁴ Medan Sundell vistades i England genomgick John Barker & Co därmed ett ägarbyte.

År 1888 köpte kommunalråden Gustaf Albert Petrelius (1836–1910) och Carl Fredrik Junnelius (1838–1907) fabriken från dess tidigare ägare för en summa av 150 000 mark (motsvarande en knapp miljon euro i dag). Detta hade ursprungligen ansetts för lågt av bolagstämman, men då inget annat anbud inkom och Petrelius inte höjde sitt anbud gick Stigzelius till slut med på att sälja fabriken. För att markera att nya krafter tagit över bytte fabriken namn till John Barker & Co Efterträdare.

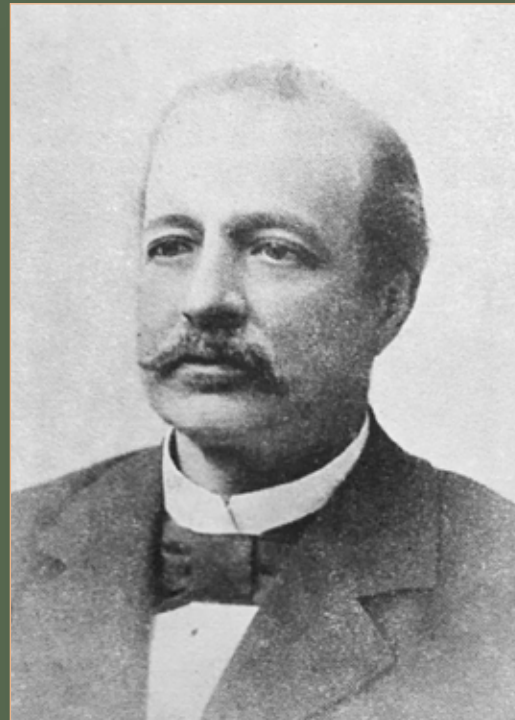

Slottsgatan 12-18 i Åbo. Till vänster Petrelius hus. Fotografiet taget utanför saluhallen. Åbo Akademis bildsamlingar.

Fabriken nya ägare

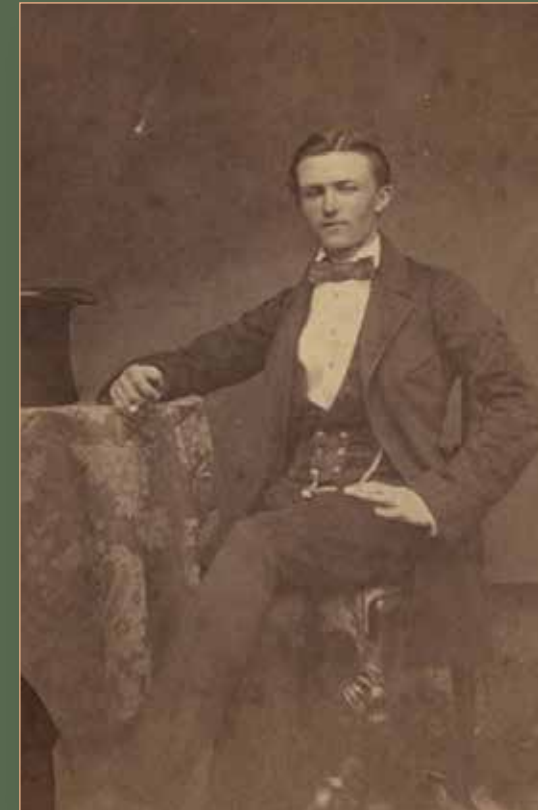
Liksom Carl Gustaf Sundell är Gustaf Albert Petrelius kanske för eftervärlden mest känd för sina donationer till Åbo stad. Till dessa hör förskönandet av Samppalinna-berget, ett barnhem samt ett hem för "ålderstigna fruntimmer". Det sistnämnda hörde till Petrelius första donationer, något han valde att uppmärksamma på sin 50-årsdag. Det hörde så gott som till att stadens mer förmögna borgare gjorde donationer vid bemärkelsedagar. Dels var detta ett sätt att skapa ett bestående arv, dels en möjlighet att gagna staden och dem som hade det sämre ställt i samhället.

Petrelius var född i Björneborg 1836 och son till en guldsmed. Fadern hade inte kunnat erbjuda sina söner någon längre utbildning än en tvåårig skolgång, och Petrelius fick därmed lov att välja en praktisk bana och riktade in sig på affärsverksamhet, något som han ansågs ha anlag för. Han lämnade Björneborg för Åbo där han fick plats som handelsbetjänt hos handlanden Michael Hellman.

*Gustaf Albert Petrelius (1836–1910)
Johanna och G. A. Petrelius Stiftelse*

Petrelius fick alltså arbeta sig uppåt i samhället och hade fått slita innan han kunde starta sin första egna handelsverksamhet som självständig köpman i Åbo 1858. Det kan ändå sägas att Petrelius gifte sig smart då han ingick äktenskap med Anna Viktorina

*Carl Fredrik Junnelius (1838–1907)
Åbo Akademis bildsamlingar*

Trapp. Anna var dotter till häradshövdingen Ernst Otto Trapp, vars släkt hade gamla anor i Åbo. Petrelius hade redan innan sitt giftermål gjort en beaktansvärd klassresa, men genom detta fick Petrelius en utökad umgängeskrets och knöts allt starkare till Åbos

förnäma samhällsliv. Under 1800-talet var det nämligen fortfarande vanligt att befästa affärsförbindelser genom just giftermål.

Att Petrelius skulle ge sig in på textilindustrins bana kan ses som en följd av att han var ägare av en skjortfabrik och att han med anledning av detta var en stor konsument av textilvaror. Men även om det fanns en naturlig symbios mellan dessa två företag var övertagandet av Barkers inte helt riskfritt, särskilt eftersom Barkers bomullsfabrik hade fått förfalla under ett flertal årtionden. Otto Andersson, som skrivit en minnesskrift om Petrelius, har hävdat att Petrelius förutspådde bättre tider för bomullsindustrin, vilket inverdade på hans beslut att köpa fabriken.

Med sig i detta strävande fick han Carl Fredrik Junnelius, som var hemma från Uleåborg men som efter sina studier letat sig till Åbo och fått anställning som bokförare i Carl Magnus Dahlströms (1805–1875) affär 1855. År 1870 öppnade Junnelius en egen kolonialvaruaffär på Slottsgatan 10. Därutöver var han delägare i ett flertal företag, däribland Åbo kakelfabrik, och hade likt Petrelius ett stort inflytande i Åbo.

Petrelus och Junnelius var erfarna företagare, men de visste föga om driften av en bomullsmanufaktur. De behövde alltså någon som kunde sköta fabriken och deras val föll på Sundell. I ett brev daterat den 18 december 1888 skrev Petrelus till Sundell i Bolton för att berätta att han och Junnelius nyligen blivit ägare av bomullsfabriken, men att de behövde någon som kunde sköta driften av den. I brevet låter Petrelus antyda att han fört diskussioner med Stigzelius, som i sin tur låtit meddela att Sundell inte skulle vara helt emot tanken på att flytta till Åbo och överta ledningen av fabriken: ”Om så vore, är min förfrågan om H.H. [Högädle Herre] är fullt hemmastadd i tillverkningen av bomullsgarn, samt kunnig att leda väfveriet? Vår mening är att H.H. skulle blifva disponent och ledare af hela inrättningen”.

Vi vet inte vad Sundell svarade Petrelus, men av utkomsten att döma kan vi konstatera att han tog emot platsen som disponent och att han genast satte i gång med att planera utvecklingen av fabriken.

Det var alltså Stigzelius, Sundells gamla arbetsgivare, som hade rekommenderat Sundell åt Petrelus och Junnelius. Även om några spår efter en eventuell korrespondens mellan Sundell och Stigzelius inte hittats, var detta helt klart en fråga som Sundell och Stigzelius diskuterat sinsemellan. Detta styrker tanken om att Stigzelius hade en betydande roll i Sundells väg till att bli fabriksdirektör. Även om Sundell ofta tillskrivs det engelska epitetet *“self-made man”*, något som han inte minst hade bevisat under sina år i England, var det också till stor del en fråga om kontakter och att känna de rätta personerna. Detta är ändå inte den enda orsaken till att valet föll på Sundell. Petrelus värdesatte också rätt utbildning, något som han trots rekommendationen specifikt frågade Sundell om han ansåg sig inneha.¹⁵

Sundell var smickrad över det uppvisade förtroendet, men det var ändå med en viss osäkerhet som han tog emot tjänsten som disponent vid fabriken. Han var beredd att återvända till Finland, men Petrelus kunde

inte garantera Sundell en fast tjänst vid fabriken förrän i maj 1889. Detta utgjorde ett orosmoment för Sundell som hade skapat sig ett liv i England.

Fabriken skulle övergå i Petrelus och Junnelius ägo den 1 maj 1889 och mycket kunde ske innan detta. Bland de mest dramatiska scenarierna som Sundell och Petrelus diskuterade i sin brevväxling fanns möjligheten att fabriken skulle brinna ner innan maj. Petrelus svarade att de i sådana fall inte skulle få ut någonting av investeringen, utan att deras köp i så fall skulle förfalla. Några planer på att bygga upp en helt ny fabrik hade varken Petrelus eller Junnelius.¹⁶ Lyckligtvis kom deras farhågor, oberoende av vad de berodde på, inte att besannas och Sundell kunde återvända till Finland 1889 för att inta sin position på fabriken.

Sundells tid på Barker 1889–1898

Sundell var 36 år när han återvände till Åbo. Han var något av ett oprövat kort, även om den arbetserfarenhet han hade fått i England uppskattades högt. Det saknades nämligen en inhemsk expertis inom bomullsindustrin i Finland och därför hade de ledande positionerna på landets fabriker vanligtvis fyllts av utländska experter.

Under Sundells ledning inleddes ett förnyande av fabriken. Maskinerna byttes ut och en ångmaskin införskaffades 1890. Produktionen började i sin tur inriktas på den inhemska marknaden, eftersom Ryssland – som ett led i att skydda de ryska bomullsfabrikerna – hade infört höga importtullar på utländska bomullsprodukter.

Fram tills Petrelus och Junnelius övertagande hade fabriken endast producerat garn, men under fabriken nya ledning och Sundells överseende diversifierades verksamheten. Barkers fabrik inledde en produktion av tyger och man började ta fram egna mönster för försäljning.

Helt ensam i detta strävande var Sundell ändå inte, utan Petrelius ska ha visat sig mer än kapabel att följa med i bomullsindustrins utveckling. Petrelius deltog flitigt i fabriken skötsel, och han intresserade sig för allt från planläggning av fabriken utvidgning, till bomullsinköp och försäljning. Detta förtäljer en rik korrespondens mellan Sundell och Petrelius. Otto Andersson redogör i sin historik över Petrelius ingående för Sundells tid på Barker och just samarbetet med Petrelius. Framför allt ska deras relation ha kännetecknats av en uppskattning och ömsesidig respekt för varandra.

Petrelius var den äldre av de två, men de blev goda bekanta och det var tydligt att Petrelius litade på Sundells omdöme, samtidigt som Sundell kunde lära sig mycket av Petrelius. Tillsammans gjorde de flera resor, däribland en till Chicago 1893, där de besökte världsutställningen som arrangerades till 400-årsminnet av Christofer Columbus upptäckt av Amerika.¹⁷

I ett brev adresserat till Industristyrelsen i Helsingfors den 7 november 1891 skrev Petrelius att han såg det som: ”önskligt att Finland blefvo representeradt vid utställningen i Chicago 1893”, men att han inte såg sin egen medverkan som trolig.¹⁸ Det är möjligt att Petrelius hälsa var en orsak till att han inte ville åta sig uppdraget att resa till Amerika. Petrelius närmade sig 60 och han led bland annat av sockersjuka, vilket var orsaken till att han vistades långa perioder utomlands, däribland på den tyska badorten Neuenahr. På egen hand hade han alltså knappast klarat av denna resa till Chicago, men tillsammans med Sundell blev den av.

Sundell gjorde också personligen ett flertal resor för fabriken räkning. Så gott som varje sommar reste Sundell till England för att följa med utvecklingen på textilindustrins område samt för att personligen upprätthålla förbindelserna med fabriken engelska bomullsleverantörer.

Världsutställningen i Chicago 1893

Detta var en tid av stora framsteg på industrins område och världsutställningen var ett sätt att visa upp det egna landets kunnande. Det var alltså en fråga dels om prestige, dels om marknadsföring och propaganda. Därför sågs det som viktigt att ens land var representerat på dessa tillställningar. Finland stod utan representation i Chicago, men däremot hade Sverige en paviljong. Den för Finland mest kända världsutställningen är således den i Paris 1900, då Finland slutligen hade gått in för en egen paviljong, trots att landet ännu inte var självständigt.

Annonc från världsutställningen i Chicago 1893 med några av de många sevärdheter som byggts upp för tillställningen.

Arbetet på fabriksgolvet

Det är lätt hänt att börja romantisera fabriksmiljöerna. Industrierna gav hopp för framtiden och innebar inte minst arbetstillfällen, men något måste också sägas om fabrikernas mindre romantiska sidor. Varken Petrelius eller Sundell var omedvetna om de svårigheter som arbetarna på fabriksgolven dagligen utsattes för. Hälsoriskerna var många och arbetet tungt.

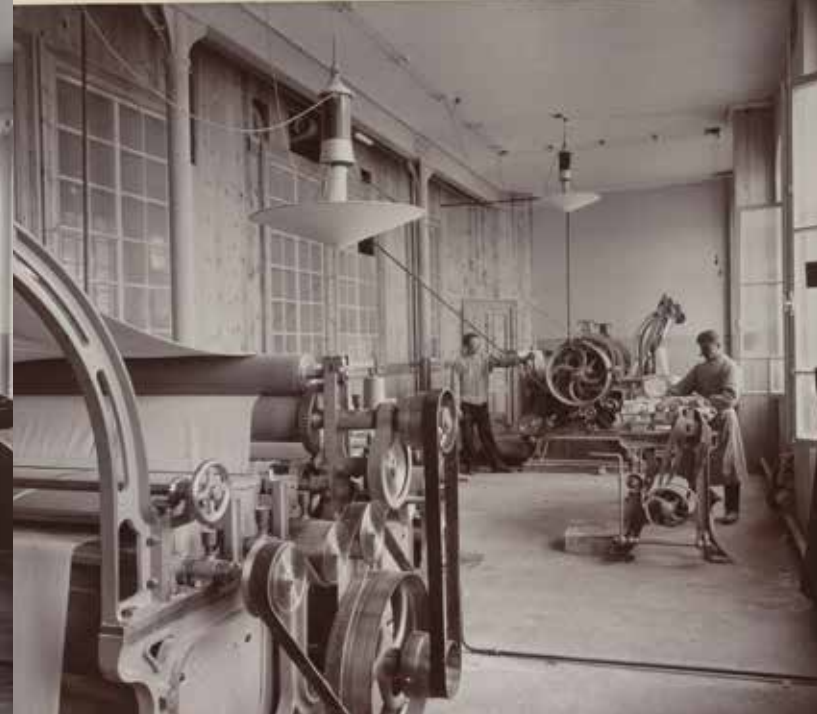
Talande för den allmänna synen på fabriken är ändå firandet av Barkers 50-årsjubileum 1897. För att fira detta hade Petrelius, Junnelius

Ingenjör vid disponentens kontor och spinnsalen. Åbo Akademis bildsamlingar.

och Sundell bjudit in såväl pressen som ett flertal av sina affärskollegor till fabriken. Dagen började med en rundvandring under Sundells ledning, varpå de inbjudna gästerna fick en inblick i bomullens kretslopp, från råvara till slutlig produkt. Den från *Åbo Underrättelser* närvarande reportern var mycket imponerad av det som hade förevisats dem. Följande dag gick det att läsa att ”snygghet och den bästa ordning äro rådande öfverallt”. Särskilt hänförd hade reportern blivit av det elektriska ljuset då ”hundratals lampor, som förläna åt den lifliga verksamheten inom densamma en lika imposant som trefflig anblick”. Allt hade dessutom varit i sin ordning, med envar på sin post, ”från eldaren i ångpannerummet till finspinnern vid spindeln, arbetar det hela dag efter dag lugnt och säkert. Öfverallt och alla rasslar det öronbedöfvade ljudet från väfstolar och spinnmaskiner”.¹⁹

Detta målar upp något av en glansbild av verksamheten på fabriken som inte fullt ut överensstämmer med den dagliga verksamheten, om än öronbedövande inte kan påstås vara direkt positivt. För de inbjudna gästerna och fabriksledningen var detta ljud ändå övergående, samtidigt

Interiör från fabriken och kassakontoret. Åbo Akademis bildsamlingar.

som de fick avsluta dagen med en supé, där det ingick såväl tal som lyckönskningar om framgång för fabriken. Arbetarna vistades, såsom reportern också själv skriver, däremot dagligen i den här omgivningen. Trots detta var det de tekniska innovationerna som lyftes fram och betonades. Arbetarna utförde ju enbart de uppgifter som de blivit tilldelade. Men livet på fabriksgolvet var allt annat än en dans på rosor.

De sista åren på Barkers

År 1896 blev Sundell erbjuden en direktörspost vid Forssa Aktiebolag, som var en konkurrerande bomullsfabrik. Sundell blev erbjuden 20 000 mk per år för sina tjänster (motsvarande närmare 120 000 euro i dag), vilket var mer än han tjänade vid Barkers. Efter att hans lön vid Barkers höjts till samma belopp, valde Sundell ändå att stanna kvar. Detta beslut ökade Petrelius förtroende för Sundell, som erbjöds möjligheten att bli delägare i bolaget. Sundell valde dock att avböja detta erbjudande, för att som Otto Andersson skriver ”hänvisa till eventuell framtida överenskommelse i saken”.²⁰

Sundell var helt klart medveten om sitt värde. Han var en av Finlands främsta fackmän och Barkers hade gjort stora framsteg under hans ledning. Bara två år senare fick Sundell således ett nytt erbjudande. Den här gången från Björneborg, där en grupp av stadens ledande affärsmän gjort upp planer på grundandet av en bomullsfabrik. Återigen hade Sundell visat sig villig att stanna kvar i Åbo, men kravet på att hans lön skulle fördubblas blev för mycket för Petrelius. Trots att fabriken hade ökat sin produktion under Sundells ledning kunde de inte konkurrera med landets övriga fabriker gällande disponentavlöningen.

Sundell lämnade därmed sin tjänst vid John Barker & Co Efterträdarens bomullsspinneri den 31 augusti 1898. Av fabriken fick han, som ett uttryck för deras tacksamhet, ett dryckeshorn med silverbeslag som var tillverkat hos guldsmeden Appelpgren. Sundell bjöd i sin tur hela spinneri- och väveripersonalen på kaffe och bröd samt överlämnade en summa på 1 000 mk (drygt 5 000 euro i dag) som grundplåt till en sjuk- och begravningskassa vid fabriken, med villkoret att en sådan kassa omedelbart skulle inrättas.²¹

Avskedet från Åbo skedde inte på grund av någon dispyt och det var inte enbart pengarna som ska ha lockat Sundell, utan framför allt möjligheten att få anlägga en ny fabrik. Fabriken i Björneborg fanns bara på papperet och det var Sundell som skulle ansvara för att planera och bygga upp fabriken från grunden.

Brevkorrespondens mellan Petrelius och Sundell ger ändå sken av att Petrelius hade önskat att Sundell hade stannat kvar vid fabriken i Åbo i någon form, eftersom fabriken befann sig i ett investeringsskede. År 1896 hade en avdelning för tillverkning av linnevaror, såsom borddukar, servetter och handdukar öppnats, och det fanns planer på anläggandet av ett färgeri samt blekeri. Men Petrelius och Sundell kunde inte komma överens om hur detta samarbete skulle kunna fortgå. Därmed tackade Sundell för sig och i hans ställe anställdes ingenjören Rudolf Sundberg

Porträtt givet till Sundell vid sitt avsked från fabriken. Kontorspersonal och spinnmästare Walker. Okänd fotograf. Åbo Akademis bildsamlingar

(1862–1936) från Sverige till tjänstens som disponent vid Barkers fabrik. Det blev Sundberg som således fick fortsätta det utvecklingsarbete som inletts under Sundells ledning.²²

Yrkesmässigt skildes Petrelius och Sundells vägar åt, men de fortsatte att hålla kontakt med varandra fram till Petrelius död 1910.

Sundell som Åboprofil

I nästan tio års tid verkade Sundell som disponent på fabriken i Åbo. Men även om en stor del av hans liv kretsade kring just fabriken var Sundell också aktiv i såväl Åbo stadsfullmäktige som i ett flertal föreningar i

staden. Flytten till Björneborg gav ändå en möjlighet för Sundell att hävda sig på ett socialt plan. Det hade nämligen knappast varit helt lätt att sticka ut i skaran av högprofilerade Åbopor. Detta tillsammans med en återhållsamhet om sitt privatliv får således stå som förklaring till att vi inte vet så mycket mer om Sundells tid i Åbo utanför fabriken vägg.

Vi vet ändå att han rörde sig i samma kretsar som Petrelius och Junnelius och att han satt i flertalet styrelser tillsammans med familjer såsom Dahlström. Åbos borgare var ändå sist och slutligen en ganska liten och sluten krets. Däremot ska det sägas att Sundells ingenjörstitel, som han anammade under 1890-talet, öppnade en hel del dörrar i staden. Under den här tiden genomgick Finland vad som bäst kan beskrivas som en moderniseringsprocess. Läkarna och ingenjörerna var de som trädde fram tydligast.²³ Personer som besatt ett tekniskt kunnande var eftersökta och kunde lätt stiga till ledande positioner i samhället.

Utmärkande för den här perioden är dessutom framväxten av en ny form av sammanslutningar för nya yrkesgrupper som samhällets utveckling gett upphov till. Till dessa hörde ingenjörerna, som 1880 gått samman för att grunda Tekniska föreningen i Finland. Det skedde alltså även en byråkratisering och professionalisering under den här tiden.

Tekniska föreningen var en svenskspråkig organisation för landets ingenjörer och arkitekter, men i landets större städer fanns det också mer eller mindre självständiga lokala underavdelningar. Historikern Henry Nygård menar att de tekniska föreningarna betraktades som viktiga komplement till städernas tekniska administration. Föreningarna kunde föra fram egna initiativ, men tillfrågades också av kommunen vid beredningen av aktuella kommunaltekniska ärenden. Dessutom var det mycket vanligt att föreningens medlemmar själva satt med i stadsfullmäktige.²⁴

Detta gällde även Sundell som bland annat satt med i utredningen av den så kallade elektricitetsfrågan i Åbo 1892, då anskaffandet av en elektrisk belysningsstation diskuterades.²⁵ Därutöver var han medlem av

brandkommissionen,²⁶ samt delaktig i diskussionerna kring inrättandet av en ny brandförordning för Åbo under 1890-talet.²⁷

Sundell var även aktiv i Åbo Teknici, som var en underavdelning till Tekniska föreningen. Liknande klubbar fanns i Viborg, Tammerfors, Vasa, Uleåborg och Jyväskylä. Åbo Teknici hade ett trettiootal medlemmar, däribland också Karl Emil Stigzelius och Alexander Nyström.

År 1895 blev Sundell kassör för föreningen. Han ska då ha hållit ett mycket uppskattat föredrag om bomull och han lär ha varit en efterfrågad talare vid liknande sammanhang. Ingenjören Axel Magnus Cronvall (1846–1898) var föreningens ordförande under den här tiden och Arvid Grunér verkade som vice ordförande.²⁸ Grunér och Sundell var medlemmar av stadsfullmäktige och fick år 1896 i uppgift att utreda vad som orsakat raset av en förpålning utmed åstranden i den 5:e stadsdelen i Åbo. Stadsfullmäktige och dess utskott konsulterade nämligen Åbo Teknici vid ett flertal frågor av teknisk art. Ett annat sådant ärende rörde Aura å, som befarades ha nedsmutsats av stadens avloppsvatten.

Genom att sitta med i liknande föreningar skapade Sundell viktiga kontakter, samtidigt som det gav honom erfarenheter som var viktiga för hans fortsatta karriär.

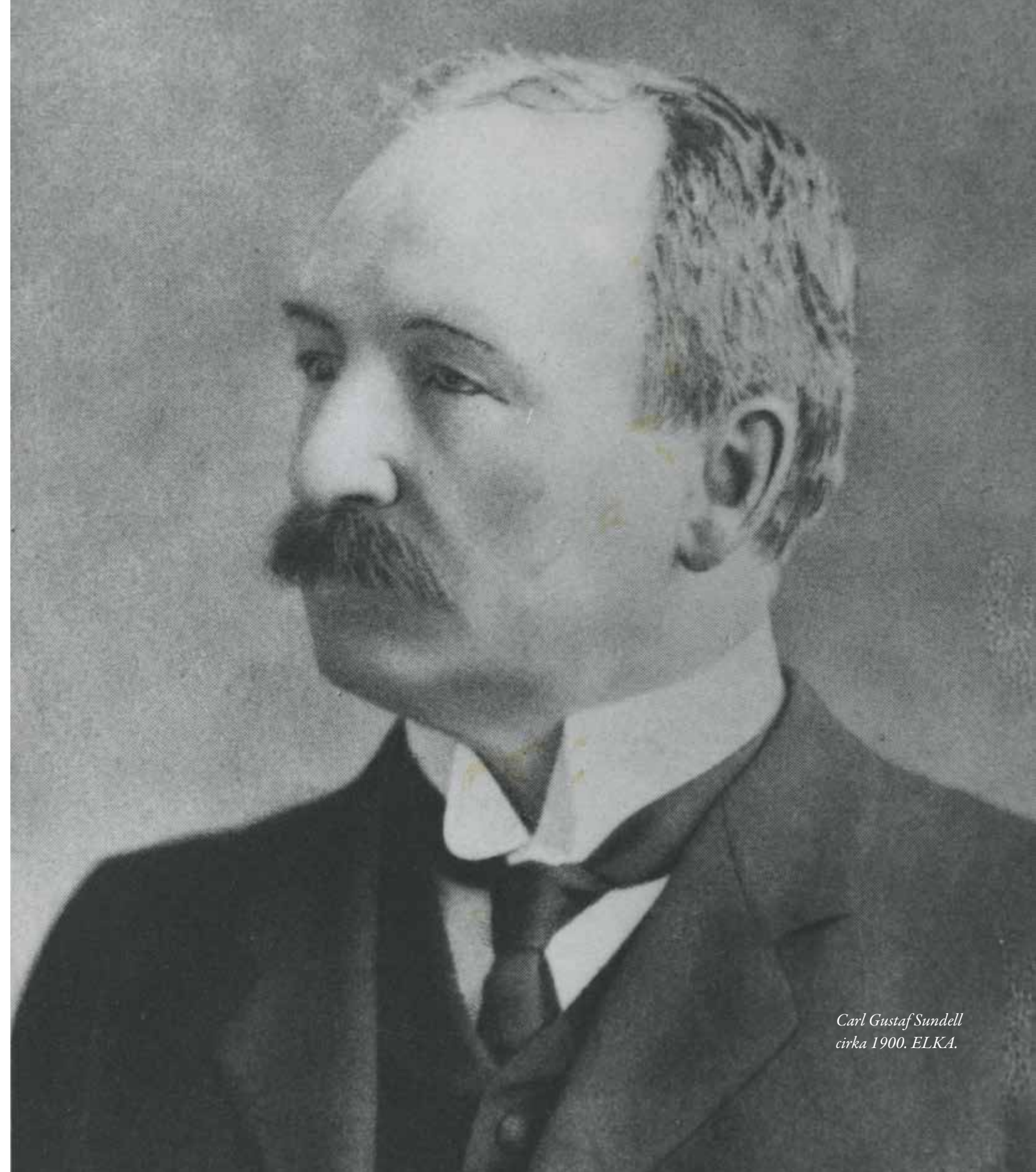
Avskedet från Åbo och början på ett nytt liv i Björneborg 1898–1919

Johan Wilhelm Ruuth (1854–1928), som författade Björneborgs stads-
historia 1897, presenterar Björneborg sådan som staden såg ut då Sundell
anlände under sent 1890-tal:

*Till stadens sevärdaste partier hörde den stora pontonbron, den långa kajen,
vid vilken de vita ångarna ligga förtöjda, kyrkan omgiven av sin grönskande
esplanad, den breda strandgatan med dess trädplantering och präktiga sten-
hus, som fylla fonden från kyrkan ända in till rådhuset, samt nedanför mitt
i älven de nyanlagda planteringarna på Skrivarholmen, och längst åt höger,
på andra sidan, det täcka Sofiegarten med sina alléer och fabriker.*²⁹

Björneborgs åstrand. Fotografi av John Englund, 1897. Satakunnan Museo.

*Carl Gustaf Sundell
cirka 1900. ELKA.*

Pontonbron, också kallad Charlotta, är det första som nämns av Ruuth, och som även kommer att figurera senare i den här skriften. Denna bro var nämligen det enda som band samman stadens centrum med fabriker på andra sidan Kumo älv och diskuterades flitigt i staden. Också Sundell tog del av diskussionen och arbetade för en varaktigare lösning.

Ruuth stannar vidare upp vid de många stenhus som kantade stadens gator. Om man har vägarna förbi Björneborg får man inte missa det av familjerna Rosenlew och apotekaren Robert Junnelius uppförda palatset som stod färdigt 1895. Robert Junnelius var för övrigt bror till Carl Fredrik Junnelius som tillsammans med Petrelius hade övertagit John Barker & Co. Men också det Ahlströmska och det Nevanderska huset gav staden dess prakt.

Trots detta var det fabriker med deras höga skorstenar som präglade stadsbilden. Till stadens viktigaste industrier hörde Björneborgs Ångsågsbolag och Björneborgs Mekaniska Verkstad, medan Björneborgs Bomullsmanufaktur reste sig under 1900-talets början.

Förutom att präglade stadsbilden förde fabriker med sig nya invånare till staden. En stor del av dem var finskspråkiga vilket ledde till att den svenskspråkiga befolkningens andel av stadens invånare minskade procentuellt år för år. Vid 1900-talets början hade Björneborg omkring 17 000 invånare, vilket gjorde Björneborg till Finlands sjunde största stad. De svenskspråkiga utgjorde omkring en tiondel av denna befolkning och det har uppskattats att 1 400 talade svenska i staden, varav 400 som enda språk.³⁰

Björneborgs svenskspråkiga släkt kunde ändå länge upprätthålla svenskans livskraft i staden. Den ökande finskspråkiga inflyttningen märktes nämligen inte i lika stor utsträckning inom stadsstyrelsen, där det svenska språket bibehöll sin ställning. Historikern Jussi Koivuniemi beskriver det svenska inslaget i staden som en egen kultur i det annars finskspråkiga Björneborg, då det framför allt var i stadens

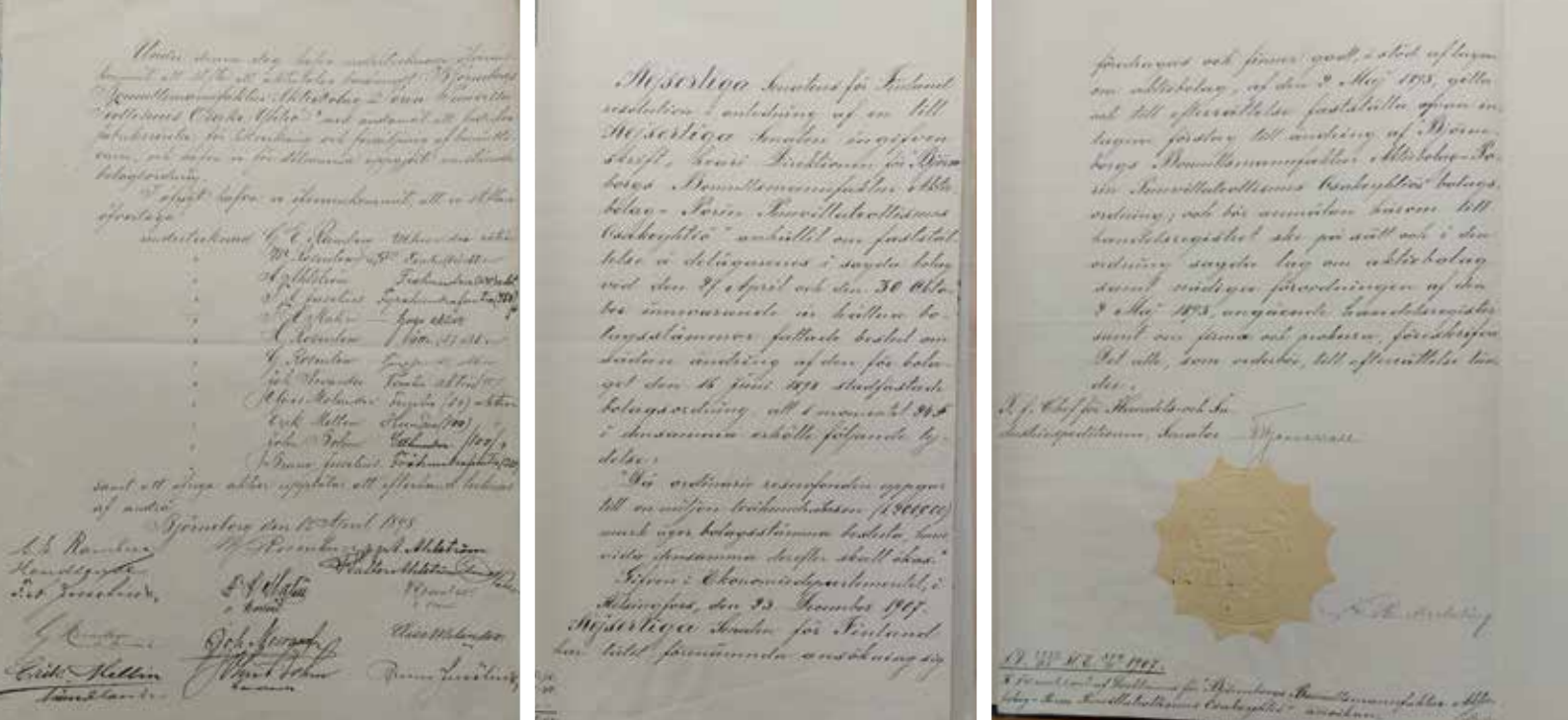

Björneborgs bomullsfabrik. Numera Björneborgs universitetscenter. Fotografi av Jorma Lindqvist 2019. Satakunnan Museo.

kärna som svenska hördes.³¹ Under 1900-talets början blev det ändå allt svårare att hålla undan de finskspråkigas krav, vilket slutligen ledde till att staden bytte styrelsespråk från svenska till finska år 1905.

De flesta arbetarna som flyttade in var unga och kom från den omkringliggande landsbygden i jakten på arbete. I medeltal kunde fyra personer dela på en enrummare, samtidigt som det i de flesta fall fanns enbart ett gemensamt utedass på gården för alla husets bostäder. Vattenkvaliteten var dessutom ofta dålig och vattnet till och med förorenat, medan rummen var kalla och dragiga. Detta kunde lätt ge upphov till ett och annat hälsoproblem för den arbetande klassen.

Man behövde alltså inte gå långt från stadens kärna för att mötas av en helt annan vy än den Ruuth beskriver. Stadens arbetarområden kännetecknades av sandiga gator omgivna av trähus i en våning. Eftersom områdena inte hörde till generalplanen var kraven gällande boendena inte heller särskilt stränga och säkerheten var inte en prioritet.³² Detta var en

Vänster:Stiftandet av Björneborgs Bomullsmanufaktur den 12 april 1898. ELKA. Protokollsbok 1898–1905.

Mitten och höger: Företagets resolution del 1 och 2. ELKA. Protokollsbok 1898–1905.

verklighet som Sundell fort fick erfara vid sin ankomst till Björneborg och som han också försökte åtgärda i sin roll som disponent för bomulls-fabriken och senare även som medlem av stadsfullmäktige.

Björneborgs Bomullsmanufaktur Ab

Det var Gustaf Efraim Ramberg (1850–1925) som tillsammans med en grupp handelsmän från Björneborg grundade Björneborgs Bomulls-manufaktur Ab år 1898. Enligt en skröna lär Ramberg ha blivit bitter på Finlayson i Tammerfors eftersom de inte kunnat leverera en av hans beställningar och att han efter detta blev av den bestämda åsikten att hans hemstad behövde en egen bomullsfabrik.³³

Den 12 april 1898 tog tanken slutligen form under ett möte där Ramberg, Fritz Arthur Jusélius (1855–1930), Claës Molander, Erik Mellin (1850–1934), John Bohm, Bruno Jusélius (1861–1916), Hugo Rosenlew (1862–1915), Henrik Malin (1851–1902) och Johan

Nevander (1846–1939) samt firmorna W. Rosenlew & C:o och A. Ahlström träffade en överenskommelse att grunda ett aktiebolag vid namn Björneborgs Bomullsmanufaktur Aktiebolag – Porin Puuvilla-teollisuus Osakeyhtiö.³⁴

Det dröjde inte länge förrän samtliga aktier blivit tecknade. Redan den 30 april kunde ett förberedande möte hållas där Ramberg, Hugo Rosenlew, Henrik Malin, Fritz Arthur Jusélius och Bruno Jusélius in-valdes i interimsstyrelsen i väntan på ett konstituerande möte.³⁵

Sundell bidrar med behövlig expertis

Med sig i detta strävande fick Ramberg således en stor del av Björne-borgs borgare. Ganska snabbt ställdes de ändå inför samma problem som Petrelius och Junnelius hade gjort i Åbo efter deras övertagande av Barkers fabrik. Bland skaran av potentiella investerare fanns flertalet företagsledare, men ingen av dem hade erfarenhet av att driva en bomullsfabrik. Därför beslöt de sig för att inhämta expertis utifrån och valet föll på Sundell, som de lyckades locka till Björneborg.³⁶

Det hade också funnits kandidater från St. Petersburg och Norrköping i åtanke, men det sades att det inte hade gått att drömma om en mer lämplig kandidat för jobbet än Sundell, och att fabriken ledning hade haft turen på sin sida när han valde att ta emot tjänsten som dispo-nent den 11 maj 1898.

En stor del i detta hade den lön som Sundell blev erbjuden. Det var vida känt att Sundell trivdes i Åbo och att han endast var villig att byta tjänst mot en bättre lön.³⁷ Sundell hade både tekniska insikter och en säker blick för affärer, vilket Ramberg var ute efter och som reflektera-des i den lön som Sundell erbjöds. Sundell skulle få 30 000 mk i året (drygt 160 000 euro i dag) samt 10 % av företagets årliga vinst som bonus; under de tre första åren garanterades han en bonus på 20 000 mk och de därpå följande åren 30 000 mk.

Fyra pionjärer i Björneborgs industrihistoria

Walter Ahlström (1875–1931), Gustaf Efraim Ramberg, Fritz Arthur Jusélius och Hugo Rosenlew hörde till Finlands främsta affärsmän och var alla betydelsefulla män i Björneborg vid sekelskiftet 1900. Walter Ahlström var rentav Finlands rikaste man.³⁸ Samtidigt var de konkurrenter och det fanns bland annat en tävlan mellan Ahlström och Rosenlew kring trävaruhandeln. Trots detta kom de alla samman för att grunda Björneborgs bomull.

Hugo Rosenlews far var Wilhelm Rosenlew (1831–1892), som 1853 hade grundat industriföretaget W. Rosenlew & C:o.³⁹ Släkten Rosenlew var med andra ord en maktfaktor i Björneborg och likt sina många bröder arbetade Hugo Rosenlew i sin faders företag. År 1899 blev han företagets direktör och 1907 blev han verkställande direktör för hela Rosenlew-koncernen. Utöver detta var han invald i Björneborgs stadsfullmäktige och representerade adeln i Finlands lantdag 1900, 1904–1905 och 1905–1906.

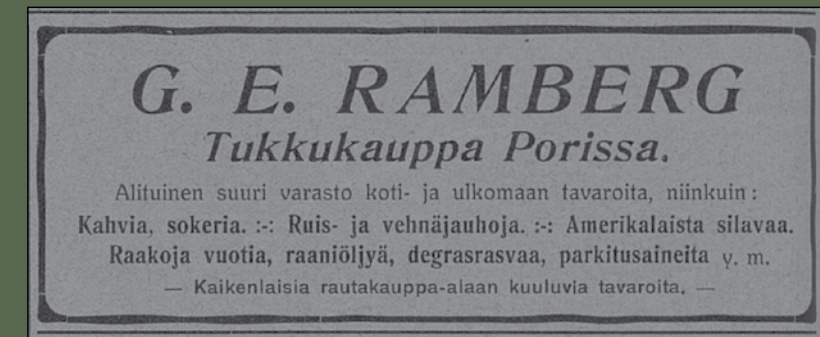
Ramberg hade i sin tur kommit till staden som trettonåring 1863 och hade börjat sin

Rosenlews kontor. På bilden från vänster Carl Wilhelm Rosenlew (1873–1942), Erik Rosenlew (1877–1952) och Hugo Rosenlew (1862–1915). Fotografi av John Englund, 1911. Satakunnan Museo.

bana som affärsbiträde. Han arbetade snabbt upp sig och 1883 öppnade han en egen järn- och kolonialvaruaffär. Precis som Rosenlew var också Ramberg aktiv i stadsfullmäktige och delaktig i flera av stadens företag.

Jusélius var även han affärsman och ägde bland annat en trävaruaffär. Mest känd är han ändå för det mausoleum som han lät uppföra

Annon för G.E. Rambergs affär i Björneborg. Kauppalehti, 14.7.1909.

åt sin dotter Sigrid, som i en ålder av elva år dog i lungshot 1898. Det Juséliuska mausoleet i Björneborg är ritat av arkitekten Josef Stenbäck (1854–1929) och utsmyckat med målningar av Finlands nationalkonstnär Akseli Gallen-Kallela (1863–1931). Genom sitt testamente grundade Jusélius också en stiftelse i dotterns namn, vilken vuxit till den största privata understödaren av medicinsk forskning i Finland.

Ramberg, Rosenlew och Jusélius hörde alla till Sundells närmsta bekantskapskrets i Björneborg och var de som han först fick stifta bekantskap med vid sin ankomst till staden. Inledningsvis var detta främst yrkesmässigt, då Sundell i rollen som disponent rapporterade om förehavanden på fabriken till Ramberg och Jusélius, men med tiden skulle han komma att titulera dem sina vänner.⁴⁰

Sundells lön var en för tiden mycket anmärkningsvärd summa. Därför orsakade detta också en hel del skvaller i Björneborg. I den lokala arbetartidningen skrevs det att ”En ogift man måste verkligen klara sig med den summan pengar”.⁴¹ Liknande summor var något som en vanlig fabriksarbetare enbart kunde drömma om. Vid den tiden var pengar ett tabubelagt ämne som det inte ansågs helt fint att tala om.

Det är svårt att säga hur Sundell uppfattade skvaller likt detta, men klart är att han var medveten om att såväl hans lön som ungarlstatus var föremål för en del prat på stadens gator. Ett exempel på detta syns då

Sundell 1909 sökte efter ett hembiträde och lät trycka upp en annons i stadens tidning, där det stod att han önskade en ”medelålders tjenarinna, kunnig i såväl enklare som finare matlagning, försedd med de bästa rekommendationer”, men att särskilt företräde gavs åt personer som ”förstår att endast med största förakt behandla å orten förekommande skandalproducerande och skvallersjuka personer”.⁴²

Men hur kommer det sig då att Sundell, som kom från vad vi ser som rätt så enkla förhållanden, kunde bli så här efterfrågad? Historikern Johanna Fellman, som i en artikel om den finska arbetarklassens karriärmöjligheter under 1800- och 1900-talet också undersökt Sundells väg till fabriksdirektör, har hävdatt att det framför allt var Sundells erfarenhet från olika fabriksjobb i England som hade en stor betydelse för att han kunde lyckas. Även om Sundell titulerades ingenjör finns det inget som stöder att han skulle ha haft en sådan utbildning att luta sig tillbaka på. Sundell var inte ens magister, men han hade exemplariskt skött sina uppgifter på de fabriker han dittills varit anställd vid.

Sundell annonserar efter tjenarinna i stadens tidning. Björneborgs Tidning, 9.2.1909.

Erfarenheten värderades således högre än hans skolning och Sundell hade fått ett rykte om sig att vara Finlands ledande expert inom bomullsindustrin. Något lätt avsked från Åbo och Barkers blev det inte, men tjänsten i Björneborg gav Sundell en unik möjlighet. I Björneborg skulle han få bygga upp en bomullsfabrik från grunden.

Fabriken reser sig 1898–1902

Den 16 juni 1898 fick bolagsordningen senatens godkännande och den 12 augusti samma år kunde en konstituerande bolagsstämma hållas. Interimsstyrelsens medlemmar invaldes som ordinarie medlemmar, medan Walter Ahlström och Claës Molander valdes till suppleanter. Till ordförande utsågs Fritz Arthur Jusélius.

Sundells första uppgift blev att göra upp ritningar för fabriken tillsammans med arkitekten August Krook (1860–1935) samt beräkna kostnaderna för arbetet. Dessutom ansvarade Sundell för införskaffandet av alla maskiner som skulle behövas för produktionen.

Samma år valdes ett lämpligt område ut, i Björneborgs åttonde stadsdel, på Kumo älvs norra strand. Som närmaste granne fanns den Mekaniska verkstaden och sågen som bägge var i Rosenlews ägo.

En nationell tidningskampanj, där Sundell lät annonsera efter en lämplig entreprenör, inleddes. Sakta men säkert fortgick arbetet med det nya bomullsfabriksområdet i Björneborg, som förutom själva fabriksbyggnaden också skulle bestå av en disponent- och kontorsbyggnad samt ett magasin. Allt detta kom i stor utsträckning att präglas av Sundells tidigare erfarenheter i branschen. Snart hittades en entreprenör.

Byggandet av fabriken och disponentbostaden inleddes 1898 och pågick fram till den 18 juli 1900 då fabriakens stora ångmaskin sattes i gång för första gången. Sundell hade året innan gjort flera resor till England och hade vistats en längre tid i Manchester och Bolton i syfte att ordna med maskiner till fabriken.⁴³ Under den här tiden pågick arbetet

Byggnads- entreprenad.

Härmed uppmanas de som äro bugade att uppföra å entreprenad: **en större fabriksbyggnad, disponent- och kontorsbyggnad, magasinsbyggnad, m. fl. till-ammans 7 st. byggnader** af sten å tona no 29—36 & 61—68 i 8:de stadsdelen af Björneborgs stad, att inlemna skriftliga med behörig borges förbindelse försedda och förseglade anbud inom utgången af Februari månad å bolagets kontor i Björneborg.

Ritningar, material & arbetsbeskrifningar finnas till påseende hos Arkitekt Aug. Krook i Björneborg.

Björneborg den 4 febr. 1899.

ppa. Björneborgs Bomullsmanufaktur Aktiebolag. — Porin Puuviliteollisuus Osakeyhtiö.

C. G. Sundell.

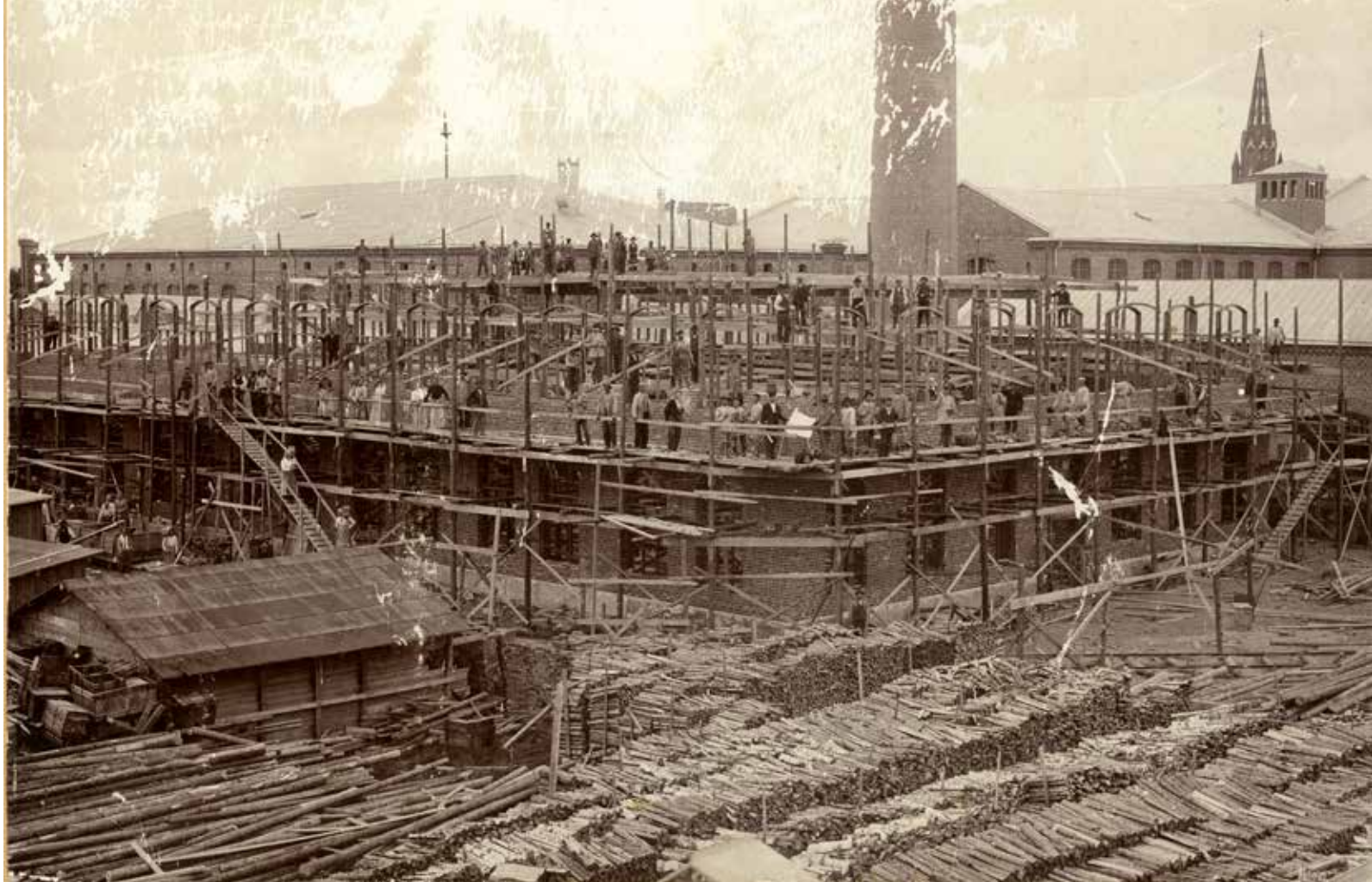
804 (Hb! 2.24)

Sundell annonserade i flera av landets dagstidningar i jakt på en entreprenör. Här hans annons i Åbo Tidning, 13.2.1899.

på fabriken i Sundells frånvaro, men han var hela tiden i nära kontakt med såväl Krook som med Ramberg och Jusélius gällande sina förhåvanden i England.⁴⁴

Ritningarna skickades till Sundell i Manchester, som i sina svar föreslog såväl mindre som större förändringar. Det stod redan i ett tidigt skede klart att den ursprungliga budgeten inte skulle hålla, dels på grund av stigande materialkostnader, dels då de tekniska maskinerna inte kunde levereras i tid. Det var med anledning av det sistnämnda som Sundells vistelse i England drog ut på tiden.

Material fanns det däremot ingen brist på. Tegel fick man från Bruno Jusélius bruk i Haistila och Ulasöre. Järnkonstruktionerna inskaffades från Mekaniska verkstaden, som Rosenlew ägde, och bräder och

Björneborgs bomullsfabrik under uppbyggnad. Fotografi av John Englund. Satakunnan Museo.

virke fick byggkonsortiet från egna marker. Tyvärr uppkom det i ett tidigt skede problem. Teglen höll inte kvaliteten och en stor del fick bytas ut och ersättas, vilket bidrog till de höjda kostnaderna.

Arbetet på spinneriet kunde slutligen inledas den 21 augusti 1900 och på väveriet den 19 november samma år. En stor del av Sundells initiala planer hade i det här skedet ändå inte kunnat förverkligas på grund av de stigande byggnadskostnaderna. Därför hade det bestämts att först satsa på spinneriet och väveriet för att snabbt få i gång en produktion av tyger. Väveriet i en våning byggdes mot Broesplanaden, spinneriet restes på Norra Strandgatan och disponentbyggnaden placerades vid Sofiegarten.⁴⁵

Fabrikens produkter, som i brist på färgeri var oblekta, visade sig tyvärr svårsålda. Sundell blev därför tvungen att försöka övertala ledningen att investera i en ny avdelning på fabriken. Den skulle göra det möjligt att färga och bleka tygerna. Kort därpå avreste han till Tyskland för att skaffa kostnadsförslag och ritningar till ett färgeri och blekeri.⁴⁶ Direktionen godkände Sundells förfrågan och 1902 stod den nya avdelningen färdig. I och med detta kunde Björneborgs Bomullsmanufaktur på allvar konkurrera med landets övriga bomullsfabriker.⁴⁷

Fabriken uppfördes huvudsakligen 1898–1902, men med åren kom avdelningarna att utökas. År 1912 bestod fabriksområdet av 16 bebyggda fabrikstomter och lika många obebyggda. Det fanns alltså gott om utrymme för fabriken att växa också i framtiden.

Fabrikens sociala skikt

Björneborgs bomull blev den största enskilda arbetsgivaren i staden. Som mest skulle det finnas omkring 3 000 arbetstillfällen på fabriken år 1970. Även om antalet var betydligt mindre under Sundells tid sysselsatte fabriken 650 personer vid 1900-talets början, varav största delen kvinnor. En stor del av dessa sökte sig till den nya fabriken från landets övriga bomullsfabriker, medan den mer specialiserade kunskapen inhämtades utomlands ifrån.

Någon egentlig utbildning för arbetarna vid landets bomullsfabriker fanns det inte. Förutom driften av fabriken ansvarade Sundell därför också för de personer som anställdes till de olika avdelningarna, och fabriken arkiv är fyllt med korrespondens från personer som önskade få jobb vid den nya fabriken samt arbetskontrakt som Sundell gjort upp i minsta detalj. Till en början skötte Sundell nämligen personligen om all korrespondens till och från fabriken. Detta skötte han på svenska, finska, engelska och tyska. I takt med att fabriken växte blev han ändå tvungen att lämna ifrån sig en del av ansvaret för korrespondensen.

Den första bilmässan i Björneborg efter att de första bilarna importerats till Finland. Bilden visar tre personbilar av märket Warren. Bruno Jusélius sitter i bilen till vänster, Gustaf och Werner Ramberg i den mittersta bilen. Affärsmannen Kaarlo Nestor Sundell och Fritz Arthur Jusélius sitter i bilen till höger. Rosenlew var en av de första familjerna i Björneborg som köpte bil. Men Sundell var inte sen att följa efter. I juni 1912 införskaffade Sundell en bil och enligt en uppskattning av Satakunnan Sanomat hade enbart fyra privatpersoner i Björneborg bil innan detta. Under de följande åren skulle antalet bilar på stadens gator ändå öka märkbart. Då bilarna fick sina registernummer 1913 fanns det 23 bilar i staden. Direktör Rosenlews bil fick nummer 1, köpman Mellin nummer 15, konsul Ramberg nummer 18 och Sundell nummer 23. Också här, så som i samhället i övrigt, var alltså en tydlig hierarki iakttagbar. Okänd fotograf, 1905–1915. Satakunnan Museo

Inledningsvis ansvarade Sundell även för fabriken samtliga avdelningar. Detta ändrades år 1899 då ingenjören Thomas Warburton anställdes som spinnmästare. Warburton kom från spinneriet i Forssa – där både hans far och farfar arbetat innan honom – och blev Sundells närmaste medhjälpare. Som vävmästare anställdes i sin tur ingenjören John Williams Aspden på våren 1900. Både Warburton och Aspden var engelsmän och som en intressant kuriositet kan det nämnas att de lyfte sin lön i pund. Sundell höll noga uppsikt över de två ingenjörernas arbete och lär ha beskrivit ingenjörens förpliktelser på följande sätt:

Han [Ingenjören] bör noggrant utföra de instruktioner som disponenten åt honom tillkännagiver beträffande alla arbeten inom spinneriavdelningen, han bör vara energisk, villig, nykter och punktlig, vara den bestämda arbetstiden i fabriken, med energi, nit, intresse och ekonomi sköta allt så att de bästa kvaliteterna och den största möjliga produktionen erhålles.⁴⁸

Junneliuska palatset, ritat av August Krook som också ritade bomullsfabriken i Björneborg. I dag är byggnaden Björneborgs stadshus. Satakunnan Museo

I ovanstående textutdrag framkommer den höga standard som Sundell krävde av sina anställda, men med åren skulle både Warburton och Aspdén förutom kolleger också bli goda vänner till Sundell. Efter att färgeriet blivit färdigt anställdes ingenjören Georg von Willebrand till chef för den avdelningen. von Willebrand blev dock tvungen att lämna landet 1903 då han varit aktiv inom motståndarrörelsen gentemot det ryska styret. Hans plats på fabriken togs då av Otto af Forselles som kom till Björneborg från Finlayson. Inte heller Warburton blev alltför långvarig på fabriken. År 1906 tog han ett motsvarande jobb på Vasa bomull och ersattes av ingenjören Thomas Fritiof Strömborg.

Socialt var fabrikssamhället vad man kan kalla en flerskiktad helhet. Fabrikssamhället utgjordes inte bara av arbetare. Även disponenter, ingenjörer, tjänstemän och arbetsledare var en viktig del av fabriken vardag. Det var dessa som styrde och planerade, utvecklade och ledde bolagets affärer. Ofta var de dessutom svensktalande. Tydligast synliggjordes denna skillnad ändå inte i språk, utan i inkomstskillnader och levnadsförhållanden.

Arbetarna kunde exempelvis inte besöka Svenska Klubben i Björneborg, som var ett etablissemang som Sundell från och till besökte. Längre hade Björneborg saknat en motsvarande plats där stadens svenskspråkiga kunde samlas. Det var först efter ett upprop i *Björneborgs Tidning* 1907 som Björneborgs svenskspråkiga skred till aktion och grundade en egen klubb i staden.⁴⁹ Så gott som varje kväll träffades stadens herremän på klubben och fördrev sin tid genom att spela kort och biljard samt diskutera aktuella händelser. För de vanliga arbetarna kunde direktörerna därför lätt framstå som något avlägsna och kanske rentav elitistiska, särskilt som direktörerna bodde i stenhus på de bästa ställena i Björneborg. Junneliuska palats, numera Björneborgs stadshus, är kanske det mest talande av dessa, då det stack ut i den övriga trähusbebyggelsen.

Arbetsgivaren hade absolut makt på fabriken, men det var viktigt att tillgodose arbetarnas behov.⁵⁰ Sundell månade om sina arbetare och skänkte vid fabriken inledning personligen en grundplåt på 1 000 mk (drygt 5 000 euro i dag) till fabriken sjuk- och begravningskassa, det samma som han hade gjort på Barkers i Åbo då han lämnade fabriken.⁵¹ Förutom denna fanns också en hjälpfond, till vilken Sundell skänkte 10 000 mk (drygt 50 000 euro i dag). Hjälpfonden kunde vid behov ge ett behövligt bidrag åt fabriken arbetare. Ett annat viktigt steg gentemot att förbättra arbetarnas hälsa på bomullsfabriken i Björneborg var anställandet av en fabriksläkare i januari 1901. Läkaren skulle övervaka hygien på arbetsplatsen och höll mottagning för arbetarna.

I och med den tilltagande graden av industrialisering under det sena 1800-talet, och att en allt större del av Finlands befolkning arbetade vid någon fabrik, upplevdes behovet av en försäkringskassa som skulle tillgodose arbetarnas behov vid möjliga olycksfall alltmer aktuell. Det första steget i denna riktning hade utgjorts av den lag som trädde i kraft den 5 december 1895, och som stipulerade arbetsgivarens skyldighet att ersätta arbetarna för möjliga skador som de tillskansat sig genom sitt arbete.

En rundtur i fabriken med Sundell som ciceron

I september och oktober 1913 hölls det öppet hus på fabriken. Under två dagar fick allmänheten bekanta sig med fabriken och olika avdelningar under ledning av Sundell. Redaktören för *Björneborgs Tidning* hade redan tidigare samma vecka fått gå en rond i fabriken och återgav detta för tidningens läsare.

Sundell inledde rundturen i ångpannehuset som var fabriken hjärta. Därifrån gick resan in i maskinhallen. Sundell hade, som det tidigare redogjorts för, gett liknande rundvandringar på John Barkers fabrik i Åbo. Dessa rundvandringar följde samma mönster, och så även reporterns återgivning. Fokus låg på de tekniska aspekterna framom arbetarna och deras arbetsförhållanden, och i tidningen betonades det dagen därpå hur skinande ren och välskött maskinhallen var.

Med raska steg lämnade Sundell verkstaden bakom sig, för nu stod den egentliga fabriken på tur. Till höger om huvudingången fanns spinneriet och till vänster väveriet. Detta var de avdelningar som stått klara först då fa-

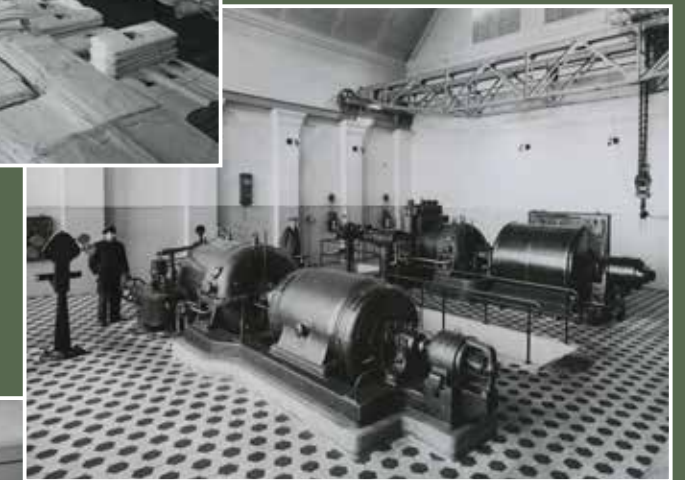
briken inlett sin verksamhet. Reportern reagerade på ljudnivån från väveriet. Tydligt hade ett larm gått av som denne beskrev som öronbedövande.

Sundell ledde sina gäster till spinneriet, men på vägen dit gick de via arbetarnas omklädningsrum och matsal. Här kunde arbetarna äta den mat som de tagit med hemifrån, alternativt köpa den på plats, eftersom matsalen drevs av en privat aktör som tillagade både frukost och middag.

Rundvandringen fortsatte sedan till fabriken andra våning. Vävsalen som stod på tur efter spinneriet gjorde ett stort intryck på reportern. Nu fick man också en förklaring till ljudet som hörts tidigare. Det visade sig komma från vävstolarna. Reportern skrev att ljudet inte tycktes orsaka något besvär för de hundra män och kvinnor som vistades på fabriksgolvet. Det var maskinerna och tygerna som låg i fokus, medan arbetarna framställdes som en anonym massa.⁵²

Kvinnor i arbete vid fabriken. ELKA.

Ångpannehuset, fabriken hjärta. ELKA.

Packeriet. ELKA.

Utbetalningen av skadeersättningar skedde genom privata försäkringsföretag och grunden till ett av de första lades i Åbo 1897, då köpmannen Edvard Åström (1856–1927) och William Hinke (1865–1902) grundade Åbo Arbetare-Olycksfallsförsäkringsbolag (fi. Turun Työväen-Tapaturmavakuutusyhtiö), i dag mer känt som Sampo.⁵³

Till det första mötet tillkallades stadens fabrikörer och andra intresserade för att diskutera och utreda frågan om utdelningen av försäkringar i enlighet med lagen från 1895. Bland de tillkallade hittas också Sundell, som kom att ingå i företagets första ledning, då anställd hos Barkers. Övriga medlemmar var köpmannen Edvard Åström och tobaksfabrikören Henning von Rettig (1866–1924). På grund av att Sundell lämnade Åbo 1898 kom hans plats att övertas av finansmannen och mecenaten Magnus Dahlström (1854–1924). Sundells medverkan blev alltså kortvarig, men visar på ett intresse för frågor gällande arbetarnas välmående, något som han också fortsatte driva i Björneborg.

I denna anda ingick även förskönandet av fabriksområdet där. Den stadsdel som fabriken befann sig i var en hård för olika sjukdomar. I flera artiklar som publicerades i stadens tidningar beskrev Sundell de förhållanden som rådde och de förbättringar som borde göras. Bomullsfabriken uppförde också bostäder åt sina arbetare i ett försök att förbättra deras situation. Förhållandena var dock något bättre i Björneborg än i Tammerfors och Åbo, där trångboddheten var mer märkbar. Samtidigt ledde dessa förhållanden till arbetarrörelsens tillväxt och att denna tog fart vid början av 1900-talet. Som i så många andra avseenden var bomullsfabrikerna med sin stora andel kvinnliga arbetare något av ett undantag. År 1908 var endast 65 av 669 arbetare vid Björneborgs bomullsmanufaktur fackligt organiserade och någon större förändring blev det inte förrän 1917.

Kopplat till arbetarnas välmående och situation fanns också frågan om antalet arbetstimmar och den lön som de fick för sitt arbete. År 1900

Styrelsens för Björneborgs bomull mötesrum. I bakgrunden syns fem tavlor med styrelsemedlemmarnas porträtt. ELKA.

var arbetsdagen 13 timmar lång. Dagen började klockan sex på morgonen och slutade klockan sju på kvällen, och man hade enbart en halv timmes paus för frukost och en timme för middag. Efter storstrejken 1905 förkortades arbetsdagen med en timme.

Lönen för en spinnerska uppgick 1912 till 14 mk i veckan (drygt 60 euro i dag), medan en väverska kunde tjäna 15 mk. Männen hade något högre lön och en vävare kunde tjäna 20 mk i veckan (knappt 90 euro i dag). Löneutdelningen på bomullsfabriken var en ceremoni i sig och något som Sundell tagit med sig från England. Varje fredag kom en skottkärra fullastad med askar innehållande mynt till fabriken. Lådorna hade inga namn på sig utan var försedda med nummer. Varje arbetare hade ett eget nummer och en egen plats i kön. Därmed fick alla den lön som de hade rätt till.

Sundell beundrade England och gjorde ofta jämförelser till detta land när han ville föra fram en viss poäng. Bland annat ansåg Sundell att det fanns alltför många som tyckte om att prata för mycket, att sprida

rykten, i Finland, något som inte var fallet i England. Detta gällde både privat och i affärer. Ett exempel på detta skedde i samband med utdelningen av dividend under ett av bomullsfabrikens tidiga år. Bland fabriken arbetare talades det om en utdelning på hela 20 %. Eftersom det var betydligt högre än den tilltänka dividenden borde man enligt Sundell lägga alla kort på borden för att undvika vidare ryktesspridning. Från fabriksledningen fanns en önskan om att inte meddela om utdelningen i tidningen, medan Sundell var av motsatt åsikt.

Detta betydde inte att Sundell ansåg detta som det föredragna. Under mötet berättade han en historia från England och hur han hade varit delägare i ett privatföretag, där enbart en person på kontoret kände till utdelningarnas storlek. Något liknande var inte möjligt i Finland, även om det enligt Sundell vore önskvärt.⁵⁴

Sundell som fabriksledare

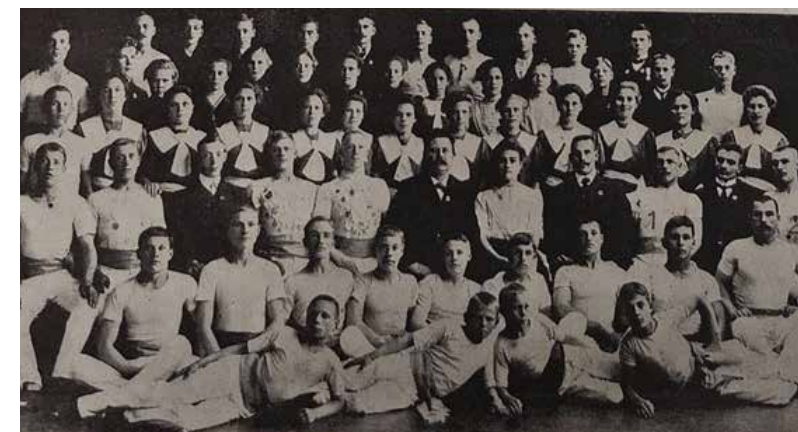
Genom brevkorrespondensen får vi en inblick i hur Sundell skötte om de dagliga förehavandena på fabriken. Framför allt möts vi av en person som gillade att ha kontroll. Ett exempel på detta är de många arbetskontrakt som Sundell gjorde upp med de personer som han anställde, men Sundell gjorde också dagligen rundvandringar på fabriksgolvet och många är de historier som har berättats om Sundells sparsamhet; ingenting fick gå till spillo och även de minsta snörstumpar skulle sparas.

Intervjuer med dåtida fabriksarbetare ger sken av en välklädd man som var mån om sitt utseende. Tygerna till de kostymer som Sundell bar härstammade förstås från fabriken. Ivar Hellström, som var lagerchef på fabriken, har beskrivit Sundell i följande ordalag: ”Han var en fin gentleman med tycke för England, en krävande och noggrann arbetsgivare, vilket framgår av de många bestämmelser om renlighet och ordning som fortfarande finns bevarade”.⁵⁵ Samtliga av dessa är drag som Sundell snappat upp i England och som han ville överföra på finländska förhållanden.

Hellström var med och grundade en idrottsförening vid fabriken 1907. Den visade Sundell stort intresse för. Föreningen hette Porin Puuvillatehtaan Voimistelu- ja Urheiluseura Yritys, senare byttes Yritys ut mot Pyrintö. Sundell lät föreningen träna på fabriksområdet och under sommarmånaderna användes fabriken gårdsplan för allehanda sporter, med undantag för spjut och kulstötning, eftersom Sundell menade att dessa kunde skada björkarna på fabriksområdet. Under vintrarna hölls träningar inomhus och det ordnades tävlingar i både brottning och gymnastik. Vissa vintersporter som skidning anordnades också. Sundell var rentav föreningens hedersmedlem, något som han blev under föreningens första uppvisning 1908, och han deltog alltid i föreningens fester.

Föreningen växte snabbt utanför fabriken väggar och blev en angelägenhet för Björneborg i stort. Redan 1911 fick andra än fabriksarbetare gå med i klubben.

Trots att han höll hård koll på sina arbetare lär Sundell alltid ha varit artig. Enligt en berättelse av Juho Nordman, chef för spinneriet, ska Rambergs och Bomullsfabrikens chaufförer vid ett tillfälle ha tävlat om vem som snabbast kom fram till fabriken från järnvägen. Resan slutade med att de togs av polisen och fick böta 20 mk. När Sundell hörde detta

Idrottsföreningen Pyrintös gruppfoto. ELKA.

fick chauffören genast känna av Sundells hetsiga temperament, då han lär ha krävt att chauffören skulle bekosta böteslappen ur egen ficka, alternativt avtjäna straffet i fängelse. Men när chauffören svarade att det inte var han, utan ”tehtaan hevonen Jeri” (fabrikens häst Jeri) som hade tävlat, hade Sundell börjat skratta och gått med på att betala böterna. Sundells temperament kunde alltså lika fort slå över till skämtsamhet.

Ordningsregler för arbetare vid BBA.

Under den här tiden dracks det en hel del bland arbetarna. Historikern Anna Öhman har skrivit hur arbetarklassen alltid hade en ursäkt att korka en öl, antingen i början eller slutet av arbetsdagen. Öl har ju nämligen den fördelen att den ger en mättnadskänsla.⁵⁶ Arbetare som var berusade på jobbet var ändå inget som Sundell uppskattade. Han lär ha låtit sina arbetare svära ed på att inte röra alkohol under sina skift och superi på arbetsplatsen förbjöds också i fabrikens ordningsregler.

Sundell var själv nykterist och ska ha varit mån om att hans arbetare efterföljde en viss typ av levnad, men det fanns förstås platser på fabriken dit Sundells ögon inte alltid nådde.

Hans roll som disponent för fabriken förde också med sig en del resande. Under sina resor för fabriken fick Sundell tidningar och brev sända till de hotell som han vistades vid. Dessutom önskade han ständiga upp-

dateringar gällande förehavanden på fabriken via telegram. De brev som Sundell i sin tur skickade till fabriken följer ganska långt samma mall. Om allt var bra eller gick sin ”jämna gång” räckte det med att Sundell fick ett ”allright” till svar från fabriken. Själv slutade Sundell allt som oftast sina brev med samma fras: ”Hoppas allt går sin vanliga jämna gång, tecknar med hälsningar. Högaktningsfullt C.G. Sundell”.⁵⁷

Fram till 1910-talet gav en direktörspost samt en viss förmögenhet per automatik en maktposition i samhället. Dels var fabriksdirektörerna opinionsbildare, dels hade de ett kommunalt inflytande, då rösträtten i städerna fram till 1917 byggde på tillgångar och det inkomstbaserade antalet skatteören. Detta förklarar också hur det var möjligt för Björneborgs svenskspråkiga befolkning att hålla fast vid sin maktposition trots att de befann sig i minoritet. Det här var något som Sundell kunde dra nytta av då han blev invald i Björneborgs stadsfullmäktige. En stor del av stadens invånare saknade rösträtt och därutöver vägdes rösterna enligt förmögenhet.

Sundell satt dessutom med i styrelsen för flera bolag i såväl Björneborg som Åbo, däribland Björneborgs Tändsticksfabrik Ab, Björneborgs sparbank och Björneborgs Pappersbruks Ab. Det sistnämnda bolaget var en av Rosenlew ägd fabrik som ämnade komplettera deras sågindustri, då det fanns ett behov av att ta tillvara restprodukterna. Detta bolag höll sin konstituerande bolagsstämma i april 1916 och Sundell fick då en av styrelseposterna. Övriga poster innehölls av Wilhelm och Erik Rosenlew, Rafael von Frenckell och Magnus Christiansen.⁵⁸

Björneborgs tändsticksfabrik var ett gammalt företag, men inledde sin verksamhet i ny ägo efter att Waldemar von Frenckell och Fritz Arthur Jusélius tagit över verksamheten 1913. Sundell hade även han bidragit med pengar för köpet och invaldes till styrelsen tillsammans med Jusélius, Ramberg och fabriken direktör Pehr Collin (1872–1952).⁵⁹ Det var alltså i stor utsträckning frågan om en ganska liten krets som satt

med i styrelserna för stadens olika företag. Detsamma gäller Björneborgs Sparbank i vars styrelse Sundell invaldes 1913. Även här hittas Rambergs namn bland de övriga styrelsemedlemmarna.

Undantaget utgörs av Sundells styrelseuppdrag för Kotimaisen työn liittos Björneborgsavdelning. Detta var en avdelning som hade grundats i februari 1913 och som arbetade för att stärka den finländska industrin och handeln. Därmed är det kanske inte så märkligt att finna Sundells namn bland medlemmarna, men samtidigt var detta en finsksinnad förening där Sundells namn således sticker ut. Även om Sundell räknade sig som medlem av Svenska folkpartiet försökte han stå över språkstriderna och värnade i första hand om den finländska industrin.⁶⁰

Ofärdstid

Sundell anlände till Björneborg under en för Finland omvälvande period. Storfurstendömet Finland hade åtnjutit en särställning som autonom stat i det ryska riket, men i och med februarimanifestet som utfärdades av den ryske tsaren Nikolaj II år 1899 ställdes detta på ända.

Detta kom också att påverka Sundell. Som disponent för fabriken ansvarade han för fabriken skötsel och att arbetet på verkstadsgolvet löpte. Han var dessutom politiskt aktiv och blev 1903 invald i stadsfullmäktige i Björneborg i stället för vicehäradshövdingen Klaes Bremer som flyttat från orten. Valet stod mellan Sundell och magistern Eeli Granit-Ilmoniemi som var lärare vid finska lyceet. Sundell fick 881 röster av 50 röstande, medan Granit-Ilmoniemi erhöll 830 röster av 114 röstande.⁶¹ Granit-Ilmoniemi hade alltså en större uppslutning bakom sig, men Sundell blev invald tack vare att han hade mer inflytelserika röstande som stödde honom, de flesta svenskspråkiga och förmögna.⁶²

En av de frågor som Sundell engagerade sig i var språkfrågan. Jämfört med Åbo var svenskan inte lika närvarande i stadsbilden, allra minst

utanför stadens centrum, men det fanns trots allt en inflytelserik kärna av stadens invånare som var svenskspråkiga och som var måna om att upprätthålla det svenska språkets ställning i staden.

Bakgrunden till att det svenska språket enligt dem behövde försvaras var att det fanns en falang inom Björneborgs stadsfullmäktige som försökte driva igenom ett beslut som skulle göra finskan till stadens officiella styrelsespråk. Tidsmässigt var det kaotiska tidiga 1900-talet optimalt för en sådan kupp. Efter Rysslands nederlag mot Japan i det rysk-japanska kriget år 1905, som har setts som en av orsakerna till det ökade missnöjet mot den ryska tsaren Nikolaj II och till februarirevolutionen 1905, minskade den tidigare strama kontrollen som Ryssland hade utövat på det autonoma Finland. Efter detta blev det möjligt att driva igenom förändringar på såväl det lokala som det nationella planet.

Storstrejken i Ryssland, som följde på nederlaget i det rysk-japanska kriget, spred sig också till Finland och med början den 30 oktober stod arbetet stilla på landets alla fabriker. Rådhusparken i Björneborg fylldes med missnöjda arbetare och arbetsgivarna kunde inte längre ignorera deras krav. Genom detta stärkte arbetarna sin makt på fabrikerna och på det politiska planet. Den ryska parentesens syntes också i Björneborgs gatubild. Gator som tidigare burit namn efter ryska tsarer och gemåler bytte namn och förfinskades samtidigt. Bland annat blev Alexandragatan Regeringsgatan och Nikolajgatan Valtakatu. Katarinagatan fick dock behålla sitt namn, även om det hade funnits ett förslag om att döpa gatan till Voileipäkatu eftersom det fanns ett mejeri och bageri på gatan.

År 1905 utgick språklagstiftningen ännu utifrån kommunalspråket, det vill säga protokollspråket i städernas stadsfullmäktige. I Björneborg var protokollspråket svenska och finska, men detta ansågs inte spegla de egentliga språkförhållandena och språklagstiftningen förespråkade i praktiken enspråkiga lösningar. En majoritet av stadsfullmäktige i Björneborg såg de ökade oroligheterna som en möjlighet att driva

Björneborgs stadsfullmäktiges mötessal i Rådhuset. Bilden är tagen inför avgången av rådets ordförande, doktor Schildt, ett år innan Sundell invaldes. På bilden bland andra borgmästare Harald von Hellens (längst till vänster). Med i rådet satt också bland andra konsul Fritz Arthur Jusélius, konsul G. Rosenlew, köpman Ramberg och konsul H. Rosenlew. Bakom bordet står ordföranden doktor Schildt. Fotografi av John Englund, 1902. Satakunnan Museo.

igenom ett beslut om att göra det finska språket till protokollspråk och i längden också kommunalspråk. I januari 1905 framförde 14 av stadsfullmäktiges finskspråkiga ledamöter, ledda av doktor Kaarle Jaakkola (1853–1932), en skrivelse som krävde att finska skulle bli stadsfullmäktiges protokollspråk. Hela 90 procent av stadens invånare var finskspråkiga och det sades att 99 procent talade och förstod finska.⁶³ Motionen bordlades, men togs upp igen under stadsfullmäktiges möte i februari. Diskussionen gick het och de som ställde sig emot förslaget ansåg att det inte fanns utrymme för liknande strider i det rådande samhällsklimatet. Som exempel gavs Tysklands förtryck av Sönderjylland och Rysslands politik mot Finland.⁶⁴

Ärendet bordlades i väntan på drätselkammarens utlåtande, men den 2 mars gick motionen slutligen igenom varpå finskan antogs som enda

protokollspråk från den 1 april 1905 med 14 röster mot 7.⁶⁵ Passande nog hade *Björneborgs Tidning*, som var stadens svenskspråkiga tidning, indragits av generalguvernör Nikolaj Bobrikov för en period om tre månader och kunde således inte rapportera om det skedda.⁶⁶ Anledningen till indragningen var en artikel om Åbo hovrätt som inte hade fallit den ryska censuren i smaken.

En grupp bestående av Sundell, Georg Rosenlew (1863–1906), Gustaf Efraim Ramberg och Albert Öberg (1850–1910) ansåg att språkförändringen inte hade gått rätt till. Stadsläkarna hade inte fått yttra sig och varken hamnföreståndaren eller stadsingenjören behärskade det finska språket, varpå de i framtiden skulle behöva tolk vid ärenden med finskspråkiga. Ett beslut som detta påverkade deras möjligheter att verka i staden, samtidigt som det kunde medföra ökade kostnader för staden och försatte stadens svenskspråkiga i en klämd situation.

Besväret av Sundell, Rosenlew, Ramberg och Öberg avslogs dock av länets guvernör och någon ändring i språkfrågan fick de inte till stånd, då inte heller senaten lyssnade till deras besvär. Svenskan förlorade därmed sin ställning och Björneborg blev i och med detta en enspråkigt finsk stad.⁶⁷ I *Björneborgs Tidning* skrevs det att det svenska språket i och med detta ”vordet ett på sin höjd tolererat privatidiom”, det vill säga ett språk som enbart talades i hemmen.

Krigsutbrottet 1914 och storstrejken 1917

Den 28 juli 1914 bröt det stora kriget ut. Som en del av det ryska imperiet var också Finland en del av detta. Framför allt medförde kriget stora svårigheter för landets industrier. Varor kunde inte sändas vidare från fabriken och även tillgången på råvaror stagnerade. Björneborgs Bomullsmanufaktur blev tvungen att inskränka sin verksamhet och under ett styrelsemöte fick Sundell fullmakt att vid behov säga upp samtliga anställda samt ordna driften vid fabriken så som han bäst fann

lämpligt. Något fullständigt stopp blev det inte, utan fabriken kunde fortsätta med en viss produktion kriget till trots. Svårigheten att få råmaterial inverkade ändå på varornas kvalitet och det blev nödvändigt att förkorta arbetsdagarna på fabriken. Av samma orsak stod också flertalet maskiner stilla.

År 1917 var ett särskilt händelserikt år för Sundell och hela Finland. Kriget pågick för fullt på kontinenten och missnöjet mot kriget hade börjat öka i Ryssland. Dessutom hade kravet på införande av åtta timmars arbetsdag ökat bland arbetarna.

Ett ännu större problem utgjorde ändå antalet arbetslösa män och kvinnor i Björneborg, vilka upplevde att stadens ledning inte gjorde något för att underlätta deras situation. Under stadsfullmäktiges möte den 18 juni 1917 samlades stadsfullmäktige för att diskutera möjliga lösningar på de arbetslösas problem. Bland annat beslöt man att ordna särskilda arbeten för arbetslösa män i staden. Just som detta diskuterades trängde sig fyra kvinnor in i salen och meddelade att de inte kunde vänta på liknande lösningar, utan behövde mat eller pengar genast. Under tiden fylldes läktarna och korridoren i stadshuset med kvinnor och män som krävde handling och en lösning på de arbetslösas problem. Fullmäktige ansåg ärendet färdigbehandlat och ville avsluta mötet, men då fullmäktiges medlemmar skulle avlägsna sig blockerades deras väg. Ledamöterna hölls kvar fram till halv tolv på natten. Under de tre och en halv timmar som detta pågick fördrev stadsfullmäktige tiden på bästa sätt med att läsa tidningen, samtala och promenera av och an i de fyra rum som de hade till sitt förfogande. Theodor Leopold Eck (1849–1921) som var viceordförande för stadsfullmäktige, och som med våld hade försökt avlägsna sig, dock utan framgång, låg på en soffa i magistratens sessionsrum. Mitt emot honom på den andra soffan halvlåg Sundell.

Under tiden försökte ledarna för de arbetslösa förhandla med stadsfullmäktige. De arbetslösa hade önskat 35 000 mk (knappt 50 000 euro

i dag) i stället för de 18 000 mk som fullmäktige beslutat om för anordnande av arbete för arbetslösa. Därutöver gjorde de löneanspråk på 1 mk i timmen för män (1,41 euro i dag) och 75 penni för kvinnor (1,06 euro i dag) samt krävde införsel av åtta timmars arbetsdag. Svaret från stadsfullmäktige var hela tiden detsamma, det vill säga att ärendet redan behandlats och att inget kunde göras så länge ockupationen pågick.

I stället ansågs arbetarnas tilltag ha förhalat processen, vilket innebar att de beslut som tagits inte kunde beredas till slut. Dagen efter fördömdes tilltaget i stadens tidningar. I *Björneborgs Tidning* skrevs det att denna arbetarnas ”Åbolek” (syftandes på ett liknande tilltag i Åbo) enbart varit till nackdel för dem själva. Talande är också reporterns beskrivning av arbetarna som huliganer och obildade, vilket visar på den tudelning som hade börjat breda ut sig i samhället.⁶⁸

Det slutade ändå inte här. Den 14 november 1917 utbröt en storstrejk i Helsingfors och spred sig i hela landet. Strejken pågick i sex dagar och under den här tiden var det de röda gardena, med stöd av de i landet stationerade ryska trupperna, som hade makten i landet. Genom strejken försökte Socialdemokraterna i Finlands lantdag genomföra ett reformprogram som innefattade ett krav på åtta timmars arbetsdag.

Vid sidan av den politiska oron fortsatte vardagen, men med den kom också vanliga olyckor. På bilden brinner bomullsbalar längs med åkanten i Björneborg. ELKA.

I Björneborg märktes storstrejken på stadens fabriker. På onsdagen den 14 november uppmanade strejkkommittén alla arbetare att upphöra med sina arbeten. Telefoninrättningen intogs och alla telefonsamtal förbjöds. Strejkvakter placerades därefter ut vid telegrafkontoret för att förhindra all kommunikation ut och in från staden.⁶⁹

I jakten på vapen inledde rödgardisterna husundersökningar i flertalet hem, främst hos jägare som man visste att hade vapen, men den röda sidan lyckades också besätta den lokala skyddskårens högkvarter samt internera ett tjugotal skyddskårister. Här kan det nämnas att två av dem som förlorade sina vapen i husundersökningarna var engelska undersåtar. När Sundell fick höra om detta vidtog han genast åtgärder och kom med en allvarlig gensaga gentemot dem som berövat engelsmännen deras vapen, vilket fick till följd att vapnen återlämnades. Det är möjligt att denna kupp hade fått en annan utveckling om inte Sundell, i rollen som engelsk vicekonsul i Björneborg, hade rett ut det hela. Sundell hade blivit utsedd till engelsk vicekonsul i Björneborg 1910, vilket var en extra fjäder i hatten för honom.⁷⁰

Liknande handlingar fortsatte fram till att strejken avblåstes den 20 november. Efterdyningarna skulle däremot ta betydligt längre att reda ut. På borgerligt håll rådde en oförståelse för hur dessa våldshandlingar hade kunnat ske och man skräd inte orden om de oförrätter som den socialdemokratiska sidan hade orsakat under storstrejken. En ännu bredare klyfta mellan socialisterna och de borgerliga hade skapats.

Sundells främsta politiska frågor

Politiskt hörde Sundell till Svenska folkpartiet, men på grund av att partiets närvaro inte var särskilt markant i Björneborg hittas Sundells namn också på de finska partiernas kandidatlistor då det vankades val till stadsfullmäktige.⁷¹ Språkfrågan var nämligen inte den enda frågan som Sundell brann för. Han må ha varit svensksinnad, men framför allt var

han en hedersman som också visade förståelse för oliktankare, något som han uppskattades för i Björneborg.

Till hans övriga skötebarn hörde brofrågan, som presenteras utförligare senare, och elektricitetsverket. Staden övertog skötseln av elektricitetsverket 1906 och Sundell ingick från första början i styrelsen och kom även att verka som dess ordförande.

Björneborgs gator hade fått elektrisk belysning den 15 augusti 1898. Från augusti till april lystes staden upp av 120 lampor. Elen hade kommit till Finland under 1880-talet och Sundell hade tidigare utrett elektricitetsfrågan för Åbos del. Finlands andra glödlampa tändes i just Björneborg 1882, om än Tammerfors varit först ut tidigare samma år.⁷² Elektricitetsverket ska näst efter fabriken ha varit det som Sundell visade störst intresse för, men också Industriskolan stod honom nära. Även där satt han med i direktionen.⁷³

Men den här tiden inrymmer också förluster för Sundell. Den 30 november 1911 avled Sundells bror John Vilhelm i en ålder av 46 år till följderna av lunginflammation. John, som var elektrotekniker till yrket, var bosatt i Raumo och efterlämnade frun Ida Sundell (f. Lindblom) och fyra söner. Det har inte framkommit hur nära bröderna stod varandra, men det skilde 12 år dem emellan. John hade alltså bara varit ett barn när Sundell lämnade Finland och även om det finns viss korrespondens mellan bröderna bevarad i Björneborgs

John Sundells dödsannons i Åbo Underrättelser 3.12.1911

bomullsmanufakturs arkiv, består denna i stor utsträckning av avbetalningar på lån och berättar således inte desto mera om deras relation.

John var född i Åbo och hade precis som sin bror fått sin utbildning vid Tekniska Realskolan, varefter han fick jobb på telefonbolaget i Åbo. Efter en session i Stockholm, där han jobbat för L.M. Ericsson och skaffat sig examina från tekniska skolans avdelning för elektroteknik och elektrotekniska byggnader, återvände han till Åbo och sin gamla arbetsplats som teknisk ledare. Till Raumo flyttade han 1899. Här öppnade han en affär som sålde telefoner och ljusledningar, men utöver detta verkade han också som disponent för telefonbolaget i Raumo samt deltog i byggandet av den första telefonledningen mellan Åbo och Björneborg.

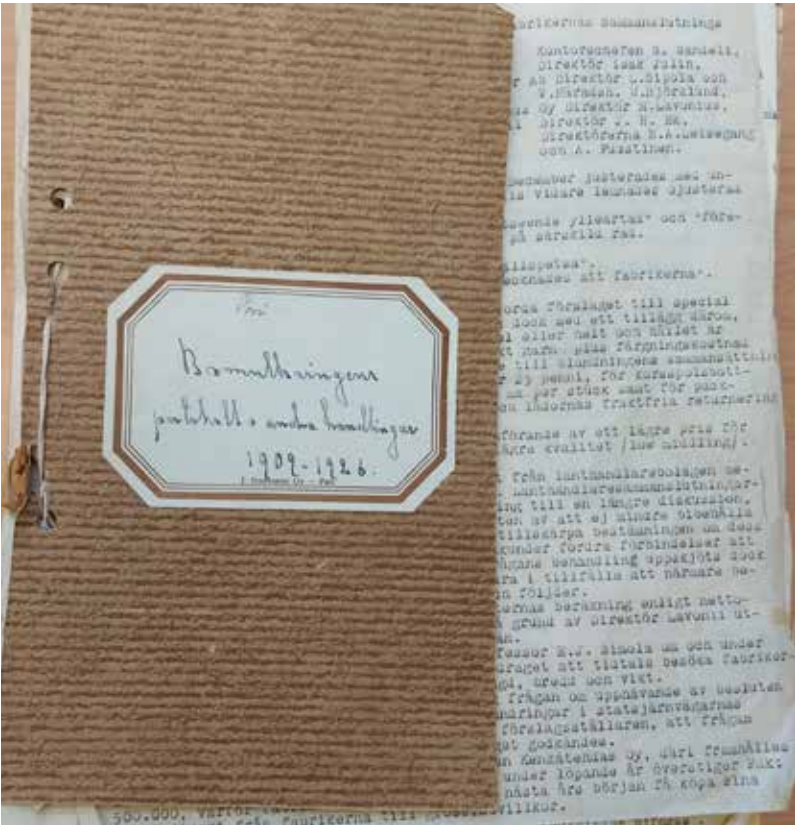
I *Björneborgs Tidning* används ordet *vänsäll* för att redogöra för John som person. Liksom sin bror var John alltså omtyckt, om än kanske något anspråkslös av sig. Det var alltså även jobbet som fick definiera John, då han beskrivs som energisk och samvetsgrann.⁷⁴

Geografiskt är avståndet mellan Raumo och Björneborg inte stort, men utan att gå över till spekulationer är det svårt att säga hur hårt Sundell tog Johns död. Efter att John dog hade Sundell ingen kvarlevande närmare släkting bortsett från sina brorsöner Bror, Bruno, John och Gunnar. Sundells mor hade dött 1897, året innan han flyttade till Björneborg, och fadern dog 1903. Inget av Sundells övriga syskon hade överlevt till vuxen ålder.

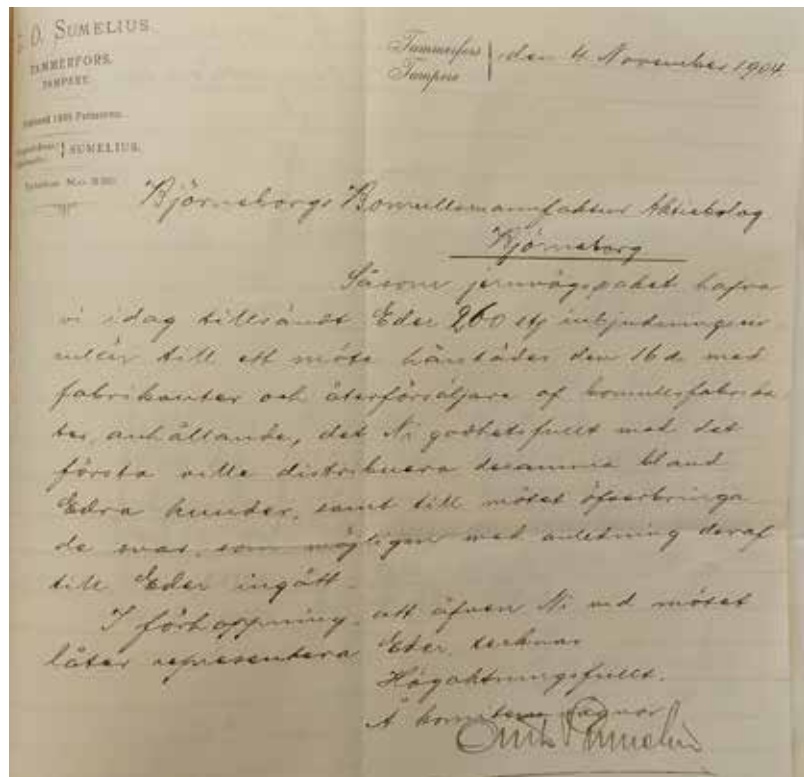
Under arbetet med denna historik har det dock framkommit att en av Sundell tidigare anställd fött två barn, som Sundell av okänd orsak valde att inte erkänna offentligt men vars behov han för en längre tid tillgodosåg ekonomiskt. Barnen föddes i Sverige men flyttade senare till Åbo med modern.

År 1911 var ändå en livlig tid på fabriken, så åtminstone påverkade detta inte Sundells arbete, om än de följande åren skulle visa sig oerhört prövande för Sundell såväl privat som för hans yrkesverksamma karriär.

Av alla dem som i någon mån känt Sundell beskrivs han som en väldigt känslig person. Detta ser också Göran Stjernshantz, författaren till Björneborgs bomulls historik, som värt att lyfta fram vid beskrivningen av Sundells karaktär, särskilt eftersom detta inte sågs förenligt med den handlingskraftige ledaren på fabriksgolvet. Det är något av en klyscha, men Sundell var en *”self-made man”* som genom sitt dagliga arbete vidareutbildade sig själv och på så sätt kunde nå det högsta kunnandet inom sitt område. Han hörde till Svenska folkpartiet, men framför allt var han en rättfärdig man, som genom sina många resor och breda kontaktnät hade stor förståelse för andra synpunkter. Tråkigt nog kan man ändå inte kasta mer ljus över den här sidan av Sundell.

Protokoll från Bomullsringens möten. ELKA.

Brev från Gustaf Oscar Sumelius (1866–1940) till Björneborgs Bomullsmanufaktur Aktiebolag om ett stundande möte mellan representanter för Finlands bomullsfabriker i november 1904. Daterat den 4 november 1904. ELKA.

Bomullsringen

Anledningen till att Stjernshantz sett Sundells känslighet som viktig att poängtera är att ledningen av en fabrik var oerhört stressande och förde med sig aspekter som prövade såväl den egna moralen som den etiska övertygelsen. Särskilt det sistnämnda tycks ha vållat Sundell vissa problem. På den punkten kom han på kollisionskurs med ledarna vid landets övriga bomullsfabriker.

Med anledning av det stigande bomullspriset hade företrädare för de sex stora bomullsfabrikerna i landet kommit överens om att höja priset på sina varor med en till två mark år 1903, samt att vid ingången av 1904 införa nettopriser och endast bevilja en viss rabatt. Utifrån dessa två beslut

växte den så kallade bomullsringen fram. Liknande överenskommelser följde under de kommande åren tills man slutligen kom överens om hur samarbetet skulle koordineras mer långsiktigt.

Bomullsringen kan enklast beskrivas som en kartell mellan landets bomullsfabriker. Som disponent för Björneborgs bomullsmanufaktur var Sundells roll i denna sammanslutning självskriven. I bomullsringen ingick representanter för landets samtliga bomullsfabriker och här diskuterades alltifrån priset på bomull till överenskommelser gällande priser på olika tyger samt var de olika produkterna fick säljas. Landets bomullsfabriker hade olika intressesfärer och det sågs inte med blida ögon på om någon annan fabrik försökte komma in på ett område som en viss fabrik såg som sin marknad.

Bomullsringens främsta syfte, och första regel, var att ordna konkurrensen mellan landets bomullsfabriker på ”möjlighet enahanda yttre villkor genom likformiga varupris, försäljningsvillkor, tygkvaliteter m.m, ävensom att förebygga en för fabrikernas verksamhet menlig överproduktion inom landet av bomullsfabrikater”. Detta innebar också att de enskilda fabrikerna inte skulle konkurrera på någons annans område samt att arbetarnas löner skulle hållas på en liknande nivå, det senare för att förhindra att arbetarna skulle söka sig från en fabrik till en annan. Ett exempel på detta är att Björneborgs Bomullsmanufaktur Ab år 1913 nekades att höja lönerna för de vid fabriken anställda ”doffers”, då deras lön redan var högre än vid landets övriga fabriker. Doffers var en beteckning för dem som arbetade med att byta ut spolarna vid spinnmaskinerna, ett repetitivt arbete som därför vanligen sköttes av barn.

Fabrikernas representanter möttes i regel en gång i månaden, med undantag för sommarmånaderna. Viljorna var många och Sundell hade svårt att veta hur han skulle förhålla sig till mötena. Tonen kunde stundtals vara alltför hård enligt Sundells mening, anklagelser riktades till höger och vänster. Även Sundell fick stå till svars för att ha påkommit

med att bryta mot en av Bomullsringen överenskommen prissättning samt för att ha konkurrerat på en annan fabriks territorium.

I ett brev till Karl Evert Palmén (1857–1940) daterat den 18 oktober 1905 skriver Sundell:

Om något är pinsamt så äro dessa beskyllningar för mig [...] i synnerhet med min sensitiva natur, och jag har funnit en del af våra sammanträden ytterst obehagliga och pinsamma, lidit af dem långt efteråt, och blifvit förbjuden af läkaren att underkasta mig sådant.

Brevet slutar inte här, utan Sundell fortsätter med att ge sin syn på mötesklimatet:

På grund av min långvariga, eller öfver 25-åriga befattning, som bomullsmanufaktur disponent, såväl i detta land som England, kan jag icke underlåta framhålla att jag vid föreningar & öfverenskommelser, i det senare landet, af enahanda art som vår, icke funnit ens närmelsevis ett sådant bristande tillmötesgående, god vilja och ömsesidigt förtroende som hos oss. Till öfvervägande del har misstroende & misstänksamhet, hittills, beklagligtvis varit rådande, troligen tillfölje af att öfverenskommelsen här är så godt som i sin linda, hvarigenom erfarenhet saknas, och många skarpa kanter & hörn måste afslipas.

Det gick rentav så långt att Sundell hotade med att i sitt ställe skicka en representant till mötena, eftersom hans hälsa inte ansågs hålla för att sitta med under liknande tillställningar.

Som det går att utläsa i textutdragen ovan var Bomullsringen en relativt ny överenskommelse och Sundell hoppades att de mest oroväckande tendenserna skulle gå att reda ut. Bomullsringen lämnade alltså ett avtryck på Sundell, för även om Sundell var tystlåten och tillbaka-

Bomull invid åstranden i Björneborg. ELKA.

dragen om sitt privatliv var han känd som en hård affärsman. I ett försök att få bukt med stämningen på mötena och minska mängden anklagelser och beskyllningar anställdes politikern och industrimannen Lennart Gripenberg (1852–1933) som neutral ordförande för Bomullsringen år 1909.

Det är inte möjligt att rangordna de olika fabrikerna sinsemellan eller ens påstå att Sundell skulle ha varit ett föredöme för andra att följa. Det var snarare i tidens anda att försöka tänja på reglerna i mån av möjlighet. Trots liknande hot fortsatte Sundell att besöka dessa möten och det är tydligt att hans röst var ett uppskattat inslag. Sundell var rentav en av Bomullsringens drivande krafter under första världskriget, då tillgången till bomull sjönk drastiskt.

En annan fråga i anslutning till detta som behandlades av Bomullsringen var det ökade kravet på införande av åtta timmars arbetsdag, vilket behandlades på ett möte den 25 april 1917 efter att Textilarbetsgivareförbundet gått med på arbetarnas begäran. Detta hamnade ändå i skymundan av kriget på kontinenten som stängde de tidigare transportvägarna, varpå det blev mer akut att finna nya vägar för att få in bomullen till

landet. Utan bomull stod fabriken med säkerhet stilla.

Detta förde med sig stora provningar för landets bomullsfabriker som dessutom snart skulle ställas inför ytterligare provningar i och med att Finland stod inför ett inbördeskrig, en konflikt där fabrikenas ledare och arbetare skulle stå på olika sidor.

1917–1918 års händelser

Oavsett vad man väljer att kalla det lämnade händelserna 1917–1918 få oberörda. Björneborg utgör inget undantag, då staden låg söder om frontlinjen i ett område som kontrollerades av den röda sidan.

Märkbart för Björneborg är ändå hur 1917–1918 års händelser sågs som en klasskamp. För arbetarna var det frågan om en revolution mot den ägande klassen, medan det för de gamla Björneborgsfamiljerna, såsom Rosenlew, var en fråga om att försvara sin ställning i samhället.⁷⁵ Detta ledde till en splittring i det gamla fabriksamhället och en konflikt där personalen på stadernas fabriker hamnade på varsin sida i konflikten. I stor utsträckning sympatiserade bolagets ledning, ingenjörerna, tjänstemännen och arbetsledarna med den vita sidan, medan arbetarna under ledning av sina organisationer ställde sig på den röda sidan.

De första oroligheterna visade sig efter att kejsaren Nikolaj II avträdde tronen den 14 mars 1917. Redan följande månad hördes röster från arbetarna vid bomullsfabriken med krav om införsel av åtta timmars arbetsdag, något som Sundell vägrade gå med på. Det fanns inte utrymme för kompromisser och arbetarna inhämtade stöd från ryska matrosar som fanns stationerade i staden. Läget var spänt och arbetet på fabriken stod stilla. Bomullsfabrikens arbetare letade sig till salutorget där de slöt upp med arbetarna från stadens övriga fabriker. Efter en veckas strejk fick arbetarna slutligen igenom sitt krav på åtta timmars arbetsdag och en höjning av lönen med 20 procent.⁷⁶

Framför allt var detta en tid som präglades av en stor osäkerhet, då det inte med säkerhet gick att säga hur länge oroligheterna skulle pågå, eller ens när konkreta och eventuellt väpnade stridigheter kunde utbryta. Dessutom fanns det en rädsla för att de ryska styrkorna i staden skulle ställa sig på den röda sidan i en öppen konflikt. Stadens skyddskår utgick ifrån att de inte kunde mäta sig med den i manskap överlägsna röda styrkan och valde därför att fly och röra sig norrut. Efter detta kunde den röda sidan överta Björneborg utan några större stridigheter.

Kriget bröt ut den 27 januari 1918, men redan dagarna innan gick det rykten om att något var på gång. Vid tiden för när de röda styrkorna började aktivera sig i Björneborg befann sig Sundell i Helsingfors. Han besökte staden i sällskap av Wilhelm Rosenlew, som i ett brev fått höra om ett planerat kuppförsök i hemstaden. Sundell och Rosenlew bestämde sig genast för att återvända till Björneborg medan det ännu var möjligt.

De avreste med tåg från Helsingfors den 26 januari. Med på resan fanns också Wilhelms bror Conrad och Rafael von Frenckell. På tåget kunde de i *Hufvudstadsbladet* läsa om hur de röda styrkorna hade börjat befästa järnvägslinjen mellan Tammerfors och Turengi. De röda posteringarna manade till en viss försiktighet, men resan ska trots allt ha genomförts utan några större missöden. Frågan var ändå om de skulle komma fram till Björneborg. Särskilt Wilhelm Rosenlew befann sig i en snårig position eftersom han var en av de vita skyddskårernas största välgörare. På grund av detta var det möjligt att han inte skulle vara säker i ett av de röda styrkorna kontrollerat Björneborg. I Peipohja station i Kumo fick Wilhelm ett brev från sin bror Erik, som uppmanade dem att stiga av tåget innan det anlände till Björneborg. Erik skrev hur Torkel Nordman, som var Rosenlews arkitekt, skulle invänta dem vid Haistilas tågstation. Efter att stadens skyddskår hade lämnat Björneborg var det alltför farligt att ta sig in i staden. Senare framkom det att Wilhelm skulle ha gripits vid sin ankomst.

Sundells brorsöner

Sundell hade en viss koppling till den vita sidan. Hans brorson Bror Suniala (tidigare Sundell) stred för den vita sidan under inbördeskriget. Bror fick sin utbildning vid handelsskolan i Åbo, men valde ändå en militär bana och blev aktiv inom skyddskårsrörelsen. Efter 1918 flyttade han till Helsingfors där han blev utbildare vid en av de lokala skyddskårerna. Han deltog i vinterkriget och stupade vid Hatjalahti den 23 december 1939. Han efterlämnade fru och barn.

Sundells brorson John blev kvar i Raumo och gifte sig med Gerda Kordelin, dotter till köpmannen Hjalmar Kordelin (1870–1916). John hade liksom sin farbror valt den tekniska banan och läste till maskiningenjör vid

Tekniska högskolan i Helsingfors. Han dog vid en ålder av 90 den 16 mars 1990.

Vad Sundells övriga brorsöner Bruno och Gunnar beträffar verkar det inte finnas någon mer information att tillgå.

Sundells brorson. Bror Gustaf Suniala (tidigare Sundell) 1897–1939.

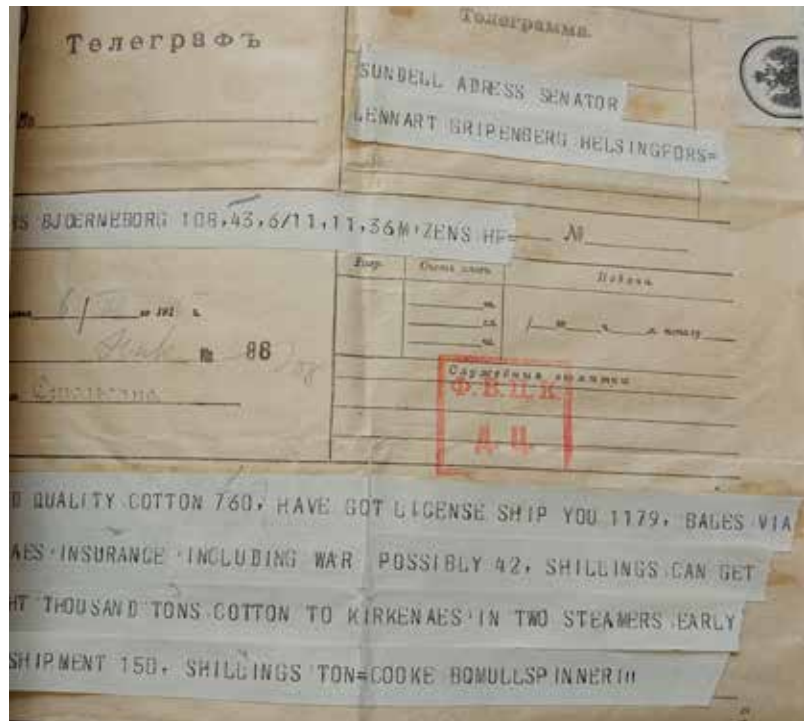
Resan bar i stället av mot Luvia. Där fick sällskapet inkvartering på köpman Werner Petrells villa. Märkbart är att Luvia ligger söder om Björneborg, något som inte var optimalt om planen var att fly norrut. Det är dock möjligt att sällskapet tänkte sig att oroligheterna inte skulle bli särskilt långvariga och redan den 28 januari återvände Sundell till Björneborg. Detta beslut tog han efter att sällskapet via Fritz Arthur Jusélius fått höra att läget i Björneborg var relativt lugnt. Misstankarna om att de ryska styrkorna i staden skulle välja sida visade sig felaktiga och det ansågs därmed säkert att återvända till staden.

Sundell valde att stanna i Björneborg trots oroligheterna, men många av hans bekanta flydde till områden som kontrollerades av de vita, däribland Sven-Erik och Wilhelm Rosenlew samt Werner Petrell.⁷⁷ Till skillnad från dessa var Sundell inte längre en ung man. Han var nästan 65 år fyllda och sågs knappast som ett hot. I och med att släkten Rosenlew var en av Skyddskårens största bidragsgivare befann de sig däremot i en mer utsatt position.

Arbetet på Björneborgs bomullsmanufaktur, liksom på stadens övriga fabriker, fortsatte under hela den här tiden, om än med minskad personalstyrka. Det var först i maj 1918 då de vita styrkorna övertog staden som arbetet på fabriken upphörde helt.⁷⁸ Anledning till detta avbrott utgjordes ändå inte av striderna, utan av bristen på bomull. Som en följd av kriget hade tillgången på bomull minskat dramatiskt, men lika problematiskt var införseln av bomullen till Finland. Det gick inte att förlita sig på de vanliga transportvägarna, utan det blev nödvändigt att finna alternativa rutter. Sundell var en av dem som aktivt verkade för att finna alternativa färdvägar för bomullstransporter in i landet i samarbete med Bomullsringens övriga medlemmar.

Fartyg sänkta av de röda i Björneborg. Björneborgs bomullsfabrik i bakgrunden. John Englund, 1917–1918. Satakunnan Museo.

Sundell skriver här till Bomullsringens ordförande Gripenberg för att redogöra för en kommande transport av bomull. ELKA.

En ny transportväg från Narvik och Trondheim öppnades och den första april 1919 meddelades det i *Björneborgs Tidning* att Björneborgs Bomullsmanufaktur inväntade en sändning om 1 447 balar bomull från Narvik.⁷⁹

Den röda sidan lämnade Björneborg den 13 april 1918, men innan avfärden sprängde de järnvägsstationen samt några broar. Även Helsingfors hade befriats av de tyska trupperna som kommit till de vitas undsättning, men ute i världen pågick fortfarande ett världskrig och det var oklart hur Ryssland skulle reagera. I *Vasabladet* spekulerades det att ryska anfall i trakterna av Murmansk leddes av engelsmän och att England understödde en rysk återerövring av Finland.⁸⁰ Sundell hade varit i kontakt med den brittiska ministern i Stockholm som hade dementerat liknande rykten. Sundell lät därefter i *Björneborgs Tidning* meddela att

de ryska trupperna i Murmansk inte leddes av engelsmän och att engelska officerare inte hade understött de röda i Finland, vilket det också gick rykten om.⁸¹ Sundell uttalade sig här i rollen som brittisk vicekonsul. Mycket var detta fråga om en symbolisk titel, men för Sundell var den ett viktigt erkännande som han nu nyttjade.

I det stora hela klarade sig Björneborg och dess familjer utan några större förluster. Ahlström förlorade en son och A.W. Lindholm, disponenten för Pihlava såg, tillika med Alexander Sundqvist som var direktör för Pihlava verkstad, miste livet. Dessutom fanns Gösta Björkenheim, direktör för Kymmene fabriker, bland krigets offer, men det var egentligen först efter kriget som de stora förlusterna kom i det som brukar benämnas den vita terrorn. Det har uppskattats att mer än 7 000 från den röda sidan miste livet som en följd av vedergällning samt att över 11 000 personer dog i de fångläger som upprättades efter kriget.

Samtidigt sågs det som viktigt att lämna det skedda bakom sig och försonas. Fabriken behövde också i fortsättningen arbetare. Att Björneborg trots allt klarade sig ur detta tillskriver Jussi Koivuniemi det gamla fabriksamhället i Björneborg. Trots att personalen ställde sig på olika sidor fanns det ingen vilja att utföra några större blodsdåd, något som också underlättade försoningen efter kriget.⁸²

Avskedet från Björneborg – ”känslor av erkänsla och saknad”

Det fanns heller inte särskilt lång tid för en möjlig försoning. Kort efter krigsslutet väntade lantdagsvalet den 1 och 3 mars 1919. Sundell hade tidigare varit uppställd på Svenska folkpartiets lista i Björneborg och Åbo läns norra valkrets i lantdagsvalet 1917. Anmärkningsvärt är att detta hade varit första gången sedan 1907 som Sfp hade haft en egen svensk-språkig kandidat i den här valkretsen.

Bland badgäster på Nådendal

Att besöka badanstalter var ett nöje för de bättre bemedlade i samhället och Sundell var en flitig besökare av badanstalten såväl i Nådendal som i Hangö och Mariehamn.

Nådendal hade långa anor som kurort, närmare 200 år, även om badanläggning var något nyare. År 1919 då Sundell besökte anstalten på sin väg mot Åbo var det för femtiosjätte året som badanstalten öppna-

de sina dörrar för besökare, om än med en ny ledning och ansvarig läkare. Handlanden Atte Franck, vars namn pryder annonsen nedan, hade året innan gett över till nya krafter.

Då sommaren kom öppnade staden sina portar för ”kranka och betryckta från när och fjärran”.⁸³ Årligen besöktes badanstalten av över 500 besökare och på programmet fanns såväl avslappning som nöjen.

Tidningsannons för badanstalten i Nådendal, säsongen 1918. *Turisti*, 1.6.1918.

Nedan en del prisuppgifter för badanstaltens kurer:

Läkaravgiften 40 mk för första besöket och 10 mk för varje följande.

Gymnastik avgiften: 40 mk per vecka för daglig behandling (6 dagar) 25 mk för behandling tre gånger i veckan.

Säsongsavgift: 1) kurgäster. 30 mk med en person med tillskott av 15 mk för varje till samma familj hörande person. 2) sommargäster. 40 mk för en person och 20 mk för varje till samma familj hörande person.

Gyttjebad 8 mk, tallbarsbad – 7 mk, elektriska bad – 8 mk, karbad – 4 mk, övriga bad enligt ingrediensernas pris.

Sundell var uppställd på lista nummer 19 och 20 i Björneborg, för värnandet av den fredliga utvecklingen och Finlands självbestämmanderätt. På lista nummer 20 fanns också Emil Nestor Setälä, professor i finska språket och dess litteratur vid Helsingfors universitet samt långvarig lantdagsledamot, och Lauri Ingman, professor i praktisk teologi vid Helsingfors universitet. Sundell sade sig representera handeln och industrin, som han menade att hade blivit förbisedda vid tidigare val till lantdagen. Trots detta var förhoppningarna att Sundell skulle bli invald mycket små. Språkligt fanns det inte en tillräckligt stor uppslutning i valkretsen för en svenskspråkig kandidat och Sundells namn gick inte att finna på några andra vallistor förutom på de svenska, något som minskade hans möjligheter att bli invald. Hursomhelst hoppades han att alla svenskspråkiga valmän- och kvinnor skulle ställa sig bakom honom och de av Sfp uppställda kandidatlistorna.⁸⁴

Föga förvånande blev Sundell inte invald 1917, och hans namn går inte att finna på några listor 1919. Här slutade alltså Sundells möjliga ambitioner på en karriär inom rikspolitiken. Hur seriösa dessa planer slutligen var är det svårt att sia om. Klart är åtminstone att åren mellan

lantdagsvalen varit oerhört tunga för Sundell, som med stor möda hade försökt navigera fabriken under osäkra förhållanden.

Finland hade dessutom gått in i en ny period och Sundell kände att det var dags att ge över fabriken ledning åt nya krafter. Kort efter de oroliga åren och Finlands självständighetsförklaring valde Sundell därför att tacka för sig på Björneborgs Bomull och dessutom avsluta sina politiska uppdrag i staden. Sundell avgick från stadsfullmäktige och gav även upp sin representation för Björneborgs Bomullsmanufaktur vid Bomullsringens möten. Något överraskande valde han att även lämna Björneborg.

I ett protokoll fört vid bomullsmanufakturverkens representantmöte i Tammerfors den 10 juli 1919 beklagade de närvarande deltagarna, däribland direktör Hjalmar von Wendt (1874–1948) från Finlayson, friherre Karl Evert Palmén från Forssa Aktiebolag, direktör Bernhard Hahl (1873–1925) från Wasa Bomullsmanufaktur, disponent Magnus Lavonius (1870–1948) från Tampereen Puuvillateollisuus och direktör Rudolf Sundberg från John Barker, att Sundell inte längre skulle delta i sammanslutningens möten och att hans rika erfarenhet skulle bli djupt saknad. Sundells plats togs av Harry Ek (1876–1950), som efterträdde Sundell på Björneborgs Bomullsmanufaktur.

Ännu i början av januari hade Sundell ställt upp för val till stadsfullmäktige och blivit invald för en ny period.⁸⁵ Helt klart att han skulle lämna Björneborg kan det alltså inte ha varit vid början av året, men något som säkert inverkade på Sundells beslut att stiga åt sidan var hans hälsa. Hans hörsel hade blivit sämre, enligt Göran Stjernshantz var han så gott som döv, och han var alltmer sjuklig. Vid det här laget var Sundell 66 år gammal och han kände att han inte längre klarade av att leda företaget i de nya förhållanden som fredstiden utlovade. Efter 20 år i Björneborg var han redo att återvända till Åbo. Han hade hela tiden upprätthållit kontakter till sin gamla hemstad och hans donation till förmån för ett sanatorium för sjuka folkskolebarn hade tagit stora steg framåt.

Så här kunde det se ut vid liknande avskedsfester. Denna bild är från bankdirektör Tor Grotenfelts avskedfest 1909. Sundell andra från vänster. Satakunnan Museo.

De sista åren i Björneborg hade Sundell dessutom spenderat på resande fot. Köpenhamn, Dresden, Berlin, Budapest och Wien är några av orterna som träder fram i korrespondensen mellan Sundell och de han hade utnämnt som ansvariga för att leda fabriken i hans frånvaro. Alla av dessa resmål var inte för fabriken räkning, utan en del var ämnade för besök vid kurorter. Även hans återresa till Åbo inleddes med en badsejour i Nådendal.

Till hans ära ordnades en fest på Svenska klubben i Björneborg. Detta gav upphov till en tidningsartikel i *Björneborgs Tidning*, som sin korthet till trots ger en inblick i de kretsar Sundell rörde sig i och de personer som han räknade till sin vänskapskrets. Bland närvarande personer nämns Artur Hammarström (1863–1931), Gustaf Efraim Ramberg, Theodor Leopold Eck och Otto Saxén. Saxén lär ha varit en av Sundells äldsta bekanta och de hade känt varandra sedan Sundells ”barnaår i Aurastaden”.⁸⁶

Återkomsten till Åbo 1919–1924

Efter sin återkomst till Åbo inledde Sundell ett mer tillbakadraget liv som privatperson, men så hade han aldrig heller varit känd för att ta så mycket plats, även om han sannerligen befunnit sig i händelsernas centrum. *Björneborgs Tidning* målar således upp en bild av att Sundell flyttade till sin gamla skol- och hemstad för att som det heter på latin ”njuta sitt *otium cum dignitate*”.⁸⁷ Sundell avsåg alltså att leva ett lugnt och hederligt privatliv efter ett välförrättat livsverk.

Ett ytterligare bevis på hans livsverk var titeln kommunalråd, som Sundell hade erhållit 1914. Dessutom hade han blivit en förmögen man. I Björneborg hade han varit en av de högst skattade invånarna under flera års tid, och år 1920, efter hans donationer som beskrivs mer i följande kapitel, uppgick hans beskattningsbara inkomst till 463 200 mk (närmare 220 000 euro i dag).⁸⁸

Helt lämnade han ändå inte sina tidigare uppgifter. Under åren 1919 till 1924 fortsatte han att sitta med i flertalet styrelser, och eftersom han var känd som en fackman på sitt område innehade han flera revisionsuppdrag, däribland för försäkringsbolaget Verdandi⁸⁹ och Pargas Kalkberg.⁹⁰ I Åbo lär en av Sundells adresser ha funnits på Slottsgatan 19, där det så kallade ”Apotekshuset” låg, tvärsenot Finlands bank. Sundell hann egentligen inte bo på särdeles många adresser i Åbo eller Björneborg. Både Barkers och Björneborgs bomull hade en egen bostad för disponenten där Sundell bodde under respektive tid i bolagens tjänst. Annat är det med tiden i England då det är troligt att Sundell, på grund av att han bytte arbetsgivare med ett par års mellanrum, varit mer benägen att flytta.

Då Sundell fyllde 70 hade han bjudit ett antal av sina vänner på fest. Vilka alla som deltog framgår dock inte av den tidningsartikel som *Björneborgs Tidning* lät trycka för att uppvakta jubilarerna. Men att man i Björneborg sett detta som viktigt att uppmärksamma flera år efter

Åbosjukan

Husen vid Slottsgatan 19 är sedan länge rivna till följd av ”Åbosjukan”, eller ”Turun tauti”, ett begrepp myntat för att beskriva 1960- och 1970-talens iver att riva kulturhistoriskt märkbara byggnader i Åbo, som ansågs stå i vägen för stadens utveckling.

Detta fenomen är märkbart i de flesta av Finlands städer, men har i Åbo varit särskilt symptomatiskt och används för att beskriva saknaden av staden som gick förlorad.

”Apotekshuset”. Slottsgatan 19, Åbo. Numera rivet. Åbo Akademis bildsamlingar.

Sundells flytt säger redan en hel del om det avtryck som Sundell lämnat i staden. De enda gästerna som nämns vid namn är hovrättsrådet August Jusélius och professorn Severin Johansson, som båda lär ha hållit tal till jubilarerna. Johansson var precis som Sundell hemma från Kimito och lär i ett humoristiskt tal ha pratat om bygdens samhörighet med 70-åringen. I likhet med Sundell gjorde även Johansson en rejäl klassresa. Varken Johansson eller Sundell hade fötts in i de kretsar som de senare kom att röra sig i, och om Johansson har det sagts att han var något av en katt bland hermeliner, anspelades på hans enklare härkomst.

Enligt *Åbo Underrättelsers* motsvarande hyllningsartikel märktes inte utåt sett några tecken på ålderdom hos Sundell: ”Genom sitt lugna, anspråkslösa väsen, sitt hjärtevarma sinnelag har han fäst vid sig många vänner, vilkas lyckönskan i dag möter honom”.⁹¹

Donatorn Sundell – ett välförrättat livsverk

Efter denna inblick i fabriksledaren Sundell kommer denna text till näst ge en bild av donatorn och mecenaten Sundell. Många är nämligen de instanser som Sundell stödde under sin livstid, varav donationen till förmån för ett sanatorium för folkskolebarn är det som kommer att beredas störst utrymme i denna historik. Även Sundells övriga donationer kommer att få en del utrymme, då de säger en hel del om Sundell som person och vad han uppfattade som viktigt i samhället.

Som donator var Sundell i gott sällskap, då Åbo med full rätt kan kallas ”donationernas stad”. Sett till antalet invånare hade staden flera framstående donatorer, något som har tillskrivits både gamla traditioner och en kärlek till den egna orten. Flera syften, som på andra orter tillgodosågs via staden, kunde i Åbo drivas fram genom privata medel. Däremot inte sagt att donationerna alltid gick till sådana syften som mest skulle ha tjänat orten och allmänheten bäst, eller att donatorernas önskemål alltid kunde uppfyllas till fullo.

Bland skaran av nämnvärda Åbodonatorer märks familjer såsom Dahlström, Julin, Rettig och Petrelius. Mindre är dock känt om donatorer som Carl-Gustaf Eschner (1805–1853) och Sundell, som till skillnad från tidigare uppräknade namn kom från något enklare förhållanden. Oavsett utgör mängden donatorer ett intressant kapitel i Åbos historia och mycket har också tidigare skrivits om just dessa, varav Tor Carpelans *Åbo donatorer intill 1909* är det mest kända verket. Carpelans verk omfattar ändå inte Sundell, eftersom hans donation skedde efter 1909, men också i övrigt kan Sundell sägas ha stuckit ut bland Åbos

donatorer, då han inte helt sällade sig till den traditionella skaran av kända Åbobor.

Åbos donatorer

Att ge en donation är i grunden en ädel sak och donatorerna har full frihet att ge sina pengar till ändamål som ligger dem nära. Trots detta diskuterades donationerna flitigt i de lokala dagstidningarna under 1900-talets början. Bland annat *Åbo Underrättelser* ansåg att Åbos donationer i alltför stor utsträckning varit filantropiska, medan kulturen ofta lämnades utan pengar. Donationer ansågs nämligen komma till sin rätta när dessa gagnade sådana ändamål som inte sköttes av staten, kommunen eller särskilda institutioner och föreningar.⁹²

Förskönandet av Åbo med konstverk var ett syfte som redaktionen för *Åbo Underrättelser* såg som särskilt passande för en donation. Lika så ansågs de donationer som stött konstmuseet, Åbo stads historiska museum, biblioteket och biologiska museet som mycket lyckade, medan man på redaktionen förhöll sig något mer kritiskt till donationer likt den Sundell 1914 gett till förmån för ett sanatorium för folkskolebarn. Anledningen var att donationer likt Sundells låg nära områden som staten och kommunerna hade ansvar för. Dessutom såg man gärna att donationerna koncentrerades till ett ändamål, framom att spridas på flera mindre. Artikeln publicerades i december 1914 och under året hade planerna på en svensk akademisk bildningsanstalt legat på tapeten. Det är alltså lätt att tänka sig att man på *Åbo Underrättelser* såg en möjlighet att påverka framtida donationer i att understöda detta ändamål.

Att donationerna ofta splittrades på flera olika ändamål och förmögenheter i mindre summor är något som också Carpelan ger sken av. Detta var ändå inte fallet enbart i Åbo, utan den mest förekommande principen även på andra orter. *Åbo Underrättelser* ville trots detta inte ta

något ifrån donatorerna, för visst skulle det Eschnerska Frilasarettet – när det väl stod klart – kunna lätta på kommunens sjukhuskostnader. Genom artikeln ville man på redaktionen uppmärksamma sina läsare, och troligtvis även några av donatorerna, om vilka syften som dittills understötts och i vilken utsträckning.

I tidningsartikeln som i korthet redogjorts för ovan träder särskilt två namn fram: Petrelius och Eschner. Petrelius var en av landets största donatorer och den som till penningbeloppet sett gjort den största donationen till Åbo stad.⁹³ Petrelius donerade tre miljoner (drygt 14 miljoner euro i dag) till en barnhemsfond samt pengar till Åbo stads förskönande.

Eschner hade vid sin död 1853 låtit donera pengar till förmån för ett frilasarett och beskrivs ofta som pionjären bland Åbos donatorer, en donator som flertalet skulle följa. Eschner tillhörde däremot en annan tid än Petrelius och Sundell, men likväl finns det mycket som kopplar dessa herremän till varandra.

Petrelius, Eschners och Sundells donationer hade alla liknande ändamål i åtanke och en annan koppling dem emellan finner vi i Lennart Strähle och Alexander Nyström, som satt i styrelsen för såväl den Eschnerska Frilasarettetsfondens som Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse.

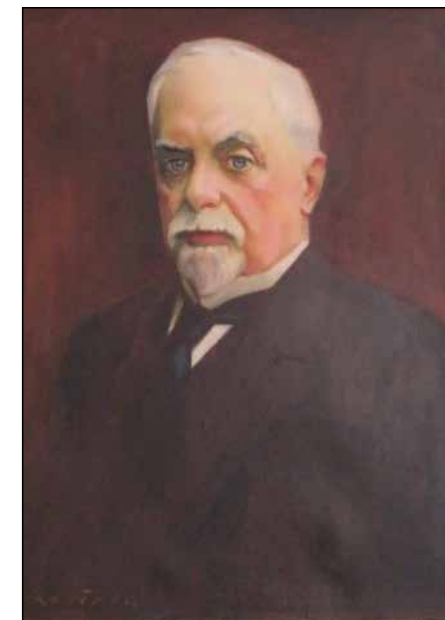
Lennart Strähle var den aboensiska medicinens grand old man, såsom Torbjörn Kevin skriver i historiken om Eschner. Strähle ingick i delegationen för Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet via Åbo läkarförening och hade ett aktivt inflytande på hur stiftelsen skulle tolka Eschners vilja. Framför allt argumenterade Strähle för att den medicinska utvecklingen skulle beaktas, eftersom det hänt mycket inom medicinens område sedan Eschners frånfälle.⁹⁴

Eschner dog 1853, samma år som Sundell föddes, och i hans testamente ingick en donation på 30 000 rubel silver (runt 440 000 euro i dag) för ändamålet att grunda ett frilasarett i Åbo. År 1913 uppgick den Eschnerska frilasarettetsfondens storlek till närmare 2,4 miljoner mark

(drygt 10,5 miljoner euro i dag). Orsaken bakom donationen har sagts komma från Eschners egna erfarenheter, då han till en följd av sin svaga hälsa tillbringade långa tider på olika vårdinrättningar. Summan ska enligt Kevin ändå ha baserat sig på en viss ryktes-spridning, då det verkliga beloppet var något mindre. Detta förminska inte donationen i sig, utan är mer talande för hur ämnet diskuterades i dagspressen.

Frilasarettetsfonden verkade åren 1862–1918, utan att Eschners dröm kunde förverkligas. Kriget som utbröt 1914 var särskilt förödande för fonden som fick se sina tillgångar krympa som en följd av inflationen. Därför inleddes ett samarbete med Handelssocietetens pensionsanstalt och med den Petreliuska barnhemsstiftelsen som instiftades 1919, och samma år grundades Stiftelsen för Eschnerska Frilasarettet. Denna stiftelse arbetade för att försöka uppfylla donatorns vilja, men Eschners dröm konstaterades ogenomförbar, varpå stadgarna ändrades 1967.⁹⁵

Utan att gå händelserna alltför mycket i förväg kan det konstateras att Sundells donation till förmån för ett sanatorium för folkskolebarn gick en liknande väg till mötes. Dessutom blev både Eschners och Sundells donationer föremål för en dragkamp inom staden om hur sjukhustjänsterna skulle utvecklas. Donatorernas viljor och avsikter sattes under lupp, något som historiken för Sundells del senare kommer in på mer i detalj.

Porträtt av Lennart Strähle (1863–1929). Målat av Emil Konstantin Rautala. Stiftelsen för Åbo Akademis konstsamling

Det är också troligt att Eschners och Petrelius donationer påverkade Sundell. Sundell hade inga erkända arvingar, förutom sina bror-söner, men under sin livstid hade han samlat på sig en mindre förmögenhet. Sjukhusvården hade under 1920-talet börjat övergå på kommunerna, men sjukhuset i Åbo hade inte kapacitet att tillgodose hela Åbos behov. Därför behövdes också privata inrättningar likt de som Eschner och Sundell drömde om.

Sundells önskan - ett sanatorium för folkskolebarn

*Härjämte överlåter jag till Åbo stad etthundratusen (100 000) mark att användas till uppförande och inredning af ett sanatorium för folkskolebarn företrädesvis från Åbo kommun, hvilket skall benämnas C.G. Sundells stiftelse.*⁹⁶

Med ovanstående ord inledde Sundell det donationsbrev som Lennart Strähle överlämnade till Åbo stad den 14 maj 1914, tillsammans med ett depositionsbevis av det donerade beloppet (runt 400 000 euro i dag). Brevet var daterat av Sundell i Björneborg den 6 maj 1914.

Sundell, som då ännu var bosatt i Björneborg, hade tänkt sig att sanatoriet skulle uppföras i Åbo, alternativt i stadens närhet, och förhoppningen var att det skulle rymma trettio barn när det väl stod färdigt. Syftet med donationen var att möjliggöra uppförandet av ett sanatorium där svaga och sjukliga folkskolebarn skulle kunna få behandling, utan att själva behöva stå för några avgifter. I sitt donationsbrev vågade Sundell vidare föreslå att folkskoledirektionen i staden skulle arbeta för att verkställa hans önskemål, men i övrigt gav han direktionen full frihet i planens genomförande.

Som sig bör gav detta upphov till rubriker i landets dagstidningar.

Främst kom dessa att fokusera på Sundells karriär och då framför allt hans väg från John Barkers & Co:s bomullsspinneri i Åbo till disponent vid Björneborgs bomullsmanufaktur Ab. Någon inblick i Sundell som person, förutom hans aktiva föreningsliv, gavs inte.⁹⁷

Stadsfullmäktige i Åbo var tacksamma för donationen och genast efter uppläsandet av donationsbrevet inleddes planer på att frambära stadens tack till donatorn. Detta skedde skriftligen till Sundell och fullmäktige beslöt att dess ordförande Karl Josef Lönnblad (1866–1954), friherre Rabbe Gustaf Otto Wrede (1853–1927) och herr Strähle skulle skriva till Sundell och tacka för donationen.⁹⁸

Tackbrevet kom också att tryckas i *Björneborgs Tidning* där det stod hur behövlig donationen var för att kunna förbättra barnens förhållanden. Det fanns nämligen en stor grupp barn som led av undernäring och andra sjukdomar, vilket ledde till att de blev lätta offer för tuberkulos. Dessa barn behövde komma bort från sina hem med dålig luft och knapp kost. Det var stadens förhoppning att sanatoriet skulle minska antalet svaga och sjuka i samhället, något som flera generationer skulle ha Sundells minne att tacka för.⁹⁹

Donationsbrevet remitterades till folkskoledirektionen som tog itu med de åtgärder som donationen krävde, medan de donerade medlen gavs till stadens drätselkammare för förvaltning. För att förverkliga syftet med donationen tillsatte folkskoledirektionen en verkställande kommitté den 28 maj 1914. Till medlemmar i denna valdes folkskoleinspektorn Waldemar Weckman, professorn Lennart Strähle, medicine-licentiaten Hans Söderling, arkitekten Alexander Nyström, folkskol-lärarinnan Anna Schauman och bankdirektörskan Alexandra Lundén.¹⁰⁰

Samtliga kommittémedlemmar innehade framstående positioner i samhället och var mer än väl lämpade för uppgiften. Nämnvärt är att både Alexander Nyström och Anna Schauman också satt med i styrelsen för Petreliusstiftelsen. Därför är det på sin plats att i lite mer detalj

presentera de personer som inledningsvis fick till uppgift att verkställa Sundells önskan.

Liksom sin kanske mer kände bror, Gustaf Nyström, var Alexander Nyström arkitekt. Gustaf hade rentav varit Alexanders lärare vid Polytekniska institutet i Helsingfors (från och med 1908 Tekniska högskolan). Bland de byggnader som bär Gustafs namn kan Åbo konstmuseum, Ständerhuset i Helsingfors samt Åbo och Helsingfors saluhall nämnas. Men också Alexander Nyström har lämnat sin prägel på Åbos stadsbild. Biologiska museet, Park hotell och det numera rivna Patentverket bär Alexander Nyströms signatur, inte att förglömma den gårdsbyggnad som tidigare stod bakom bostadshuset på Kaskisgatan 15 A, där Sundells, Petrelius och Eschners stiftelser i dag har sitt kansli. Gårdsbyggnaden är numera riven, men åtminstone en kakelugn har tagits tillvara och finns i dag i stiftelsens kansli. Anmärkningsvärt är också att Alexander Nyström satt i styrelsen för samtliga av dessa stiftelser i något skede.

Alexander Nyström var verksam i Åbo alltsedan 1899 och hade många strängar på sin lyra. Förutom arkitekt var han byggnadsinspektör och lärare vid Industriskolan i Åbo, det vill säga samma skola där Karl Emil Stigzelius verkade som rektor. Därtill undervisade han på Handelsläroverket och vid Åbo Akademi. År 1925 blev han länsarkitekt och listan på hans förtroendeuppdrag är likaså lång. Bland uppdragen kan nämnas att han satt i stadsfullmäktige i Åbo och hörde till styrelsen för Åbo Teknici.¹⁰¹ Det är troligt att Sundell kände Nyström via Åbo Teknici, men som sagt var också Stigzelius en gemensam bekant. Det var därmed ingen slump att Alexander Nyström valdes in i sanatoriekommittén.

Hans Söderling var stadsläkare i Nådendal samt underläkare vid stadens badanstalt sedan 1906. Ansvar för överläkare övertog han 1919, det vill säga samma år som Sundell besökte Nådendal innan flytten tillbaka till Åbo.¹⁰²

Sanatoriekommittén 1914–1925

<i>Lennart Stråhle</i> (1863–1929) Medlem i styrelsen 1914–1925	<i>Alexandra Lundén</i> (1862–1929) Medlem i styrelsen 1914–1925
<i>Alexander Nyström</i> (1869–1926) Medlem i styrelsen 1914–1925	<i>Anna Schauman</i> (1859–1928) Medlem i styrelsen 1914–1925
<i>Waldemar Weckman</i> (1849–1922) Medlem i styrelsen 1914–1922	<i>Paul Ståhlström</i> (1887–1973) Medlem i styrelsen 1922–1925
<i>Hans Söderling</i> (1877–1933) Medlem i styrelsen 1914–1925	

Lennart Stråhles plats var mer eller mindre självskriven. Stråhle hade en lång karriär som läkare bakom sig och sågs därför som lämplig att driva Sundells önskan om ett sanatorium. Stråhle verkade som överläkare vid Åbo länssjukhus från 1899, men han var också engagerad i Åbos samhällsliv och satt med i styrelsen för flertalet stiftelser. Stråhle verkade bland annat som ordförande för Stiftelsen för Eschnerska Fri-lasarettet och Stiftelsen för Åbo Akademi.

Alexandra Lundén är kanske en av de mest intressanta medlemmar-na, särskilt eftersom det lär vara hon som ska ha väckt Sundells insikt om behovet av ett sanatorium i staden. Lundén var en av förgrundsfigurer-na i den tidiga kvinnorörelsen i Åbo samt en av grundarna till Unionen Kvinnoförbundet i Finland RF:s (Numera Kvinnosaksförbundet Unio-nen RF) filial i Åbo 1906. Lundén var alltså inte bara med i ord, utan

manade också till handling. Därför är det inte så förvånande att Lundén också valdes in i sanatoriekommittén och ingick i den första styrelsen för kommunalrådet C.G Sundells stiftelse.

Hon satt med i denna till sin död 1929, men har kanske hamnat något i skymundan av Strähle som hade en mer framträdande roll i offentligheten. Hon var hursomhelst en av dem som arbetade ivrigast för sanatorieplanernas förverkligande.¹⁰³

Löftet om en andra donation

Kommittén sammanträdde för ett flertal möten under sitt första verksamhetsår 1914. Högst upp på agendan stod införskaffandet av en tomt för uppförandet av sanatoriet, alternativt en fastighet som kunde byggas om för det här syftet.

Stadens byggnadskontor hade i ett tidigt skede gjort upp skisser till sanatoriet och kommittén hade erbjudits två villor i Littois som möjligtvis kunde fylla den här funktionen. Hela tiden var Sundell i nära kontakt med kommittén och dess medlemmar och frågade om dess förehavanden. Liksom kommitténs medlemmar såg han det som viktigt att en plats skulle väljas så fort som möjligt så att det egentliga arbetet kunde inledas.

Under ett sammanträde den 10 december 1914 i Åbo lät Sundell framföra en hälsning via Alexandra Lundén, där han meddelade att han var villig att donera ytterligare 100 000 mk inom två år för att kunna göra hemmet ändamålsenligt. I och med detta blev det än mer aktuellt att hitta en lämplig plats för sanatoriet.

År 1915 annullerade Sundell således sin tidigare donation i och med ett nytt gåvobrev utfärdat i december 1915. I praktiken skedde enbart en revidering av villkoren för donationen. Den ursprungliga donationen från året innan stod alltså kvar, men i och med det nya gåvobrevet förband sig Sundell att donera ytterligare 100 000 mk ”så snart byggnadsarbetet i nämnda sanatorium begynt”.

Kommittén besökte under de kommande åren ett flertal platser som ansågs lämpliga, men fastnade slutligen för ett torp i Käsämäki. I kommitténs protokoll från 1917 diskuteras inköpet och där nämns också att även Sundell ska ha besökt platsen och att han varit så pass nöjd att han föreslagit att folkskoledirektionen skulle inköpa denna.¹⁰⁴

Kankare I och II

År 1917 hade kommittén äntligen funnit en plats som ansågs lämplig för sanatoriet. Platsen

som styrelsen föreslog var en torparcell på Marttila och Hiisi ägor i St. Marie socken, cirka två kilometer från Käsämäki hållplats invid järnvägen.

Hemmanet var på sex hektar, omfattande fyra hektar skog och två hektar åker. Tomten var högt och torrt belägen och bestod till största delen av åker, äng, berg och skogsmark. Skogen bestod till stor del av tall, något som kan ha legat till grund för att valet slutligen föll på just den här platsen. Innan det fanns medicinering mot tuberkulos ansågs nämligen doften av tall vara av största vikt vid vården av patienter med tuberkulos.

Insjuknandet i tuberkulos var i hög grad social betingat. Sjukdomen trivdes i trångbebodda bostäder och en bristfällig näring invercade negativt på patienternas motståndskraft. År 1915 räknar man med att hela 27,9 % av alla i Åbo avlidna personer dog i tuberkulos och att

Sundells andra donationsbrev, daterat i december 1915, men med ett tillägg från Lennart Strähle den 20 december 1920 efter att stiftelsen emottagit Sundells donation.

sjukdomen ska ha svarat för hela 29,3 % av alla döda bland arbetar-klassen. Detta kan jämföras med motsvarande siffra bland borgerskapet och tjänstemännen som var 5 %.¹⁰⁵ Fabriksarbetarna var alltså en utsatt grupp, om än förekomsten av tuberkulos var något mindre på landets bomullsfabriker.

Kommittén fick fullmakt från folkskoledirektionen att köpa tomten. Tomten köptes den 7 november 1917 för en summa av 25 688 mk (36 000 euro i dag), men slutförandet av köpet drog ut på tiden. I juni 1918 hade köpehandlingarna ännu inte överlämnats till styrelsen. En anledning till att köpet drog ut på tiden var att kommittén förhandlade om en ny tomtdragning med den tidigare ägaren: bonden Juho Piipanoja och hans fru Aleksandra Piipanoja, som oroade sig över att sanatoriet skulle placeras alltför nära deras åkrar. Lägenheterna var under den här tiden utarrenderade åt Albert Kaulén som fick lov att bo kvar tills bygget kunde inledas.

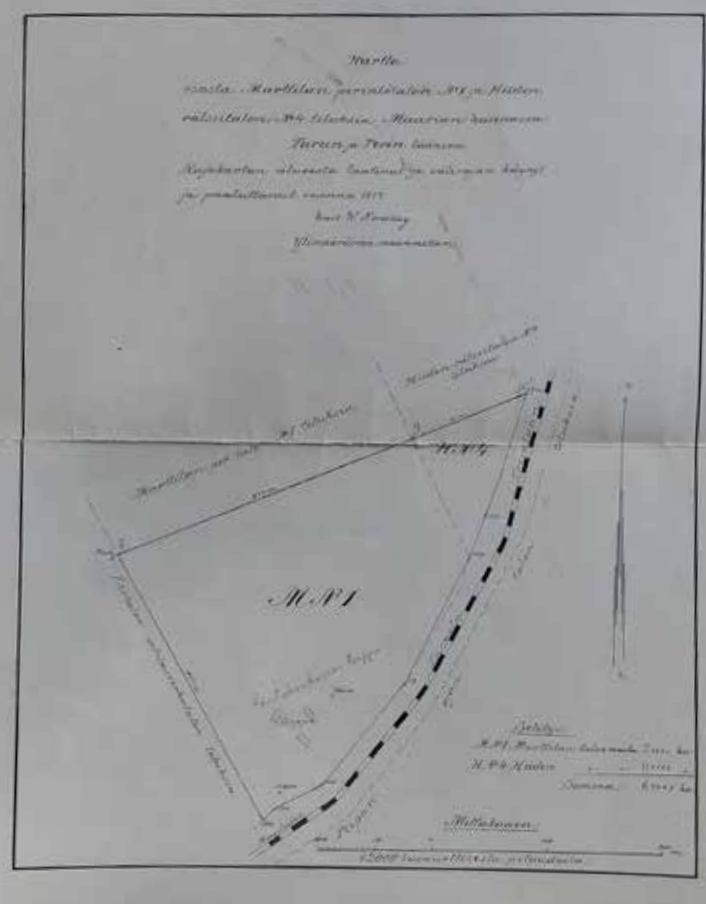
Sanatorieplanerna

Trots detta gick kommittén vidare med planerna och Alexander Nyström fick i uppgift att uppgöra skisser för sanatoriet. Den 24 maj 1919 diskuterade kommittén dessa skisser i detalj. Nyströms skisser har inte hittats under efterforskningarna för denna historik, men utifrån mötesprotokollet är det möjligt att skapa sig en uppfattning om hur det var tänkt att sanatoriet skulle se ut. Byggnaden var i två våningar. I botten-våningen skulle det finnas ett kök, en matsal, en bykstuga och ett pannrum. Dessutom skulle bottenvåningen inrymma ett dagrum samt ett rum för föreståndarinnan. Eftersom det var frågan om barn som skulle vistas i sanatoriet behövdes också skåp för leksaker, något som man hade plane-rat att skulle förvaras i dagrummet på bottenvåningen.

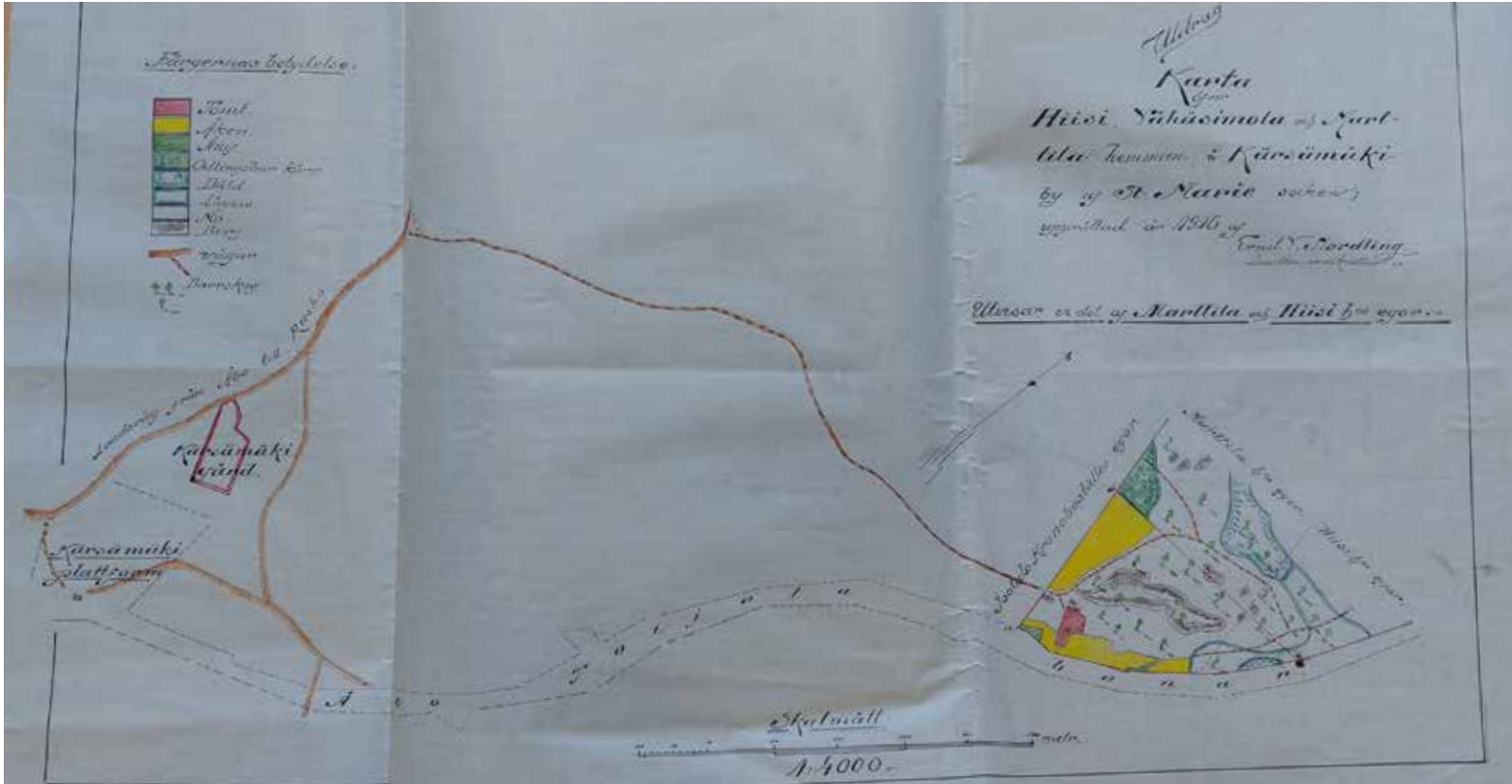
Köket skulle ha en bakugn, medan badrum och toalett placerades på övervåningen. På övervåningen fanns också sjukrummen. Här var det

viktigt att fundera kring placeringen av skåp för förvaringen av linne och kläder, såväl rena som smutsiga. Det var av yttersta vikt att dessa hölls sepa-rerade för att undvika smitta.

På den tomt som kommittén valt ut fanns ingen färdig byggnad som skulle lämpa sig som huvudbyggnad för sanatoriet. Sanatoriet skulle alltså behöva byggas från grunden, men man räknade med att de på tomten redan belägna byggnaderna kunde användas av en vakt eller trädgårdskarl. Några rum för personalen, förutom föreståndarinnan, fanns inte inpla-nerade. Jämfört med dagens sjukhus

Kartor över tomten. Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse.

behövdes ingen större personal för driften av en motsvarande institution. Behandlingsformerna var enkla och expertisen begränsad.

Värdet på tomten inklusive åker och skog uppskattades till 58 000 mk (motsvarande cirka 27 000 euro i dag). Lägenheterna var utarrenderade om en summa på 500 mk (230 euro), vilket ansågs synnerligen lågt. Efter en besiktning av tomten 1936 föreslogs en summa på mellan 2 300 och 2 800 mk (drygt 1 000 euro i dag), som kunde reduceras med 300 mk för tillsyn av skogen.

I mars 1920 skedde slutligen ägostyckningen av skiftet på Kankare II upp.¹⁰⁶ Köpet hade därmed slutligen gått igenom och den av Sundell utlovade betalningen på 100 000 mk betalades till stadskassan i Åbo i december 1920. Att pengarna betalades till staden berodde på att det var drätselkammaren som förvaltade fonden.¹⁰⁷

Till skillnad från den ursprungliga donationen, som hade gett folkskoledirektionen i stort sett fria händer att fullgöra planen, och som inte hade några större specificeringar gällande de barn som sanatoriet skulle rikta sig till, skrev Sundell i sitt andra donationsbrev att donationen var under förbehåll att ”folkskolebarn intagas oberoende av språk eller modersmål”. Sundell kommenterade också kommitténs uppsättning. Sundell specificerade att den nuvarande bestyrelsen för sanatoriet skulle ges rätten att själva invälja nya medlemmar varje gång en medlem av en eller annan orsak avgick. Dittills hade valet av medlemmar fallit på folkskoledirektionen.

Detta blev aktuellt då Waldemar Weckman gick bort 1922. I hans ställe valdes Paul Ståhlström. Valet av Ståhlström kom dock senare att ifrågasättas, då det inte hade skett via folkskoledirektionen. Sanatoriekommittén framhöll att de på grund av det ännu ej avslutade köpet av lägenheterna på Kankare I och II hade behov av en jurist. Valet hade därför fallit på Ståhlström och Sundell hade också själv haft ett finger med i spelet då han, såsom Alexander Nyström lät meddela i ett av stads-

fullmäktige ordnat sammanträde 1924, ”ville anförtro förvaltningen av ifrågavarande donerade medel åt personer, för vilka han hyste förtroende”.

I stadgarnas 3 paragraf bestäms det vilka som kan inväljas som styrelseledamöter:

Till styrelseledamöter skola väljas personer, som gjort sig kända för insikt och erfarenhet om barns välfärd samt med nitälskan för allmänt väl förena sådana personliga egenskaper i övrigt, vilka borge för vilja och förmåga att vid handhavandet av uppdraget fullgöra stiftelsens ändamål.

Stadgarna hade uppgjorts av just Ståhlström och utgjorde dennes första uppdrag i styrelsen. Orsaken var att Sundell hade önskat att kommittén skulle grunda en stiftelse för att förvalta de medel han dittills donerat. Innan stadgarna lämnades över till stadsfullmäktige för godkännande fick också Sundell en möjlighet att syna dessa. Sundell hade inget att invända mot, men annat var det med folkskoledirektionen som såg detta som en möjlighet att syna kommitténs verksamhet och Sundells donation.

Övriga donationer

Förutom sanatoriet såg Sundell under sin livstid åtminstone tre andra ändamål värda att stöda. Hit hör brofrågan, som vid sidan av bomullsfabriken var en av Sundells största åtaganden under tiden i Björneborg, liksom grundandet av Åbo Akademi, som Sundell började engagera sig i efter sin återkomst till Åbo, och slutligen idrotten som alltid hade stått Sundell nära. Samtliga av dessa kommer att presenteras i egna underkapitel, men något måste också sägas om Sundells konstantintresse och att han förutom till Åbo Akademi också donerade medel till förmån för de tekniska utbildningarna i Åbo och Björneborg.

Sommarsanatorium

Någon byggstart för sanatoriet blev det inte 1920, men vid ett flertal möten diskuterade kommitténs medlemmar möjligheten att i väntan på det arrangera ett sommar-sanatorium. Således skulle målen åtminstone till viss del uppfyllas i ett tidigare skede. För detta behövdes det dock utredningar och Sundells godkännande.

Strähle, Söderling och Nyström besökte Sundell i dennes hem i Åbo i maj 1923. Sundell godkände planerna och meddelade att det från hans sida inte fanns några hin-

der för att donationen kunde användas till uppförandet av ett sommarhem för folkskolebarn. Sommarhemmet skulle hållas under en period på tre månader och 15 barn skulle få möjlighet att få vård under sommarmånaderna. För detta behövdes likväl en byggnad samt en föreståndarinna. Eftersom styrelsens bokslut låg på 235 000 mk (90 200 euro i dag) fick man ändå frånga dessa planer och konstatera att stiftelsens medel inte skulle täcka utgifterna för ett sommarhem av den här storleken.

Kort före sitt avsked från Björneborg skänkte Sundell 20 000 mk (knappt 9 000 euro i dag) till en stipendiefond vid Björneborgs privata industriskola. Sundell var ordförande för skolans direktion och en av skolans största gynnare.

Han var också mån om att personalen på bomullsfabriken bereddes möjlighet till utbildning. Ivar Hellström, som verkade som lagerchef på Björneborgs Bomullsmanufaktur, har berättat att Sundell visade intresse för hans fortsatta utbildning vid stadens industriskola, och att Sundell till och med erbjöd sig att införskaffa kursböckerna för hans räkning.¹⁰⁸

Positionen vid industriskolan var emellertid något som Sundell blev tvungen att avsäga sig före flytten till Åbo. Han såg därför troligtvis donationen som ett sätt att sätta sin prägel på stadens industriskola också efter att han hade lämnat staden.

Donationen var ett tacksamt tillskott till skolan. Dittills hade en del av terminsavgifterna lagts undan för en stipendiefond, men detta hade inte gett upphov till några stora summor. Målet med Sundells donation var att fondens ränta årligen skulle kunna användas till stipendier för flitiga medellösa elever och förstås uppkallades fonden efter sin donator. Årligen skulle någon elev således kunna erhålla ett stipendium ur C.G. Sundells stipendiefond för Björneborgs Industriskola.¹⁰⁹

Brofrågan och brofonden

En av Sundells största insatser inom kommunalpolitiken i Björneborg var drivandet av den så kallade ”brofrågan”. Frågan om en fast förbindelse över Kumo älv hade funnits på tapeten alltsedan 1850-talet, och detta blev inte mindre aktuellt efter att bomullsfabriken restes i den åttonde stadsdelen, på andra sidan älven från staden sett. Som disponent på fabriken hade Sundell med andra ord mycket att vinna på en fast förbindelse till staden.

Det enda som band samman den åttonde stadsdelen och dess fabriker med det övriga Björneborg var en pontonbro, den så kallade Charlottabron, som syns på bilden nedan. Denna var hårt utsatt av både väder och vind och kunde vara rentav farlig att korsa. Vinterhalvåret var

Pontonbron sett från fabriken. Till höger Erik Mellins affärsfastighet i två våningar. Fotografi av John Englund. Satakunnan Museo.

särskilt problematiskt och eftersom bron var i användning så länge som det bara var möjligt, var det inte bara vid ett tillfälle som bron hade slitits loss och flutit i väg med isen.

Frågan om en fast broförbindelse dryftades därför från och till i stadsfullmäktige. Redan på 1870-talet hade Wilhelm Rosenlew begärt ingenjören Endre Lekve i Helsingfors att göra upp planer på en bro i trä och järn. År 1873 hade pontonbron återigen lösgjort sig och börjat sin sedvanliga resa nerför ån. Som en följd av detta stod all trafik mellan Österbotten och Björneborg stilla, något som visar på allvaret i den här frågan. Under tiden var de som önskade ta sig över ån nödgade att finna andra lösningar. Sådana situationer ville Rosenlew få ett slut på.¹¹⁰

Det var först 1903 som planerna åter tog ett steg framåt. Förutsättningarna för en fast förbindelse skulle återigen kartläggas och staden lät tillsätta en kommitté i vilken Sundell, Oskar Lilius, Erik Mellin, Bruno Jusélius, Gustaf Efraim Ramberg och stadsingenjören Frans Julius Lindström ingick.

Björneborgs bomullsfabrik fotograferad från norra stranden på vintern. I förgrunden män och en kvinna som korsar den frusna Kumo älv. Fotografi av John Englund, 1900–1929. Satakunnan Museo.

År 1904 lade kommittén fram ett förslag på byggandet av en fast bro i järn. Kostnaderna beräknades uppgå till 715 000 mk (motsvarande 3,7 miljoner euro i dag). Största delen skulle finansieras genom ett statslån, men innan låneansökan insändes skulle planer på avgifter för färd över bron fastställas.¹¹¹ Nu fanns det både ritningar och en kostnadskalkyl, men trots att projektet fick senatens godkännande föll planerna slutligen på att bron inte fick tillräckliga subventioner från den allmänna sidan.

Brofrågan var ändå inte slutbehandlad i och med detta. År 1911 förde Ramberg och Sundell fram ett nytt förslag till stadsfullmäktige om att de vinster som staden fått vid försäljningen av öl och svagare alkoholdrycker, vilka 1911 uppgick till 10 000 mk, kunde användas för att starta en brofond som Sundell också sade sig vara villig att stöda med en donation.

Den 20 april 1912 höll Björneborgs Bomullsmanufakturaktiebolag sin ordinarie bolagsstämma, som på inbjudan av Sundell följdes av en supé på Teaterföyern i Björneborg. Under denna tillställning tackade Sundell direktionen med ingenjörerna Aspden, af Forselles och Strömberg samt kontorspersonalen för gott samarbete, innan han önskade samtliga närvarande hjärtligt välkomna. Bland de inbjudna gästerna fanns också Hugo Rosenlew, Henrik Alexander Lucander, Artur Hammarström samt flertalet andra ur Sundells vän- och bekantskapskrets. Stadsingenjör Lindström hade påpekat det egendomliga i att denna tillställning och bomullsmanufacturens årliga bolagsstämma alltid hölls i samband med islossningen i Kumo älv. Islossningen var ju en av de största bovarna i broproblematiken

Anledningen till tillställningen var förstås att Sundell ville offentliggöra sin donation till brofonden. Sundell lät berätta att han personligen skulle donera lika mycket som Björneborgs stad till denna fond, fram till att Björneborgs stads andel uppgick till 100 000 mk (440 000 euro i dag). Tillställningen blev mycket lyckad och förutom tal av Rosenlew och

Lucander bjöd kvällen på musik av Björneborgs Sångarbröder.¹¹²

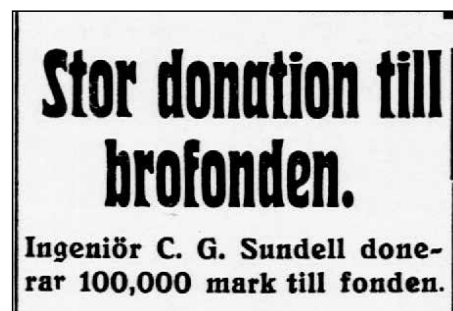
Att bron fick finansiering var en stor nyhet i Björneborg och sades rentav vara den mest anmärkningsvärda händelsen i Björneborgs närhistoria.¹¹³ Frågan uppmärksammades även ut-

anför Björneborg och det skrevs om Sundells donation även i landets övriga dagstidningar. Efter att Ahlströms industrikoncern uppgett sig gå in med en lika stor summa som Sundell lät stadens tidningar rapportera att det äntligen såg ut som om den här frågan skulle nå en lösning.

Pontonbron visade dessutom åter sin otillräknelighet i november 1912. Isen och en stigande vattennivå tvingade bron till vintervila. De personer som skulle över ån lastades i båtar, som ofta var fulla till brädden, medan de allra modigaste försökte ta sig över ån på isblocken. Drunkningsfall hörde inte till ovanligheterna. En lösning som Sundell förde fram på det här problemet var ordnandet av färjetrafik under de perioder som bron inte var i användning. Enligt Sundell borde det utredas huruvida stadens fartyg Urho och Ahti kunde användas för det här syftet.¹¹⁴ Man kunde inte fortsätta som tidigare i hans mening.

Brofrågan blev något av en personlig kamp för Sundell, som från och till förde fram sina synpunkter i stadsfullmäktige samt senare också som viceordförande för Tekniska Klubben i Björneborg, som grundades 1918.

Efter Sundells donation tillsattes en ny kommitté där Sundells medverkan var självskriven. Övriga medlemmar var Kaarlo Johannes

I Björneborgs Tidning 23.4.1912 berättades det om Sundells donation till brofonden och den supé som Sundell ordnat den 20 april för aktionärer och personer ur hans vän- och bekantskapskrets.

Inberg, Henrik Alexander Lucander, Frans Julius Lindström, Hugo Rosenlew och Gustaf Efraim Ramberg.¹¹⁵ År 1916 uppgick brofonden till 330 788 mk (cirka 930 000 euro i dag) och det sågs nästan som självklart att byggandet av bron äntligen skulle kunna inledas.

Återigen fick brofrågan dock se sig åsidosatt för andra mer pressande affärer. Världskriget kom emellan och byggnadspriserna sköt i höjden. Därmed fick brofrågan inte någon lösning under Sundells livstid, och det var först 1926 som Björneborgsbron slutligen invigdes.

Minnet av den gamla Charlottabron och Sundells kamp levde ändå länge kvar i staden. I en artikel i *Björneborgs Tidning* den 30 september 1947 gjorde sig skribenten rolig över Charlottabron och dess benägenhet att lossna. Då hade staden redan fått en fast förbindelse, men skribenten gav en återblick till hur det kunnat se ut 1907:

Älvstränderna förenades ännu 1907 och långt senare av den ombytliga Charlotta, pontonbron, som vid islossningstid, då det förnams vår i luften, brukade lägga sig vid den dåvarande bomullsfabriksdirektörens sida – kommunalrådet och konsuln C.G. Sundell var ungkarl.

Pseudonymen Gallus, som skribenten undertecknade artikeln med, menade ändå inget illa, utan han mindes med värme hur Sundell var den förste som hjärtligt hälsat honom välkommen till Björneborg, då han inlett sin verksamhet som tidningsman 1907 och att Sundell förblev en trofast vän under alla år i staden. Många var dock de samtal som Sundell ska ha ringt till redaktionen för *Björneborgs Tidning* efter att det skrivits något ofördelaktigt om något av Sundells skötebarn, till vilka bomullsfabriken och elektricitetsverket räknades. I och med att dessa telefonsamtal inte har gett upphov till något källmaterial för eftervärlden kan man inte säga så mycket mer om detta sätt för Sundell att kommunicera under sin livstid, men några sammanfattningar finns att tillgå.

Invigningen av den nya bron över Kumo älv, Björneborgsbron, den 26 september 1926. Den gamla pontonbron Charlotta är fortfarande på plats. Till höger ser man lite av den nya bron. I bakgrunden Björneborgs bomullsfabrik. Den nya bron kunde tas i bruk 1926, två år efter Sundells död. Fotografi av John Englund, 1926. Satakunnan Museo.

Sundell kunde hetsa upp sig, men ska lika fort ha lugnat ner sig, bara han hade fått säga sin avvikande mening via telefon.¹¹⁶ Ett exempel på ett liknande fall var den brand som utbröt på bomullsfabriken i slutet av maj 1917. Sundell störde sig då på hur *Satakunnan sanomat* hade rapporterat om händelsen. Artikeln innehöll ett flertal felaktigheter som Sundell såg sig skyldig att rätta till. Genast tidningen kom från pressarna kontaktade han tidningen och veckan därpå fick han en möjlighet att ge sin syn på saken. Bland annat hade tidningen gett felaktig information om fabriken brandanordning. Släckningen av den här branden hade nämligen skötts av stadens brandkår, något som dittills inte hade varit nödvändigt under de 18 år som fabriken varit i drift. Mindre och större bränder hade det

nog förekommit under de här åren, men de hade aldrig utgjort någon fara. Det hade alltså börjat gå rykten om att fabriken egna släcknings-system var föråldrat, något som Sundell dementerade.

I artikeln ges en sällsynt inblick i Sundells förehavanden, där han i egna ord får redogöra för händelsen, men också tala om sina egna erfarenheter. I artikeln lyfter Sundell fram att han hade 50 år lång erfarenhet av brandskydd, och att han 1879–1889 verkat som brandkårens chef vid en industrianläggning i Bolton, samt varit medlem av brandkommissionen i Åbo. Någon större brand hade lyckligtvis aldrig skett under hans ledning, men han var mer än kapabel att sköta liknande uppdrag. Fabriken hade dessutom installerat ett sprinklersystem som yrkesmän överallt, framför allt utomlands, menade att var de mest effektiva släckningsanordningarna som fanns tillgängliga. Detta är på många sätt ett typiskt exempel på hur Sundell uttryckte sig och hur han gärna stärkte sina argument genom att betona att expertisen var utländsk.¹¹⁷

Brofrågan och den här episoden vittnar också om den kunskap som Sundell hade och hur mån han var om både sitt och fabriken rykte. Dessutom visar detta på hans samhällsengagemang och intresse för stadens utveckling.

Åbo Akademis stiftelseurkund

Mitt under rådande världskrig, och början på den stora oron i Finland, undertecknade 35 privata donatorer en stiftelseurkund i Åbo den 18 juni 1917. Flera av donatorerna hade ingått i Åbo akademikommitté, som sedan 1908 arbetat för att trygga en högre utbildning på svenska i Finland:

Undertecknade avhänder sig härmed och överlämnar till en stiftelse benämnd "Stiftelsen för Åbo Akademi", en summa stor tre miljoner fyrahundrasjuttiotusen (3.470.000) finska mark att förvaltas och användas med iakttagande av nedannämnda villkor och bestämmelser.

Denna donation (motsvarande närmare 5 miljoner euro i dag) lade grundplåten till Stiftelsen för Åbo Akademi, vars första uppgift blev att grunda och upprätthålla en högskola i Åbo med svenska som undervisningsspråk.¹¹⁸ I och med detta hade akademikommittén uppnått sina mål. I dess ställe grundades Stiftelsen för Åbo Akademi samt Delegationen för Åbo Akademis stiftelse.

Delegationen för Åbo Akademis stiftelse beviljade medel för akademins verksamhet samt bestämde vilka ämbeten och tjänster som behövdes vid akademien. Denna delegation var sammansatt av 55 personer och här ingick såväl Åbo Akademis donatorer som den tidigare akademikommitténs ledamöter. Bland dessa namn märks bröderna Ernst och Magnus Dahlström, som genom en

Åbo akademis donatorer.

ARMFELT, FILIP.
BJÖRK, GUSTAF.
CARPELAN, ROLF.
DAHLSTRÖM, CARL JOHAN.
DAHLSTRÖM, ERIC.
DAHLSTRÖM, ERNST.
DAHLSTRÖM, MAGNUS.
FORSEN, LENNART.
GRÖNBLOM, BERNDT.
GRÖNBLOM, EDGAR.
GRÖNBLOM, ERNST.
HEIKEL, FELIX.
HEIKEL, VIKTOR.
HELSINGIUS, FREDRIK.
HENRIKSSON, HERMAN.
HJELT, ALLAN.
HOLMSTRÖM, CAESAR.
JACOBSSON, FRED.
von JULIN, GRETA.
JUNNELIUS, BERTHA.
KRAMER, ANDERS.
LINDBLOM, ARTHUR.
LÖFGREN, ALBIN.
LÖNNBLAD, JOSEF.
NYLUND, EVERT.
von RETTIG, HENNING.
ROSENQVIST, ELIN.
ROSENQVIST, JOHAN.
SARLIN, EMIL.
SCHNITT, LOUIS.
SCHYBERGSON, EMIL.
SOHLBERG, SETH.
SONCK, LARS.
SPOOF, BERTHA.
SPOOF, CONRAD.
SUNDBERG, RUDOLF.
SUNDELL, C. G.
TENLEN, GUST. A.
TENLEN, GUSTAF MAURITZ.
VON TROIL, UNO.
VON WENDT, ERNST.
WREDE, CAROLUS.
ÅSTRÖM, EDWARD.

Åbo Akademis donatorer. Åbo Underrättelser, 15.1.1919.

tidigare donation lagt grunden för Åbo konstmuseum, men bland delegationens medlemmar, som inledde sin verksamhet den 27 oktober 1917, finner vi även kommunalrådet C.G. Sundell.¹¹⁹ Sundell var nämligen också en av Åbo Akademis donatorer. Donationens storlek har däremot inte framgått under efterforskningarna för denna historik.

Åbo Akademis första inskription av studenter hölls den 15 januari 1919 i Gamla akademihusets Solennitetssal och den 16 juli samma år beviljades Åbo Akademi examensrätt.

Vidare var Sundell aktiv i det konsthistoriska seminariet vid Åbo Akademi och deltog i flera medelinsamlingar för att utöka seminariets samlingar.¹²⁰ I och med sitt yrke var det ändå den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten som låg Sundell närmast, vilket också märks i Sundells testamente, då han testamenterade en stor del av sin förmögenhet till denna fakultet.¹²¹

Sundell hade en inte helt oansenlig konstsamling som han samlat på sig under åren. Han ägde bland annat flera tavlor av Victor Westerholm (1860–1919). I april 1911 ingick en artikel i *Björneborgs Tidning* som låter meddela att Sundell köpt två tavlor från Konstutställningen i Åbo; ”Lotsbryggan på Hogland” av Thorsten Wænerberg och ”Marssol” av Westerholm. Dessa två tavlor lånade Sundell senare ut till Konst- och Konstindustriföreningens utställning i Björneborg.¹²²

Westerholm var en personlig bekant till Sundell och detta var inte första gången som han köpt en tavla av just honom. I Åbo Akademis handskriftsavdelning finns två brev som Sundell skrivit till Westerholm vilka vittnar om deras vänskap. Det första brevet är daterat den 16 december 1903 och gäller betalningen av en tavla som Westerholm sänt åt Sundell, och som kommit fram till Björneborg två dagar tidigare. Tavlan ska ha kostat 500 mk (runt 2 600 euro i dag), men Sundell var inte säker på om ramen ingick i priset. Detta menade Sundell ändå att kunde vänta tills julen då de förhoppningsvis skulle träffas i Åbo

personligen. Brevet avslutades med en hälsning från ”vännen C.G. Sundell”.¹²³ Brevet från den 12 maj 1911 gällde å sin tur ”Marssol” som Sundell hade köpt i Åbo. Sundell skrev att ”tavlan genast uppsatts å en fördelaktig plats på konstutställningen härst”.¹²⁴ Westerholm var en uppskattad konstnär som främst riktade in sig på landskapsmåleri. Dessutom var han grundare av Önningebykolonin, som var en konstnärskoloni på Åland, verksam 1886–1914.

Den bild som pryder pärmbilden av den här skriften är ett porträtt av Sundell som konstnären Elin Danielsson-Gambogi (1861–1919) målade av Sundell under hennes sista Finlandsvistelse år 1913. Elin Danielsson-Gambogi var bosatt i Italien med sin make Raffaello Gambogi, men gjorde trots detta flera besök i sitt gamla hemland. Sommaren 1913 vistades hon i Björneborg, där hon förutom Sundell också målade porträtt av Ramberg. I en vad *Björneborgs Tidning* kallade ”blixintervju” gick Elin Danielsson-Gambogi med på att svara på några frågor kring hennes förehavanden i Finland och Björneborg. Intervjun skedde i september 1913 och där får vi veta att hon just höll på att lägga den sista handen vid Sundells porträtt samt att hon också låtit måla ett porträtt av Sally Aminoff på Tenhola gård och av Ingrid Lydecken i Helsingfors.

Elin Danielsson-Gambogi var mycket omtyckt för sina kvinnoporträtt, som i sin samtid sågs som kontroversiella. Hon hade tidigare ingått i den så kallade Önningebykolonin som Westerholm låg bakom, och i vilken ingick konstnärer från både Finland och Sverige. Porträttet av Sundell var ändå ett mer traditionellt porträtt där ingenjören är avbildad sittande vid sitt skrivbord.¹²⁵ Elin Danielsson-Gambogi återvände till Italien i oktober samma år. Krigsutbrottet 1914 satte punkt för liknande besök och Elin Danielssons-Gambogi skulle inte återse Finland. Hon dog i sviterna av lunginflammation nyårsafton 1919.

Porträttet av Sundell, och Sundells oljemålningar, testamenterades till Stiftelsen för Åbo Akademi. Sundells porträtt hängde länge i Åbo

Akademis utrymmen i byggnaden Axelia, men togs ner efter att Åbo Akademi flyttade ut från fastigheten till förmån för nybygget Aurum som invigdes 2021.

En vän av idrotten

Som tidigare nämnts var Sundell mycket intresserad av idrott. Under sin tid i England hade han introducerats till kricket, en sport som han själv också utövade. Detta kan kanske ses som en aspekt av hans fascination för den engelska kulturen, vilket återspeglades i alltifrån hans sätt att prata till att klä sig. Även om det inte finns något som tyder på att han skulle ha fortsatt med kricketen, eller ens försökt sig på att introducera denna i Finland, upphörde inte hans intresse för idrott efter hans hemkomst.

Detta märks genom ett flertal donationer till såväl enskilda idrottare som idrottsföreningar under årens gång. År 1923 donerade Sundell 10 000 mk (knappt 4 000 euro i dag) till Åbo idrottsvänner. Denna summa skulle användas till förmån för Idrottsparken i Åbo. Högst upp på föreningens önskelista fanns en modern löpbana, vilket Idrottsparken saknade.¹²⁶

Under sin tid på Björneborgs bomullsfabrik hade Sundell också gett den lokala gymnastikföreningen i Björneborg möjlighet att använda fabriken lokaler för dess övningar. En av fabriken anställda har i en intervju nämnt att Sundell ofta stod vid sidlinjen och iakttog de sportsliga aktiviteterna på fabriken och själv bekostade utrustning och klädnader för idrottsklubben. Detta var en verksamhet som Sundells efterträdare, ingenjör Harry Ek, inte såg lika välvilligt på. Enligt Ek var fabriken en plats för arbete och han visade ingen större förståelse för sin företrädares eftergifter för idrotten.

Vi ska inte desto mera gå in på Ek, och hur han fortsatte leda bomullsfabriken i Sundells ställe, men det är värt att nämna att Ek var

handplockad av Sundell från Vasa bomullsfabrik, då han ansågs inneha de rätta kvalifikationerna för att driva fabriken vidare.

Björneborgs bomull, i den form som Sundell efterlämnade fabriken, blev dock en kortvarig historia. Under 1920-talet hamnade fabriken i ekonomiska svårigheter och ägarna blev tvungna att omorganisera företaget, samtidigt som det pågick en rättegång mot fabriken tidigare ledning gällande utbetalningen av bonusar 1917 och 1919. Även Sundell hade varit inblandad i denna härva, men var inte längre i livet då domen slutligen föll i Högsta domstolen 1927.¹²⁷

Intresset för sjuka och barn

Hur kommer det sig då att Sundell, Petrelius och Eschner hade ett intresse för just sjukvård och barnomsorg? Mycket hade detta förstås att göra med deras bakgrund och position i samhället. För Eschners del har hans engagemang delvis förklarats med hans egna behov av sjukhusvård och liksom Eschner vistades även Petrelius långa perioder utomlands på olika vårdinrättningar.

Detta kan säkert till viss del också sägas gälla Sundell, men som en röd tråd genom samtliga av Sundells donationer märks framför allt en önskan om att andra skulle ges en möjlighet att få det bättre ställt i samhället, oavsett språk eller klasstillhörighet. Under sin väg till uppgiften som fabriksdirektör hade han vistats i de flesta miljöer på fabrikerna och dagligen besökte han fabriksgolvet där han uppmärksammades på de utmaningar som arbetarna ställdes inför.

I städerna var särskilt fabriksarbetarna en utsatt grupp, vars barn och ungas problem i stor utsträckning, såsom historikern Kimmo Ikonen skriver, sammanhänge med familjens problem. En betydande del av dessa barn avbröt sin skolgång på grund av arbete, fattigdom eller sjukdom. Det är alltså lätt att tänka sig att Sundell och Petrelius, särskilt

via Barkers, kommit i kontakt med dessa missförhållanden och att detta var något som de såg en möjlighet att åtgärda. Barkers var en av Åbo stads största arbetsgivare och bland de som jobbade i skift på fabriken under 1880-talet fanns också en stor grupp flickor och pojkar under 15 år, som på grund av det tunga arbetet inte hade möjlighet att delta i folkskolans kvällsundervisning.¹²⁸

I bakgrunden finner vi också personer likt Alexandra Lundén, som upplyste Sundell om vilka behov som fanns i samhället. Genom ställning och förmögenhet hade Eschner, Petrelius och Sundell en möjlighet att åstadkomma en förändring, men det var andra krafter som fick ta vid för att se till att detta kunde förverkligas. Att lämna ett arv efter sig och på det sättet låta sitt värv och namn leva vidare lär givetvis också ha varit en orsak.

Att förmedla ett arv

C.G. Sundells liv och hur kommunalrådet C.G. Sundells Stiftelse kom till:

- 1853 – Carl Gustaf Sundell föds som första barnet till skepparen Carl Andersson Sundell och hemväverskan Clara Sofia Johansdotter Sundell i Kimito.
- 1869 – Sundell utexamineras från Tekniska Realskolan i Åbo. Sundell fortsätter i sin mors fotspår och inleder en tjänst vid John Barker i Åbo.
- 1872 – Sundell tilldelas det vid den tiden enda statliga resestipendiet för tekniker i Finland. Sundell avreser till England.
- 1889 – Sundell blir disponent för John Barker & Co Efterträdare.
- 1897 – Sundells mor avlider.
- 1898 – Sundell blir disponent för det nygrundade Björneborgs bomullsmanufaktur.
- 1903 – Sundell blir invald i Björneborgs stadsfullmäktige. Sundells far avlider.
- 1911 – Sundells bror avlider i sviterna av en lungsjukdom.
- 1914 – Sundell donerar 100 000 mk till Åbo stad för uppförandet av ett sanatorium för folkskolebarn. Sanatoriekommittén inleder sin verksamhet.
- 1915 – Sundell ger nytt gåvobrev till Åbo stad. I denna förbinder sig Sundell att donera ytterligare 100 000 mk i det skede som en tomt för sanatoriet har införskaffats.

- 1917 – Sanatoriekommittén införskaffar en tomt för sanatoriet i Käsämäki.
- 1919 – Sundell tar avsked från Björneborg och flyttar tillbaka till Åbo.
- 1920 – Sundell infriar sitt löfte och donerar ytterligare 100 000 mk för uppförandet av ett sanatorium.
- 1923 – Sanatoriekommittén ger förslag om stadgar till en stiftelse som ska bära Sundells namn till Åbo stadsfullmäktige.
- 1924 – Sundell avlider i en ålder av 71 år.
- 1925 – Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse sammanträder för första gången.
- 1927 – Stiftelsen köper fastigheten på Brahegatan 18
- 1959 – Tomten på Kankare bryts upp för att förbereda byggandet av en ny omfartsväg.
- 1968 – Stiftelsens stadgar ändras. Sanatorieplanerna frångås, men detta möjliggör en diversifiering av verksamheten.
- 1997 – De nya, nu gällande, stadgarna fastställs den 10 juli.
- 2020 – Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse flyttar in på Kaskisgatan 15 A.
- 2025 – 100 år sedan stiftelsens tillblivelse.

Stiftelsen efter Sundell

Sundell dog fredagen den 25 juli 1924 efter en kortvarig sjukdom. Nyheten om hans frånfälle spred sig i samhället och det var få tidningar som inte uppmärksammade denna händelse. Sedan flytten till Åbo 1919 hade Sundell ägnat ett varmt intresse åt ortens framåtskridande.¹²⁹ Med anledning av hans långa erfarenhet inom fabriks- och styrelsevärlden var Sundell dessutom en efterfrågad person som ända till sin död hade suttit med i ett flertal styrelser.

I Björneborg, som Sundell tagit avsked från fem år tidigare, togs dödsbudet emot med stor sorg. Sundell hade lämnat ett tomrum efter sig i staden och bland sina gamla vänner och bekanta. Sundells lugna och anspråkslösa väsen hade förunnat honom en stor vän- och bekantskapskrets. Särskilt uppskattad var Sundell för sitt hjärtevarma och kamratliga sinne. Även om Sundell helt klart hade kunnat vara bestämd hade han aldrig långt till skratt.

Jordfästningen ägde rum tisdagen den 29 juli och Sundell lades till ro på gamla begravningsplatsen i Åbo, i närvaro av anhöriga och ett stort antal vänner och bekanta. Innan jordfästningen samlades Sundells frimurarbröder från Phoenix Logen III i gravkapellet för en kort ceremoni där logens mästare Heikki Liipola tackte Sundell i sitt frimurarförkläde. Logen hade grundats i Åbo 1923, men Sundell hittas inte i deras matrikel. Det är alltså troligt att Sundell blivit frimurare i England, vilket säkert krävde en del kapital och anseende inom samhället.

Kistan bars därefter ner till familjegraven. En deputation från Åbo Akademi nedlade en krans och akademins rektor, Severin Johansson, hyllade Sundells minne i ett tal. Johansson betonade att det var ett långt ifrån vanligt liv som nu kommit till sitt slut. Under hela sin levnad, som fick sin början i just Åbo, hade Sundell visat att ingenting är omöjligt

Sundells gravsten på Åbo begravningsplats. Tony Jäntti.

för den som lägger "arbetet till grund för sin kursföreläsning". Det var också Sundells erfarenhet av att arbete ger framgång som kommit att stärka hans intresse för Åbo Akademi. I Åbo Akademi såg Sundell en möjlighet att ge en handräckning åt de ungdomar som ville komma framåt i sina liv, en handräckning som han själv aldrig kunnat räkna med. Förutom den hjälp han troligtvis hade fått av Karl Emil Stigzelius under sin tidiga karriär hade Sundell hela tiden varit tvungen att arbeta sig framåt på egen hand.

Sundell hann också säga farväl till flertalet vänner och bekanta. På detta minnesband från 1917 kan man läsa hälsningen "Till Edith Jusélius. Från G.C. Sundell". Edith var gift med Fritz Arthur Jusélius och dog i december 1916. Satakunnan museo

Vidare nedlade Lennart Strähle en krans från sanatoriekommittén och Harald von Hellens en krans från Björneborgs stads kommunförvaltning. Björneborgs Bomulls direktion gav ett sista tack till Sundell genom O.G. Neovius: "med ett sista minnesgott tack för väl utfört arbete som affärens första, mångåriga verkställande direktör". Dessutom nedlades kransar från bomullsfabrikens arbetare och tjänstepersonal samt det flertal föreningar och sammanslutningar som Sundell suttit med i.

Därtill närvarade flera av Sundells vänner och bekanta. Bland dessa kan nämnas Signe och Harry Ek, Pehr Collin, Wilhelm, Conrad och Erik Rosenlew, Josef Lindqvist, Sigrid och Uno Lagerblad, Werner Petrell och Karl Nordgren.¹³⁰

Sundells testamente

Genom sitt testamente, som hade tecknats den 15 juni 1923, donerade Sundell hela sin förmögenhet till ändamål som hade stått honom nära under hans livstid, och som han således också i fortsättningen önskade främja.¹³¹

De största donationerna tillföll Åbo Akademi och sanatoriet för folkskolebarn. Sundell testamenterade fyra tiondelar av sin förmögen-

het till Stiftelsen för Åbo Akademi, fördelade på två fonder benämnda "C.G. Sundells stipendiefond" och "C.G. Sundells donationsfond". Av stipendiefondens räntemedel skulle det antingen årligen, eller vartannat år utdelas understöd åt en till två studerande vid Åbo Akademi

"vilka äro sinnade att utbilda sig till ingenjörer inom bomullsindustri eller ylleindustribranschen och egna sig åt studier av de för sådant ändamål nödiga läroämnena inom kemisk-tekniska fakulteten".¹³²

Av stipendiaterna krävdes kunskap i både svenska och finska samt kunskaper i tyska och engelska. Stipendiet skulle också understöda möjligheten för studerande att genomföra praktisk verksamhet under ett års tid i någon större mekanisk verkstad, alternativt en bomulls- eller yllefabrik i Finland eller Sverige samt ytterligare tre år för praktik vid industriella inrättningar i andra länder. Sundell överlämnade ändå ansvaret för att bestämma storleken av understödet åt akademins konsortium. Donationsfondens räntemedel skulle i sin tur användas för att underhålla och utveckla den kemisk-tekniska fakulteten, med företräde åt de läroämnen som var viktiga för blivande direktörer och ingenjörer inom textilbranschen. Därutöver tillföll Sundells oljemålade tavlor, porträtt och böcker Stiftelsen för Åbo Akademi.

Åt Stiftelsen för C.G. Sundells sanatorium för folkskolebarn testamenterade Sundell 30 procent av sin förmögenhet. Dessa medel skulle användas i enlighet med de anvisningar som åtföljt Sundells tidigare donationer.

Tidningsnotis om den stundande bouppteckningen. Åbo Underrättelser 13.9.1924

Som en särskild fond kallad ”C.G. Sundells fond” tilldelade Sundell Föreningen för bispringande av Pauvres Honteux i Åbo åtta procent av sin förmögenhet. Detta var en institution i Åbo som värnade om tidigare välbeställda ståndspersoner som hamnat på obestånd. Under 1800-talet, men också ännu en bit in på 1900-talet, gjorde man ännu åtskillnad mellan ”vanliga” fattiga och sämre ställda med bakgrund från borgar- och överklassen. Pauvres Honteux i Åbo erbjöd alltså något bättre äldreboenden än de fattigstugor som annars stod till buds.

Ytterligare avsattes fyra procent av förmögenheten åt Stiftelsen för C.G Sundells sanatorium, att ”av dess styrelse förvalta såsom en särskild fond för utdelning åt behövande sjömän och fabriksarbetare i Åbo samt deras änkor och minderåriga barn.” Därutöver fick stiftelsen åtta procent till en stipendiefond för elever vid Industriskolan i Åbo. Slutligen testamenterade Sundell 10 000 mk (knappt 4 000 euro i dag) till Åbo skyddskår och 30 000 mk (drygt 11 000 euro i dag) åt Åbo idrottsvänner.¹³³

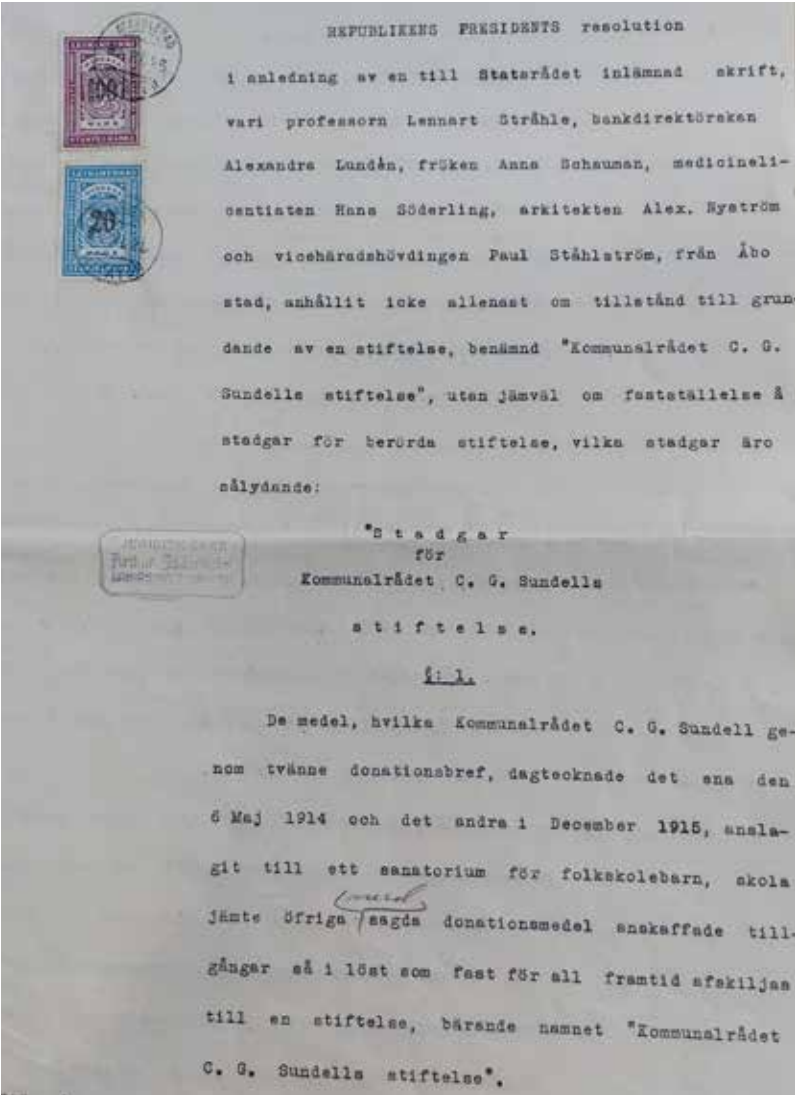
Sundells bakgrund framkommer tydligt i hans testamente. Genom sina donationer till utbildningen, såväl vid Åbo Akademi som Industri-skolan i Åbo, ville Sundell bereda en ny generation möjlighet att ta sig framåt i världen. Visionen om sanatoriet för folkskolebarn skulle bli ett mer beständigt arv av Sundells liv och tog ett stort steg gentemot konkretisering i och med Sundells testamente.

Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse

Kort efter Sundells död inledde Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse sin verksamhet, om än godkännandet av stiftelsens stadgar drog ut på tiden. Såsom tidigare nämnts hade folkskoledirektionen motsatt sig planerna på stiftelsens stadgar, något som försvårade processen med att grunda en stiftelse i sanatoriekommitténs ställe. Nu skulle kommitténs medlemmar ändå bli tvungna att klara sig på egen hand, utan hjälp från

sin donator, som dittills alltid varit villig att ge sina synpunkter på kommitténs verksamhet.

Paul Ståhlström hade redan innan Sundells död år 1923 gjort upp ett förslag till stadgar för en stiftelse som skulle bära namnet Kommunalarådet C.G. Sundells stiftelse. Bakgrunden till detta var att Sundell hade

Stiftelsens stadgar från 1925.

låt it berättat för kommittén att det alltid varit hans avsikt att en stiftelse skulle bildas för att fullfölja donationens syfte. Eftersom Sundell dessutom ämnade testamentera en stor del av sin förmögenhet till fonden såg han det som viktigt att kommittén skulle skrida till åtgärd för att bilda en stiftelse snarast möjligt.

Efter att Sundell själv fått en möjlighet att granska och ge sitt godkännande till stiftelsens stadgar sökte kommittén ännu utlåtande från stadsfullmäktige. Knappast hade man ändå kunnat ana att detta skulle ge upphov till en debatt gällande såväl kommitténs verksamhet som donationens syfte och ändamålsenlighet. Processen blev utdragen och slutfördes först efter Sundells död.

Någon särskilt lätt början fick stiftelsen således inte. Den 21 november 1924 höll styrelsen för sanatoriekommittén ett första möte efter donatorns bortgång. Strähle lät i ett tal till Sundells minne berätta om Sundells planer och det viktiga uppdrag som man nu hade fått i att skapa ett ”ovärderligt minnesmärke öfver den ädla människovännen, som trots att han genom sitt arbete kunde samla af denna verdens egodelar mera än de flesta, ej glömde sina medmänniskor”.

Folkskoledirektionen ifrågasätter donationen

Episoden med stadens folkskoledirektion är intressant ur flera synvinklar. Dels gällde detta syftet med donationen och kommitténs agerande, dels var detta ett tydligt exempel på det rådande språkklimatet i staden.

När stiftelsens stadgar skulle fastslås hade styrelsen sett det som nödvändigt att inhämta stadsfullmäktiges utlåtande, i och med att det var folkskoledirektionen som ansvarade för donationen. Sundell hade personligen godkänt förslaget till stadgar för stiftelsen den 1 mars 1924. Detta hade också stadens drätselkammare gjort. Den såg inte några problem i att donationsmedlen skulle överlämnas från drätselkammaren till den nya stiftelsen.

När detta kom till diskussion i stadsfullmäktige den 10 juni 1924 besvarade sig ändå folkskoledirektionens ordförande Armas Ensiö (1884–1956) över styrelsens sammansättning och ställde sig frågande till huruvida stadgarna kunde godkännas, då detta skulle få följden att en styrelse, som i övervägande grad besattes av svenskspråkiga, för all framtid fick bestämma över medel som var avsedda även för finskspråkiga barn. Detta var i Ensiös mening kränkande för finnarna och han krävde därför att ärendet skulle gå på remiss till drätselkammaren, vilket det också gjorde med rösterna 17 mot 11.

Ensiös förslag fick stor uppslutning, men det fanns också de som varnade för vad en remittering kunde få för följder. Harald von Hellens (1865–1928) framhöll att stadgarna på intet sätt hindrade valet av finskspråkiga till styrelsen, direktör Axel Allén (1876–1943) varnade för att detta kunde verka avskrämmande för framtida donationer: ”Ville man däremot söka åstadkomma, att donationerna i denna stad upphörde, hade man allt skäl att återremittera ärendet”. Likaså ansåg direktör Johannes Mikander (1891–1955) att parti- och språkpolitik inte fick inblandas i filantropiska och sociala frågor, medan bankdirektören Volter Köhler (1888–1962) framhöll att donatorns vilja borde beaktas och att en remittering vore omoraliskt och stötande gentemot Sundell.

Sundell hann emellertid dö innan ärendet åter togs upp till behandling. Det är möjligt att Sundell förutsett att något liknande kunde ske; möjligtvis med anledning av hur den Eschnerska donationen tidigare behandlats, och att detta fått Sundell att försöka påskynda processen att grunda en stiftelse. Carl Gustaf Eschner hade i sitt testamente donerat medel för att möjliggöra grundandet av ett frilansarett för stadens fattiga, men trots utförliga planer hade Eschners önskan inte kunnat förverkligas. De många vändningar som utgör frilansarettets historia och Eschners dröm har utförligt behandlats av Torbjörn Kevin i boken *Min oryggeliga vilja: om C.G. Eschner och en stiftelse*.¹³⁴

Att Sundell inte längre levde kan säkert delvis förklara det händelseförlopp som ägde rum i stadsfullmäktige under 1924 och 1925. Torsdagen den 25 september togs ärendet åter upp till diskussion. Ensiö upprepade sin tidigare framlagda syn i frågan. Därtill såg han det som märkligt att sanatoriekommittén, som var tillsatt av folkskoledirektionen, hade kunnat överta makten över stiftelsen utan bifall från stadsfullmäktige. Dagen efter lät pseudonymen Kaj-Kaj publicera ett inlägg i *Åbo Underrättelser* med rubriken ”När husbondeväldet blir ledfyrt för kommunalpolitiken”. Det lät berätta att den finska nationalismen hade tagit över diskussionen under stadsfullmäktiges möte.¹³⁵ Sundells donation hade gjorts till en språkfråga.

Ensiö ansåg att donationen på 200 000 mk var alltför liten och att denna inte skulle räcka till ett sanatorium. Därmed skulle donationen enbart orsaka kostnader för staden, något som också doktorn Tauno Kalima (1881–1951) såg som ett möjligt utfall. Kalima, som sade sig uttala sig i ärendet från sjukvårdssynpunkt, hävdade att Sundells donation enbart var ”en droppe i havet”. Staden hade dessutom egna planer på ett barnsanatorium i samband med det kommunala sjukhuset, och därför ansågs det inte lämpligt att staden skulle börja understöda en privat stiftelse.¹³⁶ Sanatoriet blev rentav en konkurrent till staden.¹³⁷

Hovrättsassessorn Karl Erikssons (1873–1962) och Alexander Nyströms goda ord till förmån för sanatoriekommitténs arbete hjälpte inte, även om de försökte förklara att det var en hederssak att respektera donatorns vilja. Därutöver betonades det hur styrelsen inte blandade språkpolitik i sin verksamhet. Axel Allén såg det också som viktigt att påpeka att donationen var betydligt större än 200 000 mk i och med den summa som Sundell därtill efterlämnat själva stiftelsen i sitt testamente.

Trots detta godkändes återigen Ensiös förslag att invänta ett nytt utlåtande från folkskoledirektionen med 21 röster mot 11. Vid direktionens sammanträde beslöts det att tillsätta en kommitté som skulle

förbereda ett uttalande. Till denna kommitté invaldes Ensiö, Harald von Hellens och Tekla Tuomola (1879–1953).¹³⁸

I ett brev till sanatoriekommittén, skrivet efter mötet, önskade Ensiö en rapport gällande Sundells avsikt med donationen och en kopia på donationsbrevet från den 1 december 1915, som påstods ha annullerat den tidigare donationen från 1914. Dessutom önskade Ensiö en utredning gällande kommitténs förehavanden, då han ansåg att denna hade börjat verka självständigt, oberoende av folkskoledirektionen.

Sundell hade nämligen inte tagit ställning till hur medlen skulle förvaltas, utan det var stadsfullmäktige som tagit emot donationen och sedan bestämt att medlen skulle förvaltas av drätselkammaren, medan folkskoledirektionen fått i uppgift att fullfölja donatorns önskemål. Folkskoledirektionen hade därefter tillsatt den kommitté som skulle se till att donationen verkställdes, men som inte hade erhållit särskilt vidsträckta befogenheter.

Vidare ansåg Ensiö fortsättningsvis att sanatoriekommitténs uppsättning var alltför svensksinnad, och att det fanns en risk för att ”ledningen av ifrågavarande sanatorium, vars patienter till största delen kommer att bestå av finska barn, bleve för all framtid lagd i händerna på svenskar”. Strähle skrev ett utförligt svar till Ensiö, men just denna fråga underlät sig Strähle att svara på, då den i hans mening inte hade något med stadgarna att göra. Strähle hade aldrig hört Sundell kommentera kommitténs språkliga uppsättning. Däremot hade Sundell vid ett flertal tillfällen yttrat oroande ord gällande farhågor om det ”partisplit och kif, som numera förekommer både inom riksdag, stadsrepresentationer och andra sammanslutningar”. Det var Ensiös utfall ett tydligt exempel på.

Gåvobrevet från 1915 fanns inte längre kvar hos vare sig Nyström eller Strähle. Det enda bevis som kommittén kunde uppvisa var det protokoll som hade förts den 26 februari 1915, där Alexandra Lundén framfört en hälsning från Sundell. Strähle ansåg ändå att avsikten var

mycket tydlig och att det inte gick att ifrågasätta donatorns önskemål samt lät vidare meddela att kommittén hade hört folkskoledirektionens åsikt i samtliga större ärenden, såsom införskaffandet av Kankare I och II.

Bakgrunden till bråket gick alltså att finna i Sundells ursprungliga donation från 1914. Den ursprungliga donationen på 100 000 mk hade getts till Åbo stad att användas för uppförande av ett sanatorium för folkskolebarn. I donationsbrevet gav Sundell till uppgift åt folkskoledirektionen, eller en av den tillsatt styrelse, att verkställa målen med donationen. Den här donationen utökades senare med ytterligare 100 000 mk, under förbehåll att arbetet med sanatoriet fortskred och att folkskolebarn skulle få plats på sanatoriet oberoende av modersmål. Dessutom hade Sundell gjort ett tillägg att den tillsatta styrelsen hade rätt att invälja nya medlemmar ifall någon styrelsemedlem skulle lämna sitt uppdrag.

Detta utvecklades i de nya stadgarna. I stadgarnas §3 slås det fast vilka som kan inväjas till styrelsen:

Stiftelsens angelägenheter handhållas av en styrelse bestående av sex ledamöter, hvilka väljas för tre år i sänder sålunda att två vid hvarje års utgång äro i tur att afgå. För ledamot, som afgår före utgången af den tid, för hvilken han blifvit vald, skall för den återstående tiden utses ny ledamot.

Till styrelseledamöter skola väljas personer, som gjort sig kända för insikt och erfarenhet om barns välfärd samt med nitälskan för allmänt väl förena sådana personliga egenskaper i öfrigt, hvilka borge för vilja och förmåga att vid handhållandet af uppdraget fullgöra stiftelsens ändamål.

Stiftelsens första styrelse består av de sex personer, som vid tiden för stiftelsens bildande höra till den komité, som är tillsatt att bringa donatorns förfoganden till verkställighet. Af dessa afgå efter lottning två vid utgången af det år, harunder stiftelsen bildas, samt två vid slutet af följande år, hvar på mandatet för de två återstående utgår ett år därefter.

Särskilt det sistnämnda såg Ensiö som problematiskt och något som i hans mening gett kommittén ett oproportionerligt stort ansvar, dels då kommittén enligt Ensiö var alltför svensksinnad, dels eftersom övervakningen av kommitténs arbete hade försvårats. Det var trots allt stadsfullmäktige som årligen beslöt om beviljandet av ansvarsfrihet till styrelsen för sanatoriekommittén. Eftersom sanatoriet hade betydelse för Åbo stad hade det setts som nödvändigt att stadens revisorer årligen granskade stiftelsens räkenskaper.¹³⁹

Det enda som i Ensiös mening talade för att stiftelsen skulle ges ansvaret för donationsmedlen var att medlen inte ansågs tillräckliga för driften av ett sanatorium. Under rådande omständigheter fanns det en risk att staden skulle behöva komma emellan och bidra till skötseln, om inte hela ansvaret överfördes till en stiftelse.

Genom sina tilltag lyckades Ensiö förhålla godkännandet av stiftelsens stadgar i mer än ett års tid, men någon förändring av stadgarna fick han inte igenom, trots ihärdiga försök. Bland annat hade Ensiö önskat ett tillägg till stadgarna om att det alltid skulle finnas två finsksinnade personer i styrelsen, något som skulle beaktas vid tillsättningen av nya styrelsemedlemmar. Till slut var det ändå Volter Köhlers förslag, om att godkänna stadgarna utan ändringar, som godkändes.¹⁴⁰ Ensiö var förstas missnöjd då stadens svenskspråkiga än en gång inte velat hörsamma de finskspråkigas farhågor.

Det skulle ändå ännu dröja till slutet av 1925 innan stiftelsen kunde påbörja sin verksamhet. Den 14 november 1925 stadfäste Finlands president stiftelsens stadgar genom en resolution och en månad senare godkände Åbofullmäktige slutligen drätselkammarens förslag att överlämna donationsmedlen till stiftelsen. Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse kunde därmed hålla sitt konstituerande möte den 16 december 1925.

Under tiden fram till detta hade den tidigare sanatoriekommittén fortsatt sin verksamhet, som nu övertogs av den nya stiftelsen. Det fanns

ändå en tydlig kontinuitet från sanatoriekommittén i och med att medlemmarna var desamma och att ordförandeskapet även i stiftelsen innehades av Lennart Strähle.

Styrelsens verksamhet

I den första styrelsen satt förutom Strähle även Alexander Nyström, Paul Ståhlström, Hans Söderling, Alexandra Lundén och Anna Schauman. Alla besatt kunskap som ansågs viktig för att sköta stiftelsen samt för strävan att uppfylla donatorns önskemål. Under stiftelsens konstituerande möte i Åbo den 16 december 1925 beslöt styrelsen att stiftelsens första verksamhetsår skulle omfatta 1925 års slut samt året 1926.

Under årens gång skulle flertalet medlemmar bytas ut. Alexander Nyström dog 1926, i en ålder av 56 år, och ersattes av byggmästaren Karl Ludvig Fremling. År 1928 avgick Anna Schauman på egen begäran, samtidigt som styrelsen blev en medlem fattigare då Fremling avled.

År 1929 förlorade stiftelsen såväl Lennart Strähle som Alexandra Lundén. Schauman, Strähle och Lundén hade samtliga suttit med i planeringen av sanatoriet sedan Sundells första donation 1914 och deras

Första styrelsen 1925–1926

Lennart Strähle (1863–1929), ordförande

Alexander Nyström (1869–1926)

Paul Ståhlström (1887–1973), sekreterare, kamrer och kassaförvaltare

Hans Söderling (1877–1933), viceordförande

Alexandra Lundén (1862–1929)

Anna Schauman (1859–1928)

bortgång innebar en stor förlust för stiftelsen. I deras ställe invaldes Ingrid Mennander, Martha Gadolin och Otto Rohde. Andra nya medlemmar i styrelsen var Hugo Blomqvist och Allan Möller. Möller ersatte Rohde, som kort efter sin utnämning bett om befrielse från sitt styrelseuppdrag. Av de ursprungliga medlemmarna var således bara Hans Söderling och Paul Ståhlström kvar efter 1929.

Här är det värt att stanna upp vid Paul Ståhlström. Ståhlström är nämligen den av stiftelsens medlemmar som har suttit längst på sin post. Han hade inte varit med från allra första början, men hade i ett tidigt skede blivit invald i den ursprungliga sanatoriekommittén och funnits med alltsedan Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse fick sin start 1925.

Ståhlström föddes i Åbo 1887 och blev student 1906. Han riktade in sig på en juridisk karriär och blev vicehäradshövding 1913. Förutom att han satt med i styrelsen för Sundells stiftelse var han Sveriges vicekonsul och viceordförande för Pargas Kalkberg, för vilket Sundell dessutom varit revisor. Det är därmed troligt att Sundell och Ståhlström kände varandra och att detta är en av anledningarna till att Ståhlström senare skulle bli invald som medlem i sanatoriekommittén.

Ståhlström verkade länge som stiftelsens sekreterare, kamrer och kassaförvaltare, vilket senare skulle ges beteckningen ombudsman, men han var också viceordförande för styrelsen åren 1962–1964, varefter han begärde avsked.

Svårigheter att förverkliga Sundells vision

Stiftelsens årsberättelser från 1920-talet ger inga större förhoppningar om att planerna på ett sanatorium kunde förverkligas inom en nära framtid:

Emedan stiftelsens tillgångar ännu icke äro tillräckliga för realiserandet af det i stadgarna afsedda sanatorieföretaget har stiftelsens verksamhet under det förgångna året icke kunnat inriktas på dess egentliga ändamål,

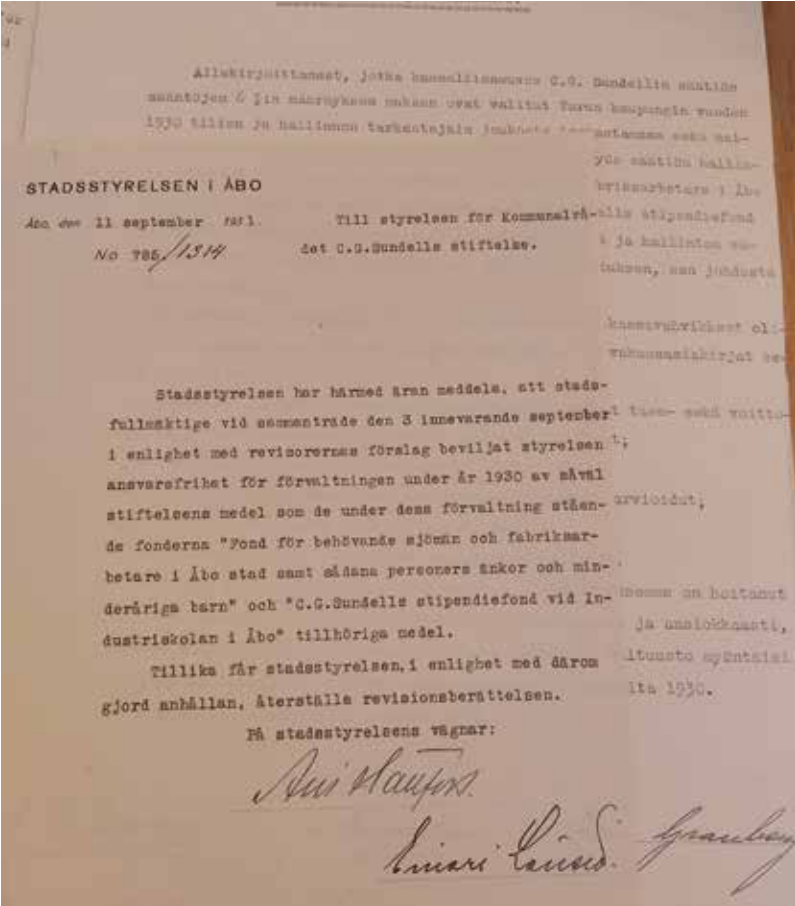
nämligen sanatorievård åt folkskolebarn. Genom räntans läggande till kapitalet måste stiftelsens tillgångar ännu ett antal år förkofras innan denna verksamhet kan påbörjas.

Ovanstående utdrag är hämtat från stiftelsens verksamhetsberättelse 1927, men samma fras återupprepas mer eller mindre ordagrant under de följande verksamhetsåren. Stiftelsens verksamhet kunde alltså på grund av brist på tillgångar inte förverkliga sitt egentliga ändamål.

I stället fokuserade styrelsen på den tomt som tidigare hade inköpts i Kärsämäki. Skogen gallrades och ett större område torrlades i väntan på att ett sanatorium skulle resa sig på området, medan de byggnader som redan fanns på området genomgick reparationer. I och med att stiftelsen inte hade behov av byggnaderna var dessa utarrenderade till Albert Kaulén, som såg till att området hölls i skick, samt därefter åt hans änka Martta Kaulén.

Förutom sanatoriet hade stiftelsen också två andra fonder att förvalta: C.G. Sundells stipendiefond för elever vid Industriskolan i Åbo, som 1928 hade en kapitalbehållning på 559 000 mk (knappt 200 000 euro i dag), och Fonden för behövande sjömän och fabriksarbetare i Åbo samt sådana personers änkor och minderåriga barn, vars kapitalbehållning var 278 000 mk år 1928 (knappt 100 000 euro i dag). Ur den förstnämnda fonden delades det årligen ut stipendier åt svensk- och finskspråkiga elever vid Industriskolan i Åbo. I mån av möjlighet skulle stipendiesumman fördelas jämnt mellan språkgrupperna.¹⁴¹

Vid stiftelsens årsmöte 1929 uppgick samtliga fonders värde till 3 608 000 mk (motsvarande cirka 1,4 miljoner euro i dag). Detta årsmöte var speciellt i och med att Lennart Strähle hade dött under året. I Strähles ställe invaldes doktorn Otto Rohde till styrelsen och som dess ordförande. Strähle hade suttit med i stiftelsen alltsedan dess grundande och hade obevekligt försökt arbeta enligt Sundells önskemål.¹⁴²

Brev från stadsstyrelsen, daterat den 11 september 1931, som beviljar styrelsen för Kommunrådet C.G. Sundells stiftelse ansvarsfrihet för år 1930. Detta var något som hade fastslagist enligt stiftelsens ursprungliga stadgar §6 och som var gällande fram till att stiftelsen fick en ny stadga 1968.

Rohde blev som tidigare nämnts inte särskilt långvarig på sin post och i hans ställe valdes Hans Söderling till ordförande. Söderling verkade därefter som ordförande fram till sin död 1933, vartefter Allan Möller tog över ordförandeskapet, vilket han höll fram till 1950.

Sanatoriet tog inga större steg gentemot förverkligande under 1930-talet, men 1932 fick stiftelsen godkännande om att införas i stiftelseregistret. I övrigt fortsatte styrelsens verksamhet som tidigare år med

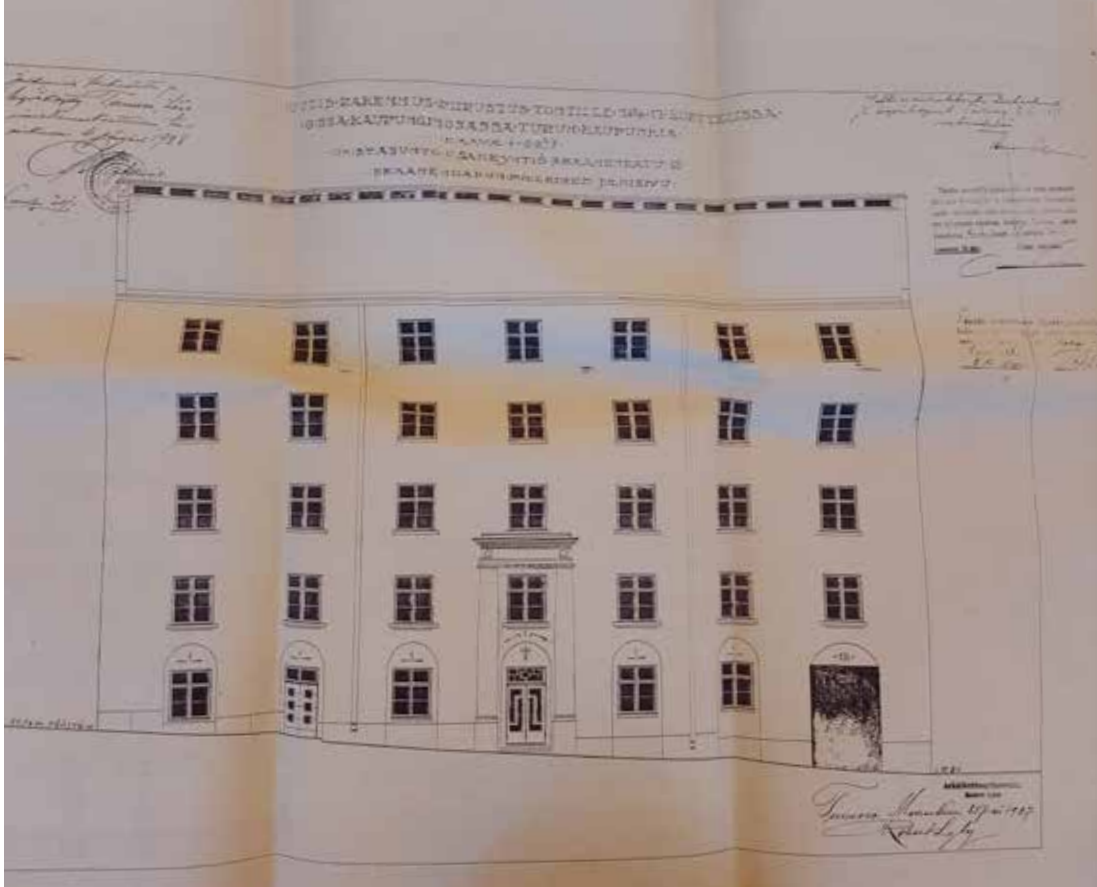
utdelningar av stipendier ur C.G. Sundells stipendiefond vid Industri-skolan i Åbo samt fonden för behövande sjömän och fabriksarbetare i Åbo samt sådana personers änkor och minderåriga barn.

Köpet av Brahegatan 18b

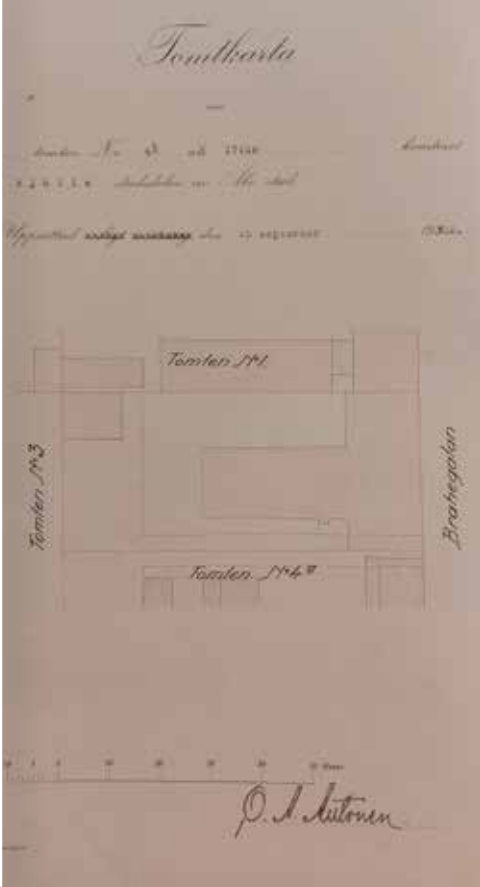
Att planerna på ett sanatorium inte kunde förverkligas märks också av i verksamhetsberättelserna som redan mot 1930-talets mitt blir mindre utförliga. Det är endast Allan Möllers och Paul Ståhlströms namn som figurerar, vilket ger en känsla av att verksamheten mer eller mindre gick på rutin.

Fonderna hade en god avkastning, men tillgångarna ansågs fortsättningsvis inte tillräckliga för att förverkliga planerna på ett sanatorium. I stället såg styrelsen det som nödvändigt att placera en del av sina tillgångar i fastigheter. År 1937 tog styrelsen därför initiativ till att inköpa hela aktiestocken i Uusi Asunto Osakeyhtiö Braahenkatu 18, som ägde fastigheten på Brahegatan 18 i Åbo. Detta innebar ett nytt kapitel för stiftelsen. Tomtens areal var 2 061 m² och bebyggd med ett stenhus, som fortsättningsvis står kvar i skrivande stund, samt en smedja som omgjordes till fyra garage år 1956. Huset bestod till största delen av mindre lägenheter, men de flesta av dessa hade egna badrum och var försedda med såväl toalett som värme- och varmvattenledningar. Byggnaderna var brandförsäkrade till ett värde av 6 275 000 mk (drygt 2,6 miljoner euro i dag) och köpepriset för den fulla aktiestocken uppgick till 4 250 000 mk (knappt 1,8 miljoner euro i dag).

Efter köpet innehade Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse 3 280 aktier i bolaget, C.G. Sundells stipendiefond vid Industriskolan i Åbo 480 aktier och Fonden för behövande sjömän och fabriksarbetare samt sådana personers änkor och barn 240 aktier. Stiftelsen innehade alltså för egen del och som förvaltare av de två fonderna samtliga aktier i husbolaget.

Ritning av huset på Brahegatan och tomtkarta.

I och med att alla aktier innehades av en enda juridisk person beslöt styrelsen 1944 att upplösa bolaget och överta hela egendomen i stiftelsens egen förvaltning. Samtidigt förband sig stiftelsen att överta det upplösta bolagets alla skulder och den 27 december 1944 beviljades stiftelsen lagfart på fastigheten.

Köpet av fastigheten på Brahegatan 18 innebar att stiftelsen fick ett flertal hyresgäster att ombesörja och stiftelsen såg det som nödvändigt att anställa en disponent att överse bolaget. Med detta tillkom både inkomster från hyra och underhållskostnader. Särskilt märkbart blev detta under krigsåren då utgifterna för bränslepriserna steg och fastigheten rentav medförde förlust. År 1946 uppgick inkomsten för hyror till 813 861 mark och 50 penni (drygt 73 000 euro i dag), medan utgifterna stigit till 959 594 mark och 65 penni (drygt 86 000 euro i dag). Förlusten blev därmed 146 733 mark och 15 penni (cirka 13 000 euro). Dessutom hade

Disponenter på Brahegatan 18b

Nikolaj Saarinen 1939–1980

Hans-Erik Krokfors, 1980–2012

Kai Johansson, 2012–

stiftelsen påförts en förmögenhetsskatt med anledning av övertagandet av fastigheten. Stiftelsen hade skickat in besvär om detta till Högsta förvaltningsdomstolen, men ärendets behandling drog ut på tiden.

På grund av detta kunde inga stipendier delas ut från de fonder som stiftelsen översåg år 1947, då båda av dessa gjorde förlust. Industriskolan uppvisade en förlust på 5 264 mark och 14 penni (cirka 470 euro i dag) och fonden för behövande sjömän på 3 604 mark och 57 penni (cirka 320 euro i dag). Högsta förvaltningsdomstolens beslut kom först den 13 april 1949, men stiftelsens besvär förkastades. Någon ändring i beskattningen var alltså inte att vänta.

Fastigheten på Brahegatan 18 var inledningsvis ingen större framgångssaga för stiftelsen och det blev många svåra år genast efter krigsslutet. Trots de höjda utgifterna var en höjning av hyresavgifterna inte aktuell, eller ens tillåten. Detta blev möjligt först 1949 då hyrorna höjdes med 35 %. Men på grund av att stiftelsen lät installera en ny värmeledningsspanna gjorde man ändå förlust.

År 1950 visade bokslutet för fastigheten på Brahegatan 18 äntligen positiva siffror, men överskottet på 90 102 mk (4 000 euro i dag) var en ringa avkastning på det kapital som stiftelsen hade investerat genom åren. Det positiva bokslutet var också ett undantag, då utgifterna följande år igen var betydligt högre än inkomsterna. Under 50-talet installerade

husbolaget en ny septiktank och eldningspanna. Därutöver förnyades en del av husets vatten- och avloppsledningar, samtidigt som det utfördes reparationer på tak och stuprännor.

Först 1955 hade husbolagets ekonomi återhämtat sig till den grad att det, efter ett längre uppehåll, återigen var möjligt att utdela stipendier åt fyra elever vid Tekniska läroanstalten i Åbo samt understöda fyra personer på Åbo stads äldreboenden.

Stiftelsen har därefter fortsatt sina fastighetsköp. År 1970 köptes ytterligare fem aktielägenheter, två i Asunto Oy Salita på Nylandsgatan i Åbo och tre i Asunto Oy Carenia på Köpmansgatan i Åbo.

Fastigheten på Brahegatan 18b ägs fortsättningsvis av stiftelsen och inhyser 52 lägenheter av olika storlekar, vilka hyrs ut av stiftelsen.

Industriskolan i Åbo

Kriget påverkade också utdelningen av stipendier åt elever vid Industriskolan i Åbo, från och med 1943 Tekniska skolan i Åbo (fi. Turun teknillinen oppilaitos), som var verksam fram till 2001. År 1939 hade flera av skolans elever inkallats till reservistövningar, varpå utbetalningen av stipendier sköts upp. Skolan blev tvungen att helt inställa sin verksamhet och undervisningen fortsatte först hösten 1941. Av de som tidigare tilldelats stipendier återupptog 11 av de svenskspråkiga och 11 av de finskspråkiga då sina studier.

Förutom kriget kom även tolkningen av Sundells donation till förmån för Industriskolan i Åbo att orsaka vissa problem under efterkrigstiden. Bland annat fanns en motsägelsefull stipulation i Sundells testamente, att räntemedlen såsom ”ett eller flera stipendier kunde ges åt svenska eller finska talande”. Sundell hade tänkt sig att det vore möjligt att något år ge enbart ett större stipendium åt en elev, men att detta i sådana fall skulle utjämnas följande år, så att stipendiemedlen i slutändan delades jämt mellan elever ur vardera språkgruppen.

Industriskolan i Åbo. Korsningen av Klostergatan och Smedsgatan. Wikimedia Commons

Bakom Sundells önskemål låg utvecklingen vid borgarskolan i Brahestad, som vid tiden då Sundell uppgjorde sitt testamente hade diskuterats flitigt i den svenskspråkiga tidningspressen. Förfinskningsen av skolan i Brahestad sågs som ett oroväckande exempel på hur det kunde gå även i Åbo, där svenskan hade börjat förlora sin tidigare ställning. Att både svensk- och finskspråkiga kunde söka detta stipendium blev därmed ett krav från Sundell. Därför önskade Sundell att beslutanderätten även gällande stipendiet till industriskolan skulle ligga hos styrelsen för sanatoriet, som han var säker på att skulle utföra uppdraget oberoende av politiska inflytelser.

Sundell försökte stå över alla språk- och partigräl och betonade gärna sin härkomst i den svenska allmogeklassen. Han hade fått kämpa för sin skolgång och kände därmed sympati för ungdomar från finskspråkiga hem som önskade komma framåt i världen.

Sundell fick ändå fel på en punkt. På grund av skolans geografiska

placering i Åbo, på gränsen mellan det finska och svenska, trodde Sundell att bägge språkgrupperna alltid skulle finnas representerade i skolan. År 1966 lades dock den svenska avdelningen vid den dåvarande Tekniska skolan ner. Stiftelsen kunde därmed inte längre inskränka sig till elever från Åbo, och började utreda möjligheten för studerande från motsvarande skolor i andra städer att söka det här stipendiet, så att man kunde nå även svenskspråkiga.

Den svenska avdelningens indragning var problematisk, men ansågs inte utgöra något hinder för att också i framtiden utdela stipendiet, förutsatt att också svenskspråkiga elever med teknisk utbildning, oavsett om utbildningen gick på svenska eller finska, kunde söka och tilldelas stipendiet. Redan 1926 hade stiftelsen kontaktat Gustav Tenlén, som varit närvarande då Sundells testamente undertecknades, med frågan hur Sundells testamente skulle tolkas på den här punkten, framför allt huruvida det var möjligt att frångå kravet på att stipendiet skulle tillfalla en eller flera elever vid Industriskolan i Åbo. Tenlén hade i sitt svar till stiftelsen meddelat att han inte såg några hinder för detta, förutsatt att stipendiet tillföll bägge språkgrupperna likvärdigt. Detta var med andra ord ett scenario som stiftelsen varit förberedd på.

Efter att den svenska avdelningen slutligen drogs in 1966 föll det således på Hans Saxén, som var styrelsens ombudsman, att utreda hur stort antal svenskspråkiga som fanns inskrivna vid de tekniska skolorna i Helsingfors, Vasa och Mariehamn, och om stipendiet möjligen kunde utdelas åt elever vid dessa skolor. Redan 1969 kunde stiftelsen på så sätt understöda två svenskspråkiga elever vid Ålands tekniska skola, två vid Tekniska skolan i Helsingfors och två vid Vasa tekniska skola.

Numera, i skrivande stund, sker ingen utdelning från denna fond eller fonden för behövande sjömän och fabriksarbetare i Åbo samt sådana personers änkor och minderåriga barn, men de nämns fortsättningsvis i stiftelsens verksamhet.

VIRKOJA HAETTAVANA

Kommunالرأءء C. G. Sundell'in Sääءiö julistaa haettavaksi

LÄÄKINTÄVOIMISTELIJAN TOIMEN

30 päivän kuluessa allamainitusta päivämäärästä lukien. Lääkintävoimistelijan työ tulee käsittämään TURUN YLIOPISTOLLISEN KESKUS-SAIRAALAN LASTENKLINIKALLA nivelreumaa sairastavien lasten kuntoutuksen ja jälkihoidon lasten reumapoliklinikan yhteydessä. Palkkaluokka A 17. Toimeen valittavalta vaaditaan lääkärintodistus, todistukset suoritetusta tuberkuloositarkastuksesta sekä voimassaolevasta isorokkorokotuksesta. Tarkempia tietoja saa puh. 335 500/apul. ylilääk. Anna-Liisa Laaksonen. Hakemukset pyydetään lähettämään osoitteella: Kommunالرأءء C. G. Sundells Stiftelse, Turun Säästöpankki, Linnankatu 18, Turku.

Till den reumapoliklinik som styrelsen bestämde sig för att understöda 1968 söktes en heltidsanställd sjukgymnast. Stiftelsens annons i Uusi Suomi, 27.10.1968.

stiftelsen ges möjlighet att utöva verksamhet genom att bereda barn kostnadsfri sjukvård. Stadgeändringen insändes till justitieministeriet vid årets slut 1967 och stadfästes den 11 januari 1968. I enlighet med §2 i de nya stadgarna kunde stiftelsen bereda barn kostnadsfri sjukvård. Under året understödde stiftelsen såväl sjukhus som inrättningar samt enskilda personer med understöd:

§2 Stiftelsens ändamål är att bereda barn, företrädesvis från Åbo, kostnadsfri sjukvård.

Stiftelsen förverkligar sitt ändamål genom att då behov föreligger utgiva understöd för barns sjukvård och erlägga avgifterna för deras vårdplatser samt möjliggöra inrättandet eller upprätthållande av sådana platser.

Stadgeändringarna gjorde det möjligt för stiftelsen att bredda sin verksamhet och ett av de första projekten som stiftelsen understödde var

ett forskningsprojekt kring barnreumatism som bedrevs av professorn Tuomas Peltonen (1924–2009), överläkare på barnkliniken vid Åbo universitetscentralsjukhus,¹⁴³ samt upprättandet av en reumapoliklinik för barn vid centralsjukhuset under Anna-Liisa Mäkeläs ledning (f. Laaksonen, fram till 1975).

Dessutom understödde stiftelsen anställandet av en sjukgymnast till barnkliniken¹⁴⁴ (se annonsen till vänster) och finansierade anskaffandet av utrustning för polikliniken. De medel som stiftelsen dittills enbart hade förvaltat kunde i och med stadgeändringen äntligen användas. Även om detta innebar att planerna på ett sanatorium gavs upp var den nya stadgeändringen på flera sätt helt i enlighet med Sundells ursprungliga önskan. Viktigast var det att medlen nu äntligen kunde göra nytta.

Stadgeändringarna hade diskuterats på ett styrelsesammanträde den 5 juni 1967. Styrelsen bestod då av Vidar Bäckström (ordförande), Georg Manns, Hans Saxén, John Lagström, Ulf Liljeström och Otto Bergström. I en bilaga till protokollet framkommer orsaken till stadgeändringen.

Stiftelsens tillgångar uppgick 1966 till 457 615 mk (motsvarande knappt 900 000 euro i dag), men till detta skulle också räknas värdet av fastigheten på Brahegatan 18. Trots detta var det uppenbart att det inte skulle vara möjligt att förverkliga planerna på ett sanatorium. Sundell hade nämligen inte enbart önskat att stiftelsen skulle uppföra sanatoriet, utan även underhålla det och bereda barn kostnadsfri vård. Även om stiftelsens förmögenhet årligen ökade med cirka 15 % stod det klart att ett sanatorium inte skulle kunna uppföras och drivas inom en överskådlig framtid.

Behovet av tuberkulosvård var inte heller längre särskilt aktuellt i Åbo under 1960-talet. Dessutom hade tomten och lägenheterna Kankare I och II, på fem hektar, blivit olämpliga för ett sanatorium efter att tomten delats itu med anledning av den nya omfartsvägen. I protokollet står det att ”en ändring av stadgarna synes av ovan anförda skäl

absolut nödvändig å det att stiftelsen inom en rimlig framtid skall kunna utöva verksamhet”.

I stället skulle stiftelsen i överensstämmelse med donatorns intentioner ”inrätta och upprätthålla vård- och sjukplatser åt sådana barn, som finnes vara i behov därav”. Från de gamla stadgarna ströks punkterna c, e och f som onödiga från §5, i och med att dessa rörde driften av sanatoriet. Därutöver föreslogs det att styrelsen endast en gång om året skulle granska stiftelsens värdepapper och andra handlingar. Dittills hade detta skett två gånger årligen, varav det ena tillfället sammanföll med den av stadens revisorer förrättade granskningen, vilken nu ansågs onödig.

Värdet på Kankare I och II hade sjunkit märkbart efter vägbygget och området var för övrigt föremål för en stadsplanering, där tomten på Kankare I enligt förslaget skulle bli en industritomt. En överlåtelse skulle alltså bli aktuell i något skede. År 1977 fördes underhandlingar om att sälja Kankare I. Förhandlingarna fördes med Keskusosuusliike Hankkija och i december samma år hade stiftelsen godkänt ett preliminärt förslag till köpebrev. Följande år såldes tomten för 600 000 mk (drygt 400 000 euro i dag), och 1982 såldes den resterande delen av lägenheten för en summa på 650 000 mk (knappt 300 000 euro i dag). Stiftelsen åtog sig att skaffa en ny bostad åt makarna Pellonperä och som tur var blev en enrummare ledig i fastigheten på Brahegatan 18 innan årets slut.

Nya möjligheter

Mycket har hänt sedan 1914 då sanatoriekommittén inledde sin verksamhet. Sedan 1968 har det skett ytterligare en stadgeändring 1997 och redan 1976 upphörde man med den särskilda bokföringen för de olika fonderna. Dessutom har samarbetet med de andra Åbobaserade stiftelserna Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet och Johanna och G. A. Petrelius stiftelse utökats.

Sedan början av 2020 verkar de tre stiftelserna i huset på Kaskisgatan 15 A. Den Eschnerska stiftelsen införskaffade fastigheten 2007, men att renovera huset var ingen självklarhet just då. Huset hade fått förfalla under en längre tid och det var framför allt läget invid Åbolands sjukhus som intresserade stiftelsen. Efter debatter i stadens tidningar och diskussioner på ett flertal plan gällande fastighetens vara eller icke vara beslöts det till slut att fastigheten mot gatan skulle bevaras och saneras.¹⁴⁵

Kapitalet växer

Sundells ursprungliga donation på 100 000 mk från 1914 har under årens lopp fått växa till sig. En av anledningarna till detta är förstås att väntetiden för förverkligandet av Sundells vilja blev längre än förväntat. I inledningen var siktet ändå stadigt satt på uppförandet av ett sanatorium, något som blev tydligt med inköpet av tomten i Käsämäki och Sundells andra donation till förmån för sanatoriet 1920.

Efter Sundells död 1924 fick den nyblivna stiftelsen en behövlig tillförsel av kapital, då Sundell i sitt testamente hade donerat 2 310 000 mk (923 770 euro i dag), varav till stiftelsens egen del tillföll 1 650 000 mk. Resterande medel tillföll de två fonder som Sundell önskade att stiftelsen skulle ansvara för.

Den första utdelningen ur Fonden för behövande sjömän och fabriksarbetare i Åbo samt sådana personers änkor och minderåriga barn delades ut 1928. Samma år delade stiftelsen också för första gången ut stipendier åt studerande vid stadens industriskola. Utdelningen uppgick totalt till 57 900 mk (21 971 euro i dag). Under de följande 20 åren utdelades i medeltal omkring 50 000 mk ur de två fonderna. Som det tidigare redogjorts för fick krigsåren till följd att utdelningarna till industriskolan upphörde för några år, och mellan 1947 och 1954 skedde ingen utdelning ur någondera av fonderna på grund av kärva ekonomiska år.

Stöd till förmån för barns sjukvård

1960-talet kan med rätta sägas utgöra en brytningstid för stiftelsen. Efter stadgeändringen 1968 kunde stiftelsen börja utdela konkreta stöd till förmån för barns sjukvård. År 1968 uppgick stiftelsens tillgångar till 635 000 mk (drygt 1 157 360 euro i dag). I stöd utdelade man totalt 17 298 mk (31 527 euro i dag), varav det största understödet tillföll Åbo universitet och uppförandet av en reumapoliklinik för barn. Detta skedde i enlighet med § 2 i stiftelsens nya stadgar.

År 1976 uppgick stiftelsens tillgångar till 1 miljon mk (860 475 euro i dag). På 1970-talet inleddes ett samarbete även med Folkhälsan och i medeltal delade stiftelsen ut 85 000 mk i understöd för olika ändamål mellan 1970 och 1979. Naturligtvis fortgick utdelningen ur stiftelsens två fonder som funnits med från starten.

Under 1980-talet uppnådde stiftelsen nya höjder. 1980–1990 delade stiftelsen i medeltal ut 250 000 mk per år. Bland de återkommande understödsomtagarna hittas fortfarande Folkhälsan och Åbo universitets reumapoliklinik, där stiftelsen från och med 1989 tog över ansvaret för avlöningen av poliklinikens fysioterapeut. Stödet för detta uppgick årligen till cirka 135 000 mk och fortgick ännu under början av 00-talet.

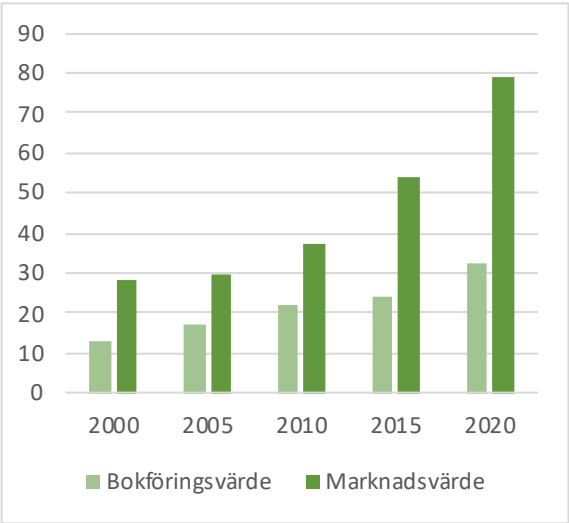
År 2000 uppgick tillgångarna enligt bokföringsvärdet till just under 50 miljoner mark (drygt 12,7 miljoner euro i dag) och utdelningen till 827 500 mk (213 000 euro i dag). Enligt marknadsvärdet uppgick stiftelsens tillgångar samma år till 110 900 000 mk (28 534 827 euro i dag). Om vi därefter ser på kapitalets tillväxt med intervaller om fem år från och med 2000 får vi en ganska så bra bild av stiftelsens utveckling.

Tillväxten har varit stadigt på uppåtgående och 2005 uppgick tillgångarna till 12 miljoner euro, som stöd utdelades 327 214 euro. År 2010 låg förmögenheten på 16,5 miljoner och 2015 närmade sig summan 20 miljoner. Utdelningen för dessa två år var 420 443 respektive 741 921 euro.

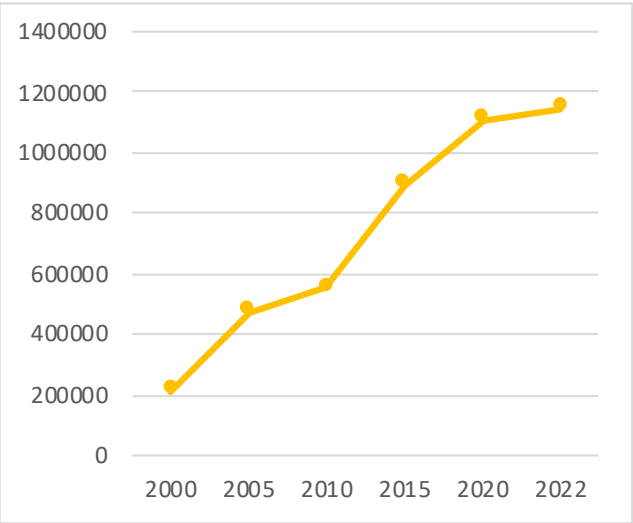
I takt med att förmögenheten har ökat har också utdelningen av stöd för olika ändamål kunnat utökas. År 2024 uppgick förmögenheten till 39,6 miljoner euro och stöden har de senaste åren stigit över miljonstrecket. Allt som allt delade stiftelsen ut 1,1 miljoner euro under 2022, 1 miljon under 2023 och 1 miljon under 2024. Under en 20-årsperiod har tillgångarna trefaldigats. Om marknadsvärdet därutöver tas i beaktande uppgick stiftelsens tillgångar till 73 miljoner euro 2024.

	Tillgångar	Marknadsvärde	Utdelning
2000	12,7 milj.	28,5 milj.	212 917 euro
2005	17,4 milj.	30 milj.	471 386 euro
2010	21,7 milj.	37 milj.	551 223 euro
2015	23,9 milj.	54 milj.	893 654 euro
2020	32,2 milj.	79 milj.	1 107 950 euro

Siffrorna är justerade för penningvärdets förändring.

Tillgångar i miljoner euro.

Utdelning i euro.

Åbolands sjukhus

Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse har fått tackla ett flertal svårigheter under årens lopp, men stiftelsens styrelsemedlemmar har manövrerat dessa utmaningar med bravur och har på så sätt lyckats förvalta Sundells donation in i modern tid. Mycket kan detta tillskrivas den erfarenhet som kommit av att flera styrelsemedlemmar suttit länge på sina poster. Det har funnits en tydlig kontinuitet, samtidigt som man tagit in nya krafter vid behov, och där såväl nyare som äldre medlemmar har sett vikten av att utveckla och anpassa sig efter tidens krav.

Behovet av motsvarande institutioner har på intet sätt heller minskat sedan 1914. Här talar det i skrivande stund aktuella projektet för en tvåspråkig vårdcentral vid Åbolands sjukhus för sig själv. Även om detta projekt i skrivande stund befinner sig i startgroparna vilar dessa planer på samma värdegrund som Sundells donation från 1914 och är knappast något som han hade motsatt sig.

Under våren 2023 inledde Varha (Egentliga Finlands välfärdsområde) förhandlingar med Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet och Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse gällande en totalrenovering samt tillbyggnad av Åbolands sjukhus, med avsikt att uppföra en tvåspråkig vårdcentral.¹⁴⁶

Frågan om en tvåspråkig hälsocentral i nuvarande Åbolands sjukhus hade diskuterats från och till under årens gång, men nu fanns det en konkret förhoppning om att Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet skulle köpa Åbolands sjukhus, och att Egentliga Finlands välfärdsområde sedan skulle få möjlighet att hyra in sig i lokalerna. På så sätt skulle den svenska vården i Åboland också i framtiden kunna säkras. Sjukhuset hade nämligen kommit till sitt livs ände och det fanns ett beslut från 2021 att avstå från användningen av Åbolands sjukhus före 2025.

Det behöver knappast sägas att ett liknande projekt kommer med en hel del utmaningar, men där de två stiftelserna har tagit sikte på en

De tre stiftelserna har sin hemsvist i trähuset på Kaskigatan 15 A. Till höger ses en del av Åbolands sjukhus. Författarens foto

lösning som ska fungera i flera år framöver. En av de största utmaningarna är fastigheten i sig. Åbolands sjukhus är ritat av Erik Bryggman (1891–1955), och skyddat av Museiverket, något som måste tas i beaktande vid renoveringen.

Att detta projekt ska kunna ros igenom har ändå Henrik Karlsson, vd för Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet hela tiden gett sken av. En bidragande faktor är att stiftelsen redan från tidigare haft planer på uppförandet av ett tryggt boendekoncept på de av stiftelsen ägda tomterna invid Åbolands sjukhus. Förverkligandet av detta projekt, som ska stå klart i slutet av 2027, genomförs av fastighetsbolaget Kaskia som är ett dotterbolag till Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet.

Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet har dessutom under en längre tid visat beredskap att utveckla och vid behov även gå in som ägare till fastigheten Åbolands sjukhus för att garantera den tvåspråkiga vårdverksamheten på Kaskisbacken. Här har också Kommunalrådet C.G.

Sundells stiftelse spelat en viktig roll, då styrelserna för de två stiftelserna, i väntan på Varhas beslut, gjort upp planer på grundandet av ett nytt fastighetsbolag för Åbolands sjukhus, i vilken Stiftelsen Eschenerska Frilasarettet skulle äga 75 % och Komunalrådet C.G. Sundells stiftelse resterande 25 %.¹⁴⁷

Hösten 2024 började verksamheten flytta ut ur Åbolands sjukhus i väntan på byggstart 2025. Andra förberedande steg togs redan den 1 mars 2024 då Jukka Sjösten valdes till verkställande direktör för det under bildning varande bolaget och för Kaskia.¹⁴⁸ Till planerna för renoveringen och utvidgningen hör bland annat en helt ny flygel på drygt 2 000 våningskvadratmeter på innergården till Åbolands sjukhus, medan Varha har förbundit sig att hyra fastigheten i 23 år. Förhoppningen är att den tvåspråkiga vårdcentralen ska stå klar 2027.

Med sin ursprungliga donation ville Sundell uppföra och inreda ett sanatorium för folkskolebarn företrädesvis från Åbo kommun. Och även om det i våra dagar inte längre finns något behov av ett sanatorium, finns det fortsättningsvis ett behov av att se till att våra barn också i framtiden får tillgång till den vård de behöver. Med alla de svängar som sanatorieplanerna tagit under årens lopp kan det konstateras att dessa planer nu äntligen tagit ett reellt steg gentemot förverkligande.

Slutnoter

- 1 *Västra Finland*, 26.7.1924.
- 2 Ernst Qvist, *Polytekniska institutet i Finland - Redogörelse för Polytekniska institutets verksamhet under läseåret 1891–1892*, (1892), s. 1–2.
- 3 Kimmo Ikonen, *Skolorna i Åbo avspeglar sin tid: 140 år av allmänbildande undervisning, 1872–2012* (Åbo: Åbo stad, 2017), s. 41.
- 4 År 1972 sammanslogs Högre elementarskolan med gymnasiet och blev Svenska klassiska lyceum i Åbo eller ”Classicum”. Bertel Wahlström, *Katedralskolan i Åbo - Finlands skola* (Åbo: Åbo stad, 2016), s. 52–53.
- 5 *Tekniska föreningen i Finland*, 1.4.1908.
- 6 Finnish Trade Review, ”A cotton mill anniversary”, 1.12.1933.
- 7 Otto Andersson, Åbodonatorn G. A. Petrelius: minnesskrift till hundraårsdagen av hans födelse (Åbo: Edgrens bokhandel, 1935), s. 55.
- 8 *Satakunnan Kansa*, 27.7.1924. Detta var ett bomullsspinneri och manufaktur som hade grundats av Nathaniel Greenhalgh och William Shaw 1852, och som är aktivt ännu i våra dagar, nu under namnet Courtaulds.
- 9 *Satakunnan Sanomat*, 2.11.1913. Se även ÅU, 3.11.1923.
- 10 *The Bolton News*, ”Bolton College over the years”, <https://www.theboltonnews.co.uk/news/11255436.bolton-college-over-the-years/>, hämtat den 11.3.2022.
- 11 *Björneborgs Tidning*, 6.11.1923.
- 12 *Cotton Factory Times*, 17.5.1889.
- 13 Hannu Laaksonen, *Turun historiaa kahdeksalta vuosisadalta* (Tammerfors: Tammer-Paino, 2007), s. 118–119.
- 14 Eino Jutikkala; övers. Brita Löflund, *Åbo stads historia 1856–1917* (Åbo: Åbo stad, 1985), s. 96.
- 15 Riksarkivet, Petrelius, G.A., D:2 Kirjetoisteet (1888–1889). 350. Brev från Petrelius till Sundell, 18.12.1888.
- 16 Riksarkivet, Petrelius, G.A., D:2 Kirjetoisteet (1888–1889). 350. Brev från Petrelius till Sundell, 2.2.1889.
- 17 Andersson, s. 57.
- 18 Petrelius satt själv i styrelsen för denna förening som hade grundats 1885, och som hade till uppgift att övervaka och främja landets industri. Men industristyrelsen, som 1918 ersattes av Handels- och industristyrelsen, hade också till uppgift att utfärda industripatent, göra upp industristatistik, föra patent-, varumärkes- och handelsregister, övervaka Yrkesinspektionen, Geologiska kommissionen, Tekniska högskolan och industri-, hantverks- och navigationsskolorna samt handelsläroverken.
- 19 *Åbo Underrättelser*, 2.5.1897.
- 20 Andersson, s. 57.
- 21 *Åbo Underrättelser*, 2.9.1889.
- 22 Riksarkivet, Petrelius, G.A., D:8 Kirjetoisteet (1898–1900). Brev från Petrelius till Rudolf Sundberg, 8.9.1898.
- 23 Henry Nygård, *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2014), s. 166.
- 24 Nygård, s. 166–167.
- 25 *Åbo Tidning*, 4.3.1892
- 26 *Åbo Underrättelser*, 17.12.1897

- 27 *Åbo Underrättelser*, 17.1.1897; *Åbo Underrättelser*, 17.12.1897; *Åbo Underrättelser*, 20.12.1896. Innan detta hade Åbo haft enbart en värnpliktig brandkår, som hade till uppgift att vara biträde åt det ordinarie brandkommandot. Till denna hörde till kommunen manliga personer mellan 21 och 50 år gamla, vilka valdes för fem års tid. I och med den nya förordningen avskaffades denna, då den inte levt upp till förväntningarna och visat sig alltför svår att mobilisera. År 1896 bildades i dess ställe en så kallad stadsbrandkår.
- 28 *Åbo Underrättelser*, 8.12.1895.
- 29 Johan Wilhelm Ruuth, *Björneborgs stads historia* (Björneborg: Björneborgs stad, 1897).
- 30 Jussi Koivuniemi, *Voimamies: Sven-Erik Rosenlew: 1902–1963* (Helsingfors: Siltala, 2017), s. 47–48.
- 31 Koivuniemi, *Voimamies*, s. 50.
- 32 Bränder var ett återkommande problem och Björneborg har brunnit hela nio gånger, varav den sista förödande branden skedde 1852.
- 33 Porin Puuvilla, ”Puuvillan yli 120 vuoden menestystarina: tehtaasta palkituksi kauppakeskukseksi”, <https://porinpuuvilla.fi/puuvilla-ennen-ja-nyt/>, hämtat den 17.3.2022.
- 34 Aktiebolaget uppgick till 2 000 000 mk fördelade på 2000 aktier. 1 468 aktier tecknades av de som var närvarande vid mötet, medan de resterande aktierna utfärdades åt allmänheten.
- 35 *Björneborgs Tidning*, 17.8.1914.
- 36 Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 1. Administration. Protokollsbok 1898–1905. Protokoll från styrelsens sammanträde den 5 maj 1898.
- 37 Pertti Haapala, *Satakunnan historia. 7, Nouseva maakunta: 1870–1939* (Björneborg: Björneborgs stad, 2006), s. 100–101.
- 38 Sakari Siltala, *Korkea peli: teollisuustitaani Walter Ahlströmin elämä 1875–1931* (Riga: Siltala, 2023).
- 39 Släkten Rosenlew hade kommit till Finland från norra Tyskland under 1600-talet.
- 40 *Björneborgs Tidning*, 20.8.1915.
- 41 Ursprungligt citat: ”Naimattoman miehen täytyy tosiaan tulla toimeen siinä hommassa”. Maunu Häyrynen, *Suistolaistten puisto: Porin kansallisen kaupunkipuiston historia ja maisema* (Björneborg, 2004), s. 123.
- 42 *Björneborgs Tidning*, 19.2.1909.
- 43 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 1. Administration. Korrespondens 1898–1899. Brev från C.G. Sundell till Fritz Arthur Jusélius den 1 april 1899.
- 44 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 1. Administration. Korrespondens 1898–1899. Brev till Björneborgs Bomullsmanufaktur Aktiebolag från C.G. Sundell i Manchester den 1 maj 1899.
- 45 Stellan Waldenström, *Björneborgs historia. Del I-II* (Björneborg: Brandt ID, 2014), s. 165. Sofiegarten, i dag mer känt som Sofianpuisto, var en park namngiven efter köpmannen Hampus Oldenburgs fru Sofia Sourander. Oldenburg hade flyttat till Björneborg från Sverige och lät grunda Björneborgs tändsticksfabrik 1851. Parken finns invid det gamla fabriksområdet.
- 46 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 1. Administration. Protokollsbok 1898–1905. Protokoll från styrelsens sammanträde den 1 april 1901.
- 47 *Maakauppias*, 5.7.1915.
- 48 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 2. Publicitet, reklam. 216.1., Handlingar berörande Björneborgs Bomullsmanufaktur A.B. 1898–1919, Historikens manuskript, s. 44–45.
- 49 *Björneborgs Tidning*, 30.9.1947.

- 50 Jussi Koivuniemi, *Släktbolagets tid: Rosenlew 1853–1987* (Keuru: Otavas Tryckeri, 2011), s. 197.
- 51 *Maakauppias*, 5.7.1915.
- 52 *Björneborgs Tidning*, 30.9.1913.
- 53 *Sampo*, 1.11.1912.
- 54 Stjernshantz, s. 96.
- 55 Ursprungligt citat: ”hän oli hieno, englantilaisvoittoinen herrasmies, vaativa ja tarkka työnantaja, mitä vieläkin säilyneet monet määräykset siisteydestä ja järjestyksestä todistavat”. ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 2. Publicitet, reklam. 216.6. Diverse handlingar och anteckningar. Intervju med Johan Nordman den 15 maj 1959, s.3.
- 56 Svenska Yle, ”Så levde och bodde arbetarna norr om Långa bron i slutet av 1800-talet – 20 liter vatten för en penni var för dyrt för många”, <https://svenska.yle.fi/a/7-10038355>, hämtat den 24.1.2024.
- 57 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 1. Administration. Korrespondens 1911. Brev till Björneborgs Bomullsmanufaktur Aktiebolag från C.G. Sundell i Köpenhamn den 23 augusti 1911.
- 58 Koivuniemi, *Släktbolagets tid*, s. 176.
- 59 *Teknillinen Aikakauslehti*, 1.8.1913.
- 60 *Satakunnan kansa*, 1.4.1914. Bland annat hade Sundell varit med och ordnat en tävling om det snyggaste skyltfönstret bland stadens affärer i maj 1913, och deltagit i den finska veckan, som hölls i september samma år.
- 61 *Åbo Tidning*, 16.10.1903.
- 62 Laaksonen, s. 127–130.
- 63 *Finlands allmänna tidning*, 5.1.1906
- 64 *Björneborgs Tidning*, 4.2.1905.
- 65 *Hufvudstadsbladet*, 4.3.1905.
- 66 *Björneborgs Tidning*, 22.6.1905.
- 67 Waldenström, s. 460.
- 68 *Björneborgs Tidning*, 19.6.1917.
- 69 *Åbo Underrättelser*, 25.11.1917.
- 70 *Turun Lehti*, 30.7.1910.
- 71 *Satakunnan Sanomat*, 10.11.1915.
- 72 Pori Energia, ”Porin energian historia”, <https://www.porienergia.fi/yritys/Historia>, hämtat den 24.10.2023.
- 73 *Björneborgs Tidning*, 29.7.1924.
- 74 *Björneborgs Tidning*, 1.12.1911.
- 75 Koivuniemi, *Släktbolagets tid*, s. 241.
- 76 Waldenström, s. 502.
- 77 Koivuniemi, *Voimamies*, s. 86–88.
- 78 Haapala, s. 102.
- 79 *Björneborgs Tidning*, 1.4.1919.
- 80 *Åbo Underrättelser*, 20.4.1918.
- 81 *Björneborgs Tidning*, 30.4.1918.

- 82 Koivuniemi, *Släktbolagets tid*, s. 250.
- 83 *Åbo Underrättelser*, 8.6.1919.
- 84 *Björneborgs Tidning*, 28.9.1917.
- 85 *Björneborgs Tidning*, 31.1.1918.
- 86 *Björneborgs Tidning*, 8.7.1919.
- 87 *Björneborgs Tidning*, 29.7.1924.
- 88 *Åbo Underrättelser*, 9.4.1920
- 89 *Vakuutussanomia*, 1.5.1923.
- 90 *Västra Finland*, 1.12.1921.
- 91 *Åbo Underrättelser* 3.11.1923
- 92 *Åbo Underrättelser*, 23.12.1914
- 93 Andersson, s. 92. Se även Tor Carpelan, Åbo donatorer intill 1909 (Helsingfors, 1910).
- 94 Torbjörn Kevin, *Min oryggeliga vilja: Om C.G. Eschner och en stiftelse* (Åbo: Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, 2019), s. 101–102.
- 95 Kevin, s. 6.
- 96 Kommunalarrådet C.G. Sundells stiftelse. Avskrift av Stadsfullmäktige i Åbos protokoll den 14 maj 1914.
- 97 Se exempelvis *Åbo Underrättelser*, 17.5.1914.
- 98 *Åbo Underrättelser*, 29.5.1914
- 99 *Björneborgs Tidning*, 23.6.1914.
- 100 *Åbo Underrättelser*, 3.12.1914.
- 101 ”Alexander Nyström”, *Arkitekten: Organ för Finlands arkitektförbund*, 3 (1926), s. 31.
- 102 *Åbo Underrättelser*, 8.6.1919.
- 103 *Naisten ääni*, 15.2.1929.
- 104 Kommunalarrådet C.G. Sundells stiftelse, Utdrag ur protokoll fört vid folkskoledirektionen i Åbos sammanträde den 24 september 1917.
- 105 Jutikkala, s. 29.
- 106 *Uusi Aura*, 22.3.1920; *Åbo Underrättelser*, 21.3.1920.
- 107 *Åbo Underrättelser*, 22.12.1920.
- 108 ELKA, Björneborgs bomullsmanufaktur Ab., 2. Publicitet, reklam. 216.6. Diverse handlingar och anteckningar. Intervju med Ivar Hellström den 15 april 1959.
- 109 *Björneborgs Tidning*, 1.4.1919.
- 110 Kostnaderna för Rosenlews bro beräknades uppgå till 235 000 mk, men förverkligades aldrig, då staden inte ensam ville stå för kostnaderna.
- 111 *Åbo Underrättelser*, 9.5.1904.
- 112 *Åbo Underrättelser*, 23.4.1912. Se även *Björneborgs Tidning* samma dag.
- 113 *Satakunnan Sanomat*, 28.4.1912.
- 114 *Satakunnan sanomat*, 8.11.1912.
- 115 *Björneborgs Tidning*, 29.11.1912.

- 116 *Björneborgs Tidning*, 30.9.1947.
- 117 *Satakunnan Sanomat*, 6.6.1917.
- 118 Svenolof Karlsson, *Drömmen om Österbotten: Harry Schauman och hans arv till hemlandskapet: Svensk-Österbottniska Samfundet 1920–2020* (Vasa: Svensk-Österbottniska samfundet r.f., 2022), s. 170.
- 119 *Åbo Underrättelser*, 28.10.1917.
- 120 *Åbo Underrättelser*, 15.1.1919. Undervisningen vid akademien skötes i begynnelsen av professorer och lektorer, innan de utökades med docenter, extra lärare och assistenter. Vid de olika ämnena som erbjöds vid Akademien fanns seminarier, så som det filosofiska och historiska seminariet inom den humanistiska fakulteten, alternativt institut så som det kemiska institutet vid den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten. Seminarier och instituten stod under var sin professor och hade ett eget bibliotek eller laboratorium.
- 121 *Åbo Underrättelser*, 25.10.1921. Sundell visade intresse för det konsthistoriska seminariet vid Åbo Akademi. Framför allt behövde seminariet fotografier av konstverk och kyrkor i Finland, som skulle kunna användas under föreläsningarna. Tillsammans med Magnus Dahlström, Berndt Grönblom, Edgar Grönblom, Alfred Jacobsson, Th. Owrén och Rudolf Sundberg, lyckades Sundell ropa in en anseelig grundplåt av fotografier i Berlin
- 122 *Björneborgs Tidning*, 21.4.1911.
- 123 Åbo Akademis bibliotek, Handskriftssamlingarna, Westerholm, Victor VIII (H:3). Brev från C.G. Sundell till Victor Westerholm den 12 maj 1911.
- 124 Åbo Akademis bibliotek, Handskriftssamlingarna, Westerholm, Victor VIII (H:3). Brev från C.G. Sundell till Victor Westerholm den 16 december 1903.
- 125 *Björneborgs Tidning*, 5.9.1913.
- 126 *Åbo Underrättelser*, 25.11.1923.
- 127 Under en extra insatt bolagstämma den 4 december 1917 hade styrelsen beslutat att dela ut en bonus i form av en extra utdelning i form av ett lån om 50 procent åt sina aktieägare, och samma skedde återigen 1919. Bakgrunden till detta var en rädsla för att pengarna i annat fall skulle gå förlorade och Björneborgs bomull var inte det enda företaget som under rådande omständigheter gick in för en liknande åtgärd. I en artikel i Socialdemokraternas tidning *Suomen Sosialidemokraatti* den 11 juni 1920 omtalades detta som ”Dividend fusk i dess prakt”, och i artikeln påstods det att staten på detta sätt gått miste om skattededel, något som naturligtvis väckte myndigheternas intresse. Bomullsfabrikens styrelse kallades till polisförhör och Justitiekanslern väckte åtal den 13 april 1921. Den rättsliga processen kom att ta sex år och där det försökte fastställas huruvida de utdelade medlen varit dividend, eller om de utgjorde en form av disposition av fonderade medel. Domen föll på det förstnämnda och styrelsemedlemmarna dömdes till 25 dagsböter vardera samt att solidariskt jämte bolaget betala den undanhållna skatten på 150 000 mk. Då domen slutligen kom 1927 fanns ingen av de inblandade längre kvar i livet. Trots detta har den här episoden setts som något olämplig, och där Stjernshantz, som skrivit Björneborgs bomulls historik, rentav blev tvungen att censurera sin redogörelse för den här episoden från den slutliga historiken. Oavsett stod det klart att fabriken ledning hade tagit sig något för stora friheter sett till den bonus som de tog ut, då fabriken befann sig i en i övrigt svår position.
- 128 Ikonen, s. 74.
- 129 *Mercator*, 9.11.1924.
- 130 *Björneborgs Tidning*, 1.8.1924.
- 131 Efter att utredningsmännen i kommunalarrådet C.G. Sundells dödsbo förrättat arvskiftet i december 1925 efterlämnade Sundells sitt arv på följande vis: Åbo Akademi 2 750 000 mk, C.G. Sundells stiftelse Sana-

torium 2 310 000 mk, varav på stiftelsens egen del kommer 1 650 000 mk. För behövande sjömän och fabriksarbetare 220 000 mk. C.G. Sundells stipendiefond vid industriskolan i Åbo 440 000 mk. Pauvres Honteux 440 000 mk. *Björneborgs Tidning*, 31.12.1925.

132 *Björneborgs Tidning*, 5.2.1935.

133 *Svenska Pressen*, 31.7.1924.

134 Kevin, s. 96. År 1898 inleddes planeringen av de tilltänkta byggnaderna, men ännu 1916 stod planerna stilla. Den tilltänkta tomten på Samppalinnå vållade problem. Närheten till Idrottsparken var problematisk, men därtill ansågs också röken från fabrikerna orsaka problem för patienterna. Det fanns förslag om en bytes-handel, som skulle ha gett en ny tomt för sjukhuset. Men trots att medlen fanns kom något lasarett aldrig att uppföras

135 *Åbo Underrättelser*, 27.9.1924.

136 *Åbo Underrättelser*, 28.9.1924. Enligt beräkningar kunde kostnader för varje sjukplats uppgå till 60 000 mk.

137 Kommunalförbundet C.G. Sundells stiftelse, Utdrag ut protokoll fört vid drätselkammaren i Åbos sammanträde den 27 december 1920.

138 *Åbo Underrättelser*, 30.10.1924.

139 *Åbo Underrättelser*, 28.9.1924.

140 *Åbo Underrättelser*, 13.2.1925.

141 *Björneborgs Tidning*, 4.10.1929.

142 *Åbo Underrättelser*, 1.10.1929.

143 *Uusi Suomi*, 11.10.1972.

144 *Uusi Suomi*, 27.10.1968.

145 Kevin, s. 130.

146 Carina Holm, ”Så här kan Eschnerska stiftelsens nya höghus för äldre se ut – förhandlar med välfärdsområdet om eventuellt köp av fastigheten Åbolands sjukhus”, Åbo Underrättelser 20.2.2023. <https://abounderrattelser.fi/eschnerska-stiftelsen-vill-bygga-nytt-hoghus-for-aldre-forhandlar-med-valfardsomradet-om-eventuellt-kop-av-fastigheten-abolands-sjukhus/> hämtat 26.3.2024.

147 Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, ”Verksamhetsberättelse 2022. https://www.eschner.fi/Site/Data/3006/Files/603%202022%20Bokslut_scan_Webbsida.pdf hämtat 26.3.2024.

148 Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, ”Sjösten har valts till ny VD för Kaskia”. <https://www.eschner.fi/sv/start/article-173516-89213-sjosten-har-valts-till-ny-vd-for-kaskia> hämtat 26.3.2024.

Förteckning över nuvarande och tidigare styrelsemedlemmar

Styrelsen jubileumsåren 2024 och 2025:

Marita Waris Medlem i styrelsen 1997– Viceordförande 1998–2013 <u>Ordförande</u> 2014–	Tony Jäntti Ombudsman 2019– Medlem i styrelsen 2019–	Daniel Raukunen Medlem i styrelsen 2024–
Thomas Ilvonen Medlem i styrelsen 2004–2024 Viceordförande 2012–2024	Jan Nygård Medlem i styrelsen 2018–	Jukka Sjösten Ombudsman 2015–2019 Medlem i styrelsen 2002–2024
	Lotta Laineenkare Medlem i styrelsen 2023–	Sakari Suominen Medlem i styrelsen 2025–

Tidigare styrelsemedlemmar:

Elina Pirjatanniemi

Medlem i styrelsen 2009–2022

Päivi Hirsikangas (1943–2008)

Medlem i styrelsen 2004–2008

Bengt Häggman

Medlem i styrelsen 1988–2017

Ombudsman 1995–2015

Carl Johan Lindman

Medlem i styrelsen 1995–2019

Viceordförande 1995–1997

Ordförande 1998–2013

Peter Lindblom

Medlem i styrelsen 1986–1991

Viceordförande 1988–1991

Henrik Karlberg (d. 1996)

Medlem i styrelsen 1989–1996

Carl-Henrik Carlstedt (f. 1947)

Medlem i styrelsen 1984–1985

Stig Lindström (1934–1984)

Medlem i styrelsen 1975–1984

Otto Bergström

Medlem i styrelsen 1965–1988.

Ulf Liljeström (1923–2012)

Medlem i styrelsen 1965–2003

John Lagström (d. 2006)

Medlem i styrelsen 1964–2004

Viceordförande 1975–1981

Ordförande 1981–1997

Hans Saxén (d. 2009)

Medlem i styrelsen 1963–2001

Ombudsman, sekreterare och
kassaförvaltare 1962–1994

Waldemar Strandell (d. 1964)

Medlem i styrelsen 1955–1964

Vidar Bäckström (1905–1992)

Medlem i styrelsen 1948–1987

Ordförande 1963–1981

Viceordförande 1981–1987

Arthur Johansson (d. 1955)

Medlem i styrelsen 1948*–1955

* Kan ha blivit invald tidigare
än 1948.

Tor Eric Lassenius (1907–1988)

Medlem i styrelsen 1948*–1963

Viceordförande 1948–1950

Ordförande 1950–1963

*Kan ha blivit invald tidigare
än 1948.

Georg Manns (1897–1975)

Medlem i styrelsen 1948–1975

Viceordförande 1964–1975

Carl-Eric Olin (1902–1974)

Medlem i styrelsen 1933–1948*

* Inte längre med i listorna
1948. Kan ha avgått tidigare.

Ralf Törngren (1899–1961)

Medlem i styrelsen 1931–1948

Eric Granberg (d. 1948)

Medlem i styrelsen 1931–1948

Viceordförande 1933–1948

Allan Möller (1877–1971)

Medlem i styrelsen 1929–1965

Viceordförande 1929–1933,
1950–1962

Ordförande 1933–1950

Otto Rohde (1873–1930)

Medlem i styrelsen 1929

Ordförande 1929

Hugo Blomqvist (1876–1934)

Medlem i styrelsen 1929–1931

Ingrid Mennander (1884–1965)

Medlem i styrelsen 1928–1948*

* Inte längre med i listorna
1948. Kan ha avgått tidigare.

Martha Gadolin

Medlem i styrelsen 1929–31

Karl Ludvig Fremling (1862–1928)

Medlem i styrelsen 1926–1928

(ersatte Alexander Nyström)

Lennart Strähle (1863–1929)

Medlem i styrelsen 1925–1929

Ordförande 1925–1929

Alexander Nyström (1869–1926)

Medlem i styrelsen 1925–1926

Paul Ståhlström (1887–1973)

Medlem i styrelsen 1925–1964

Ombudsman, sekreterare,
kamrer och kassaförvaltare
1925–1962

Viceordförande 1962–1964

Hans Söderling (1877–1933)

Medlem i styrelsen 1925–1933

Viceordförande 1927–1929

Ordförande 1929–1933

Alexandra Lundén (1862–1929)

Medlem i styrelsen 1925–1929

Anna Schauman (1859–1928)

Medlem i styrelsen 1925–1928

Käll- och litteraturförteckning

Arkiv

Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelse

- Protokoll och verksamhetsberättelser
- Protokoll förda vid styrelsen för sanatoriekommittén 1914–1925
- Kommunalrådet C.G. Sundells stiftelses årsberättelser 1925–2023
- Styrelseprotokoll 1961–1985

Riksarkivet

- Petrelius, G.A.
 - D:2. Kirjetoisteet (1888–1889)
 - D:3. Kirjetoisteet (1889–1891)
 - D:4. Kirjetoisteet (1891–1893)
 - D:7. Kirjetoisteet (1897–1898)
 - D:8. Kirjetoisteet (1898–1900)
 - E:18 Saapuneet kirjeet A–Ö (1892–1892)

Satakunnan Museo

- Englund, John (1870–1929), fotograf; Björneborg

Stiftelsen för Åbo Akademi

- Danielson-Gambogi, Elin (1861–1919), porträtt av C.G. Sundell (1913)

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA)

- Björneborgs bomullsmanufaktur Ab
 - 1. Administration
 - Bomullsringens protokoll & cirkulär 1903–1933
 - 201.2. Bomullsringens protokoll & cirkulär, 1903–1932

- 201.3. Bomullsringens protokoll & cirkulär, 1907–1930
- 201.4. Bomullsringens protokoll & cirkulär, 1909–1926
- Kopieböcker
 - Kopiebok 1898–1900, 1900–1901, 1903, 1904
- Korrespondens
 - 1898–1899, 1900, 1903, 1904, 1905, 1906, 1911, 1912, 1914
- Protokoll
 - Protokollsbok 1898–1905
 - Protokollsbok 1905–1921
- Årsberättelser
 - Årsberättelser 1898–1925

2. Publicitet, reklam

- 216.1. Handlingar berörande Björneborgs Bomullsmanufaktur A.B. 1898–1919
- 216.2. Historik. Material och andra anteckningar för historiken 1898–1948
- 216.6. Historik. Diverse handlingar och anteckningar
- 8. Samhället och staten
 - 264. Första världskriget

Åbo Akademis bibliotek

- Handskriftssamlingarna
 - Westerholm, Victor VIII (H:3)

Åbo Akademis bildsamlingar

- Aktiebolaget John Barker & Co, bomullspinneriet, Åbo
- Schoultz, Carl Johan (1849–1923), fotograf; Åbo

Åbo stadsarkiv

- Folkskoledirektionens protokoll 1914–1924

Tidningar och tidskrifter

Björneborgs Tidning

Cotton Factory Times

Finlands allmänna tidning

Finnish Trade Review

Hufvudstadsbladet

Maakauppia

Mercator

Naisten ääni

Sampo

Satakunnan Kansa

Satakunnan Sanomat

Svenska Pressen

Teknillinen Aikakauslehti

Tekniska föreningen i Finland

Turun Lehti

Uusi Aura

Uusi Suomi

Vakuutussanomia

Västra Finland

Åbo Tidning

Åbo Underrättelser

Internet

Pori Energia, ”Porin energian historia”, <https://www.porienergia.fi/yritys/Historia> hämtat 24.10.2023.

Svenska Yle, ”Så levde och bodde arbetarna norr om Långa bron i slutet av 1800-talet – 20 liter vatten för en penny var för dyrt för många”, <https://svenska.yle.fi/a/7-10038355> hämtat 24.1.2024.

The Bolton News, ”Bolton College over the years”, <https://www.theboltonnews.co.uk/news/11255436.bolton-college-over-the-years/> hämtat 11.3.2022.

Carina Holm, ”Så här kan Eschnerska stiftelsens nya höghus för äldre se ut – förhandlar med välfärdsområdet om eventuellt köp av fastigheten Åbolands sjukhus”, Åbo Underrättelser 20.2.2023. <https://abounderrattelser.fi/eschnerska-stiftelsen-vill-bygga-nytt-hoghus-for-aldre-forhandlar-med-valfardsområdet-om-eventuellt-kop-av-fastigheten-abolands-sjukhus/> hämtat 26.3.2024.

Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, ”Verksamhetsberättelse 2022. https://www.eschner.fi/Site/Data/3006/Files/603%202022%20Bokslut_scan_Webbsida.pdf hämtat 26.3.2024.

Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, ”Sjösten har valts till ny VD för Kaskia”. <https://www.eschner.fi/sv/start/article-173516-89213-sjosten-har-valts-till-ny-ud-for-kaskia> hämtat 26.3.2024.

Litteratur

Andersson, Otto, Åbodonatorn G.A. Petrelius: minnesskrift till hundraårsdagen av hans födelse (Åbo: Edgrens bokhandel, 1935).

”Alexander Nyström”, *Arkitekten: Organ för Finlands arkitektförbund*, 3 (1926).

Carpelan, Tor, Åbo donatorer intill 1909 (Helsingfors, 1910).

Fellman, Susanna, ”Juoksupojasta toimitusjohtajaksi? Suomalaisen työväestön uramahdollisuudet suuryrityksissä 1900-luvulla”, Hannikainen, Matti (red.), *Työväestön rajat* (2005), s. 54–70.

Haapala, Pertti, *Satakunnan historia. 7, Nouseva maakunta: 1870–1939* (Björneborg: Satakunnan Museo, 2006).

Huldén, Karl Johan, *Eschnerska Frilasarettet 1853–1990: historien om en testamentarisk donation* (Åbo: Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, 1992).

Häyrynen, Maunu, *Suistolaistten puisto: Porin kansallisen kaupunkipuiston historia ja maisema* (Björneborg, 2004).

Ilkonen, Kimmo, *Skolorna i Åbo avspeglar sin tid: 140 år av allmänbildande undervisning, 1872–2012* (Åbo: Åbo stad, 2017).

Jutikkala, Eino; övers. Löflund, Brita, Åbo stads historia 1856–1917 (Åbo: Åbo stad, 1985).

Karlsson, Svenolof, *Drömmen om Österbotten: Harry Schauman och hans arv till hemlandskapet: Svensk-Österbottniska Samfundet 1920–2020* (Vasa: Svensk-Österbottniska samfundet r.f., 2022).

Kallioinen, Mika, “Cartel success and institutions. The Finnish Cotton Cartel, 1903–1939”, *Business History* 57:4, (2015).

Kevin, Torbjörn, *Min oryggeliga vilja: Om C.G. Eschner och en stiftelse* (Åbo: Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, 2019).

Koivuniemi, Jussi, *Släktbolagets tid: Rosenlew 1853–1987* (Keuru: Otavas Tryckeri, 2011).

Koivuniemi, Jussi, *Voimamies: Sven-Erik Rosenlew: 1902–1963* (Helsingfors: Siltala, 2017).

Laaksonen, Hannu, *Turun historiaa kahdeksalta vuosisadalta* (Tammerfors: Tammer-Paino, 2007).

Malmström, Björn-Olof, *Historik över Svenska Klubben i Björneborg 1909–2013* (Björneborg: Svenska Klubben i Björneborg, 2015).

Nygård, Henry, *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2014).

Qvist, Ernst, *Polytekniska institutet i Finland - Redogörelse för Polytekniska institutets verksamhet under läseåret 1891–1892* (1892).

Ruuth, Johan Wilhelm, *Björneborgs stads historia* (Björneborg: Björneborgs stad, 1897).

Saarinén, Juhani, *Porin historia. 3, 1809–1939* (Björneborg: Björneborgs stad, 1972).

Siltala, Sakari, *Korkea peli: teollisuustitaani Walter Ahlströmin elämä 1875–1931* (Riga: Siltala, 2023).

Sivula, Anna, “Corporate history culture and useful industrial past: a case study on history management in Finnish cotton company Porin Puuvilla Oy”, *Folklore* 57 (2014), s. 29–54.

Stjernschantz, Göran, *Porin puuvilla osakeyhtiö 1898–1948* (Björneborg: Frenckellin Kirjapaino, 1949).

Karttunen, Arto, *100 vuotta tekniikan alojen ammatillista koulutusta Porissa* (Björneborg: Björneborgs stad, 2007).

Impivaara, Ilmo, *Turun teknillinen oppilaitos 1849–1949* (Åbo, 1949).

Wahlström, Bertel, *Katedralskolan i Åbo – Finlands skola* (Åbo: Åbo stad, 2016).

Waldenström, Stellan, *Björneborgs historia. Del I-II* (Björneborg: Brandt ID, 2014).

Zilliacus, Benedict, *Porin puuvilla Oy: Ab Björneborgs bomull 1898–1958* (Björneborg, Porin puuvilla, 1958).

Personregister

Ahlström, Walter (1875–1931): 44, 47, 81

Allén, Axel (1876–1943): 125, 126

Andersson Sundell, Carl (1819–1903): 9, 12, 116

Aspden, John William (1866–1928): 51, 52, 105

Barker, John (1791–1854): 13, 14, 16, 18, 24, 54

Bergström, Otto: 143

Björkenheim, Gösta (1866–1918): 81

Blomqvist, Hugo (1876–1934): 131

Bohm, John: 42

Bremer, Klaes: 62

Bäckström, Vidar (1905–1992): 143

Christiansen, Magnus: 61

Collin, Pehr Alfred (1872–1952): 61, 123

Cronvall, Axel Magnus (1846–1898): 37

Dahlström, Carl Magnus (1805–1875): 27

Dahlström, Ernst (1846–1924): 110

Dahlström, Magnus (1854–1924): 27, 56, 110

Danielsson-Gambogi, Elin (1861–1919): 112

Eck, Theodor L. (1849–1921): 66, 85

Ek, Johan Henrik “Harry” (1876–1950): 84, 113, 120

Ek, Signe (1880–1966): 120

Engel, Carl Ludvig (1778–1840): 22, 24.

Ensiö, Armas (1884–1956): 125–127, 129

Eriksson, Karl (1873–1962): 126

Eschner, Carl-Gustaf (1805–1853): 6, 88, 90–92, 114, 115, 125

Finlayson, James (1772–1852): 16

af Forselles, Otto (1870–1954): 52, 105

Fremling, Karl Ludvig (1862–1928): 130

von Frenckell, Rafael (1883–1978): 61, 77

von Frenckell, Waldemar (1853–1936): 61

Gadolin, Martha: 131

Granit-Ilmoniemä, Eeli (1866–1945): 62

Gripenberg, Lennart (1852–1933): 75, 80

Grotenfelt, Tor (1875–1942): 85

Grunér, Arvid (1867–1954): 37

Gylich, Pehr Johan (1786–1875): 13

Habl, Bernhard (1873–1925): 84

Hammarström, Artur (1863–1931): 85, 105

von Hellens, Harald (1865–1928): 64, 120, 125, 127

Hellström, Ivar: 58, 59, 102

Hinke, William (1865–1902): 56

Inberg, Kaarlo Johannes (1877–1941): 106–107

Ingman, Lauri (1868–1934): 83

Jaakkola, Kaarle (1853–1932): 64

Johansdotter Sundell, Clara Sofia (1825–1897): 9, 12, 116

Johansson, Severin (1879–1929): 87, 118

Junnelius, Carl Fredrik (1838–1907): 25, 27–29, 31, 36, 40, 43
Junnelius, Robert (1843–1900): 40
Jusélius, August (1857–1925): 87
Jusélius, Bruno (1861–1916): 42, 43, 48, 51, 104
Jusélius, Edith (1857–1916): 120
Jusélius, Fritz Arthur (1855–1930): 42–45, 47, 48, 51, 61, 64, 78, 120
Jusélius, Sigrid (1887–1898): 45

Kalima, Tauno (1881–1951): 126
Kaulén, Albert: 98, 132
Kaulén, Martta: 132, 140
Krook, August (1860–1935): 47, 48, 52
Köhler, Volter (1888–1962): 125, 129

Lagerblad, Sigrid (1880–1974): 120
Lagerblad, Uno (1861–1947): 120
Lagström, John: 143
Lavonius, Magnus (1870–1948): 84
Lilius, Oskar (1848–1913): 104
Liljeström, Ulf (1923–2012): 143
Lindholm, A.W.: 81
Lindström, Frans Julius, (1848–1919): 104, 105, 107
Lekve, Endre (1833–1882): 104
Liipola, Heikki (1865–1936): 104
Lindqvist, Josef (1869–1925): 120
Lucander, Henrik Alexander (1863–1914): 105–107
Lundén, Alexandra (1862–1929): 93, 95, 96, 115, 127, 130
Lönnblad, Karl Josef (1866–1954): 93

Malin, Henrik (1851–1902): 42, 43
Manns, Georg (1897–1975): 143
Mellin, Erik (1850–1934): 42, 51, 103, 104
Mennander, Ingrid (1884–1965): 131
Mikander, Johannes (1891–1955): 125
Molander, Claës: 42, 47
Möller, Allan (1877–1971): 131, 133, 134

Neovius, O.G.: 120
Nevander, Johan (1846–1939): 42–43
Nordgren, Karl (1882–1940): 120
Nordman, Juho: 59,
Nordman, Torkel (1878–1949): 77
Nyström, Alexander (1869–1926): 15, 37, 90, 93–95, 98, 100, 102, 126, 127, 130
Nyström, Gustaf (1856–1917): 94

Palmén, Karl Evert (1857–1940): 74, 84
Pellonperä, Elisabet: (1897–1983): 140, 144
Pellonperä, Jalmari: (1904–1983): 140, 144
Petrell, Werner (1882–1960): 78, 79, 120
Petrelius, Gustav Albert (1836–1910): 6, 25–31, 33–36, 40, 43, 88, 90, 92, 114, 115
Piipanoja, Aleksandra: (1876–1956): 98
Piipanoja, Juho: (1870–1951): 98

Ramberg, Gustaf Efraim (1850–1925): 42–45, 48, 51, 59, 61, 62, 64, 65, 85, 104, 105, 107, 112
Ramberg, Werner (1894–1970): 51
von Rettig, Henning (1866–1924): 56

Rohde, Otto (1873–1930): 131–133
Rosenlew, Wilhelm (1831–1892): 44, 61, 77, 79, 104
Rosenlew, Carl Wilhelm (1873–1942): 44
Rosenlew, Conrad (1875–1929): 120
Rosenlew, Erik (1877–1952): 44, 61, 120
Rosenlew, Georg (1863–1906): 64, 65
Rosenlew, Hugo (1862–1915): 42–45, 48, 51, 61, 64, 105, 107

Saxén, Hans: 139, 143
Saxén, Otto (1847–1920): 85
Schauman, Anna (1859–1928): 93, 95, 130
Setälä, Emil Nestor (1864–1935): 83
Stigzelius, Karl Emil (1837–1907): 13–15, 17, 24, 25, 28, 37, 94, 119
Stigzelius, Lars Evert (1793–1871): 14
Stråhle, Lennart (1863–1929): 90–93, 95–97, 102, 120, 124, 127, 130, 132
Strömborg, Thomas Fritiof (1874–1935): 52, 105
Ståhlström, Paul (1887–1973): 95, 100, 101, 123, 130, 131, 134
Sumelius, Gustaf Oscar (1866–1940): 72
Sundberg, Rudolf (1862–1936): 34, 35, 84
Sundahl, Nils Johan: 14
Sundell, Ida (1864–1950): 69
Sundell, John (1865–1911): 10, 69, 70
Sundell, John (1899–1990): 78
Sundell, Gunnar (1902–1990): 78
Suniala (f. Sundell), Bror (1897–1939): 78
Suniala (f. Sundell), Bruno 1897–1960): 78

Sundqvist, Alexander (1858–1918): 81
Söderling, Hans (1877–1933): 93–95, 102, 130, 131, 133

Tenlén, Gustav (1881–1954): 139
Tuomola, Tekla (1879–1953): 127
Trapp, Anna Viktorina (1843–1866): 26–27
Trapp, Ernst Otto (1812–1855): 27
Trygg, Carl Henric (1785–1851): 13

Warburton, Thomas (1875–1927): 51, 52
Weckman, Waldemar (1849–1922): 93, 95, 100
von Wendt, Hjalmar (1874–1948): 84
Westerholm, Victor (1860–1919): 111, 112
von Willebrand, Georg (1873–1921): 52
Wrede, Rabbe Gustaf Otto (1853–1927): 93

Åström, Edvard (1856–1927): 56
Öberg, Albert (1850–1910): 65

SUNDELLS
STIFTELSE

Ett välförrättat livsverk

Om kommunalrådet C.G. Sundell och en stiftelse

Carl Gustaf Sundell är för de flesta en ganska okänd gestalt i Finlands historia. Via moderns yrke som hemväverska blev han intresserad av textilindustrin, reste till England, men kom tillbaka till Åbo och skulle både där och i Björneborg göra en betydelsefull karriär inom den finländska textilindustrin under sent 1800- och tidigt 1900-tal.

Trots enkla förhållanden i barndomen gjorde Sundell karriär, genomlevde både kriser och framgångar, och blev förmögen på kuppen. Innan han lämnade det aktiva arbetslivet valde han att donera sin förmögenhet till ett flertal ändamål, bland annat till grundandet av Åbo Akademi och till en egen stiftelse till förmån för sjuka barn.

Historiken *Ett välförrättat livsverk: Om kommunalrådet C.G. Sundell och en stiftelse* ges ut till 100-årsjubileet av stiftelsens grundande. Utan donationer från personer såsom Sundell skulle vårt samhälle se rejält annorlunda ut. Tack vare Sundells arv tryggas sjukvård och förebyggande hälsovård än i dag för åboländska barn, i andan av det Sundell önskade för över 100 år sedan.

Kaskisgatan 15 A i Åbo där Kommunalrådet C. G. Sundells stiftelse har sin hemvist. Till höger ses en del av Åbolands sjukhus.

LIBRARIA